

บทที่ 2

ภูมิหลังการอพยพตั้งหลักแหล่งของกลุ่มลาวครั้ง

มูลเหตุการอพยพคนลาวสู่ประเทศไทย

สงครามระหว่างลาวกับไทย

ประวัติศาสตร์การอพยพคนลาวสู่ประเทศไทยนั้นเกิดจากสงครามระหว่างลาวกับไทย ด้วยเหตุที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชให้สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกเป็นแม่ทัพใหญ่ยกทัพตีเวียงจันทน์ในปี พ.ศ. 2321 เนื่องจากพระเจ้าสิริบุญสาร* แห่งนครเวียงจันทน์ไม่ได้ปลงพระทัยร่วมกับไทยไปรบพม่า**และยึดเมืองจำปาศักดิ์เป็นเมืองขึ้นของไทยตั้งแต่นั้นมา ต่อมาประมาณ พ.ศ. 2322 กองทัพไทยก็ได้เมืองเวียงจันทน์เป็นเมืองขึ้น โดยได้รับความร่วมมือกับพระเจ้าสุริยวงศ์ แห่งเมืองหลวงพระบางที่มีความแค้นพระเจ้าสิริบุญสารว่านำกองทัพพม้ามารตีเมืองหลวงพระบางจึงส่งข่าวมายังพระเจ้าแผ่นดินไทยและอาสาเข้าตีเวียงจันทน์ทางด้านเหนือ ฝ่ายพระเจ้าสิริบุญสารได้แต่งพระเจ้านันทเสนราชโอรสเป็นแม่ทัพคุมทหารไปตีค่ายทหารไทย พระเจ้าสิริบุญสารเห็นว่าสู้รบไม่ไหวจึงพาราชโอรสและคนสนิทล่องเรือหนีไปเมืองกำเกิดใกล้พรหมแดนเวียดนาม ฝ่ายพระเจ้านันทเสนได้ทราบข่าวพระราชนัดดาหนีไปจึงเสียพระทัยและเปิดประตูเมืองยอมให้กองทัพไทยเข้ายึดเมืองเวียงจันทน์ได้สำเร็จในวันจันทร์ แรม 3 ค่ำ เดือน 10 พ.ศ. 2322 ปีถุน เมื่อกองทัพไทยเข้าเมืองได้แล้วจึงจับตัวเจ้านันทเสน เจ้าอุปราชดวงหน้าและนางแก้วยอดฟ้ากัลยาณิสรกษัตริย์พระราชธิดาของพระเจ้าสิริบุญสารตลอดจนบรมวงศานุวงศ์ไว้หมด กวาดเก็บทรัพย์สินของมีค่าใน

*พระเจ้าสิริบุญสาร (พระมหากษัตริย์ไชยเชษฐาธิราช) กษัตริย์แห่งเมืองเวียงจันทน์องค์สุดท้ายได้เสียเมืองให้แก่ประเทศไทยสมัยธนบุรี มีราชธิดา ราชโอรส 5 พระองค์ คือ เจ้านันทเสน เจ้าอินทวงศ์ เจ้าอนุวงศ์ เจ้าพรหมวงศ์ และนางแก้วยอดฟ้ากัลยาณิ (สุวิทย์ ชีรสาคัด, 2539, หน้า 72)

**สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเห็นว่าทางเวียงจันทน์ไม่มีความจริงใจในกระขอกผูกสัมพันธ์ไมตรีด้วยการแต่งสาสน์ตอบสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีใจความว่ากษัตริย์ราชธิดาให้แต่ให้ทางไทยขึ้นมารับเอาเอง เตรียมข้าวเปลือกไว้ให้ 500 เกวียน ให้ไทยขึ้นมารับเองและขอให้ไทยส่งปืนมาให้ 200 กระบอก แต่ทางกรุงธนบุรีไปรับไม่ได้คิดพันการศึกอยู่ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชซึ่งไม่พอพระทัยที่ทางเวียงจันทน์ร่วมมือกับพม้ามารตีหลวงพระบางอยู่แล้ว จึงเป็นมูลเหตุสำคัญที่เป็นเหตุให้กองทัพไทยมตีเวียงจันทน์ (สุวิทย์ ชีรสาคัด, 2539, หน้า 70-71)

พระคลังหลวงพร้อมด้วยพระแก้วมรกตและพระบางรวมทั้งกวาดเอาทั้งครัวชาวลาวเวียงจันทน์ลงมายังเมืองพันพร้าว ในบรรดาครัวดังกล่าวมีโอรสเจ้าสิริบุญสารรวมอยู่ด้วยถึงสามองค์ได้แก่เจ้านันทเสน เจ้าอินทวงศ์และเจ้าอนุวงศ์ ฐานะขณะนั้นคือตัวประกันของกรุงเทพฯ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาสุรสีห์ฯ ให้ทำลายเรือกวาดลงน้ำภายในเมืองเวียงจันทน์เพื่อป้องกันไม่ให้เจ้าสิริบุญสารหวนกลับมายึดเมืองเวียงจันทน์เป็นที่ยึดแม่ทัพไทยจึงสร้างหอแก้วไว้ที่เมืองพันพร้าวเป็นการชั่วคราวพร้อมกับการตีเวียงจันทน์ได้แม่ทัพไทยก็บังคับให้เจ้าสุริยวงศ์เจ้านครหลวงพระบางยอมอ่อนน้อมต่อไทยและเป็นเมืองขึ้นของไทยเช่นเดียวกับเวียงจันทน์ เมื่อถึงเดือนยี่จึงตั้งให้พระยาสุโขทัยเป็นผู้รักษาเมืองเวียงจันทน์แล้วแม่ทัพไทยก็กวาดต้อนเอาครอบครัวชาวลาวเวียงจันทน์กับพระราชบุตรพระราชธิดา วงศานุวงศ์ ขุนนาง ท้าวพระยา พ่อค้า เศรษฐี คหบดี ชาวเวียงจันทน์ทั้งพระแก้วพระบางลงไปกรุงเทพฯ เมื่อถึงเมืองสระบุรีจึงให้ครอบครัวลาวหลายหมื่นคนตั้งบ้านเรือนอยู่ที่นั่นให้เอาลงไปไว้ที่กรุงเทพฯ เฉพาะพวกที่เป็นเชื้อกษัตริย์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ดังนั้นอาณาจักรนครจำปาศักดิ์ของเจ้าไชยภูมิรามา อาณาจักรนครเวียงจันทน์ของเจ้าสิริบุญสารและอาณาจักรหลวงพระบางของเจ้าสุริยวงศ์ ทั้งสามรวมถึงเมืองทันต์ เมืองมอย ซึ่งเป็นเมืองชาวลาวยุคเก่า อาณาจักรล้านช้าง จึงเสียเอกราชให้แก่ไทยพร้อมกันในปี พ.ศ. 2322 (สีลา วีระวงศ์, 2539, หน้า 147-151)

ในครั้งนั้นพระเจ้าสิริบุญสารและโอรสทั้ง 3 คือ เจ้านันทเสน เจ้าอินทวงศ์ และเจ้าอนุวงศ์ ได้ถูกคุมตัวมาที่กรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงโปรดให้เจ้านายเมืองเวียงจันทน์พำนักอยู่ที่บางยี่ขัน (บริเวณวัดดาวดึงส์ในปัจจุบัน) ครั้นบ้านเมืองเรียบร้อยแล้วสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็ส่งพระเจ้าสิริบุญสารไปครองเมืองเวียงจันทน์ให้โอรสทั้ง 3 อยู่กรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2324 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ส่งเจ้านันทเสนไปปกครองเมืองเวียงจันทน์ต่อจากพระบิดา พร้อมทั้งส่งเจ้าอินทวงศ์ไปเป็นอุปราช (ต่อมาได้ปกครองเมืองเวียงจันทน์จนถึงพิราลัยในปี พ.ศ. 2347 ส่วนเจ้าอนุวงศ์และเจ้าพรหมวงศ์ยังเป็นตัวประกันอยู่ที่กรุงธนบุรี หลังจากเจ้าอินทวงศ์พิราลัยจึงได้แต่งตั้งเจ้าอนุวงศ์พระอนุชาซึ่งมีความสนิทสนมกับพระราชวงศ์และขุนนางของกรุงเทพฯ เป็นอย่างดีขึ้นปกครองเวียงจันทน์สืบมา (พรรษา สินสวัสดิ์, 2521, หน้า 37)

ขณะที่เอกสารลาวได้บันทึกการแต่งตั้งเจ้าอนุวงศ์ว่า ในปี พ.ศ. 2347 หลังจากเจ้าอินทวงศ์สิ้นพระชนม์ เจ้าอนุวงศ์ผู้เป็นน้องก็ถูกไทยแต่งตั้งให้เป็นเจ้าชีวิตเวียงจันทน์และสงวนนามว่า พระเจ้าอนุวงศ์หรือเสกฐาธิราชที่ 3 ฉะนั้นพระองค์จึงก่อสร้างวัดวาอารามหลายแห่งคือ ธาตุพนม ปี พ.ศ. 2350 พระราชวังปัจจุบันที่เวียงจันทน์ พ.ศ. 2351 วัดศรีบุญเรืองที่หนองคาย พ.ศ. 2351 หอไตรที่วัดศรีสะเกษและวัดพระแก้ว ในทำนองเดียวกันเจ้าอนุวงศ์ได้เตรียมก่อสงคราม ปลดปล่อยชาติออกจากแอกของไทย ปี พ.ศ. 2355 เจ้าอนุวงศ์ได้สร้างขัว (สะพาน) ข้ามน้ำของ (โขง) เพื่อเคลื่อน

ทัพไปสุโขทัย ในปี พ.ศ. 2361 (มะลิ แก่นจำปา และคณะ. 2533. หน้า 201)

ผลของสงครามในครั้งนั้นส่งกระทบต่อสภาพการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมเมืองเวียงจันทน์ กล่าวคือ ประการแรก เมืองเวียงจันทน์ถูกลดฐานะจากแคว้นเอกราชซึ่งเคยมีเกียรติลงมา เป็นเพียงแค่หัวเมืองประเทศราช ประการที่สอง คราวที่จัดส่งเป็นทรัพย์สินมีค่าของเมืองเวียงจันทน์ที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจ และความเจริญของเมืองเวียงจันทน์อย่างยิ่ง การกวาดต้อนดังกล่าวเท่ากับการทำลายเศรษฐกิจของเวียงจันทน์ทางอ้อม ชุมชนของเมืองเวียงจันทน์บางแห่งได้กลายเป็นชุมชนร้างในจำนวนมาก ประการที่สาม การที่ครัวและเจ้านายในราชวงศ์ถูกกวาดต้อนไปยังกรุงธนบุรีและเมืองสระบุรีนั้นทำให้เกิดการพลัดพรากในหมู่ญาติของชาวเมืองราชบุรีต่างพากันเสียชีวิต (พรหม สันสวัสดิ์. 2521. หน้า 25-26)

ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองเวียงจันทน์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

หลังจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 เสด็จสวรรคต เหล่าข้าราชการและพระญาติวงศ์ส่วนใหญ่จึงพร้อมใจเชิญกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ พระโอรสองค์ใหญ่ขึ้นครองราชย์สมบัติทรงพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ส่วนเจ้าฟ้ามั่งคั่งซึ่งกำลังทรงผนวชอยู่ในขณะนั้น ไม่มีกำหนดลาสิกขาบท แต่ลักษณะการปกครองเวียงจันทน์และหัวเมืองลาวมีความแตกต่างไปจากในรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เพราะรัชกาลที่ 3 ไม่ทรงยึดหลักประนีประนอมและโอนอ่อนเอาใจหากแต่ได้ทรงดำเนินการปกครองในลักษณะที่ค่อนข้างเด็ดขาดยิ่งขึ้น ผลจากที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงกำหนดทำที่ที่มีต่อเมืองเวียงจันทน์เสียใหม่ได้กลายเป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้ความสัมพันธ์อันที่เครือญาติที่เคยแนบแน่นต้องกลับเสื่อมลงกับเมืองเวียงจันทน์เริ่มหมองม่นเป็นลำดับจนกลายเป็นสาเหตุที่ทำให้เมืองเวียงจันทน์เกิดการขัดแย้งกับกรุงเทพฯ อย่างรุนแรงต่อมา

มูลเหตุขัดแย้งระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองเวียงจันทน์

การอพยพโยกย้ายถิ่นฐานจากกลุ่มแม่น้ำโขงสู่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาอีกครั้ง มีสาเหตุเนื่องจากกบฏเจ้าอนุวงศ์แห่งเมืองเวียงจันทน์ เมื่อได้ครองเมืองเวียงจันทน์จึงมีแนวคิดที่จะปลดปล่อยเมืองเวียงจันทน์ให้เป็นอิสระและกอบกู้ฐานะเมืองเวียงจันทน์กลับคืนมา ซึ่งตรงกับสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 หลังจากที่ได้ทรงครองราชย์สมบัติได้ระยะหนึ่งก็โปรดเกล้าฯ ให้จัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในปี พ.ศ. 2367 ในครั้งนั้นเจ้าอนุวงศ์และหัวเมืองประเทศราชของกรุงเทพฯ ได้ลงมาร่วมงานพระราชพิธีด้วยเมื่อเสร็จพิธีแล้วพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการให้เจ้าอนุวงศ์นำไพร่

พลเมืองเวียงจันทน์ที่ติดตามมาด้วยขึ้นไปตัดต้นตาลที่เมืองสุพรรณบุรีล่องเรือไปที่เมืองปากน้ำ จังหวัดสมุทรปราการเพื่อใช้เสริมสร้างที่มั่นป้องกันข้าศึกเข้าโจมตีกรุงเทพฯทางทะเล ครั้นเสร็จสิ้นภารกิจก่อนที่เดินทางกลับเมืองเวียงจันทน์ ได้ทูลขอพระราชทานของบางสิ่งจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวดังนี้

1. ขอพระราชทานเอะครอบครัวเวียงจันทน์ที่กวาดต้อนไปอยู่สระบุรีเมื่อครั้งศึกกรุงธนบุรีกลับคืนเวียงจันทน์

2. ขอพระราชทานละครในของราชสำนักกรุงเทพฯไปเล่นที่เมืองเวียงจันทน์

3. ขอพระราชทานเจ้าดวงคำ ซึ่งเป็นราชวงศ์เวียงจันทน์กลับคืนไปเวียงจันทน์

ผลปรากฏว่าสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงโปรดพระราชทานให้ตามที่เจ้าอนุวงศ์ทูลขอแม้แต่สิ่งเดียว ซึ่งเจ้านันทเสนเคยทูลขอพระราชทานจาก รัชกาลที่ 1 มาแล้วหนหนึ่งแต่ไม่สำเร็จคราวนี้เพราะทรงเห็นว่าคนรุ่นที่กวาดต้อนมาได้ล้มหายตายจากไปแล้วเกือบหมด เหลือแต่ลูกหลานซึ่งเติบโตเป็นคนไทยและพวกเหล่านี้ได้มาตั้งหลักแหล่งอยู่ในพระมหานครและหัวเมืองมณฑลชั้นในมาตั้งแต่ 3 แผ่นดินแล้ว หากขึ้นพระราชทานให้ไปไม่พวกใดก็พวกหนึ่งพวกอื่นอาจกลับใจคิดการกำเริบขึ้นอีก จึงไม่พระราชทานการปฏิเสธของฝ่ายไทยนับว่าทำให้เจ้าอนุวงศ์รู้สึกเสียหน้าอับอายต่อเหล่ามหาเสนาอำมาตย์ข้าราชการและขุนเคืองมาก เจ้าอนุวงศ์เห็นความทุกข์ยากลำบากของพี่น้องชาวลาวคราวซึ่งถูกเกณฑ์มาขุดคลองและขนซุงเพื่อสร้างกรุงเทพฯ พระเจดีย์กลางน้ำเมืองสมุทรปราการและทำฐานเตาหม้อ และเห็นว่าไทยอยู่ในระหว่างเปลี่ยนแผ่นดินใหม่เพราะระหว่างเจ้าอนุวงศ์พักอยู่ในกรุงเทพฯเพื่อรอการถวายพระเพลิงนั้นเข้าใจว่า จะต้องเกิดความยุ่งยากในบัลลังก์ไทย เพราะพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ รัชกาลที่ 3 ได้ทรงขึ้นครองราชสมบัติแทนเจ้าฟ้ามงกุฎ รัชกาลที่ 4 นอกจากนั้นเจ้าอนุวงศ์คาดว่าต้องเกิดความวุ่นวายขึ้น เพราะขณะนั้นผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษได้ส่งกัปตันมาเป็นทูตเดินทางเข้ามาทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีในกรุงเทพฯ ตอนต้นรัชกาลที่ 3 แต่เจ้าอนุวงศ์ไม่ทราบเรื่องพอประกอบกับเกิดข่าวลือว่าไทยเกิดวิวาทกับอังกฤษ เมื่อกลับไปเวียงจันทน์ก็คิดหาทางกอบกู้อิสรภาพจากกรุงเทพฯทันที (เดิม วิชาลัยพจนกิจ, 2530, หน้า 611-663)

สาเหตุของการก่อกบฏ

สุวิทย์ ชีรสอวต สรุปลสาเหตุสำคัญที่เจ้าอนุวงศ์คิดก่อกบฏอิสรภาพนั้นมี 4 ประการ ดังนี้

1. สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงโปรดพระราชทานให้ตามที่เจ้าอนุวงศ์ทูลขอ
2. เจ้าอนุวงศ์กราบถวายบังคมขอหม่อมละครเล็ก ๆ
3. เจ้าอนุวงศ์ขอพระราชทานเจ้าดวงคำ (ธิดาของพระเจ้าสิริบุญสาร)
4. เจ้าอนุวงศ์เห็นความลำบากของชาวลาวขณะไปตัดต้นตาลที่จังหวัดสุพรรณบุรี

และเห็นการกดขี่ขูดรีดของคนไทยจากคนลาว (สุวิทย์ ชีรสอวต, 2543, หน้า 113)

ประเด็นหลักที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งก็คือ ความขัดแย้งระหว่างเจ้าเมืองนครราชสีมา กับเจ้านครจำปาศักดิ์ (โย้) ซึ่งเป็นโอรสของเจ้าอนุวงศ์ในเรื่องการตีข้าซึ่งเจ้าครองนครจำปาศักดิ์ไม่ยอมให้เจ้าเมืองนครราชสีมายกทัพเข้าไปตีข้า เจ้านครจำปาศักดิ์จึงไปฟ้องเจ้าอนุวงศ์ ความคับแค้นของเจ้าอนุวงศ์หลายเรื่องก็ถึงจุดระเบิดกลายเป็นสงครามใหญ่ระหว่างเวียงจันทน์กับประเทศไทย จากหลักฐานและเอกสารต่าง ๆ ในทัศนะของนักประวัติศาสตร์ลาวมองว่าสาเหตุของ “การประกาศอิสรภาพ” ของเจ้าอนุวงศ์ มี 4 ประการ คือ (สุวิทย์ ชีรสอวต, 2543, หน้า 112)

ประการแรก เป็นเพราะนโยบายของบางกอกที่พยายามทำให้ลาวกลายเป็น “สยาม” จากการสักเลข ภาคลีสานในรัชกาลที่ 3 เพราะการสักเลขเป็นการพยายามกลืนชาติลาว

ประการที่สอง ไทยกดขี่ลาวลาวมากโดยเฉพาะตอนให้คนลาวไปตัดต้นไม้ที่จังหวัดสุพรรณบุรีและขนไปสมุทรปราการ

ประการที่สาม เจ้าอนุวงศ์ถูกขุนนางใหญ่ฝ่ายไทยหลายคนพุดพุดจาเหตุหมิ่นดูถูก ขวนขวาม่งหมิ่นเจ้าอนุวงศ์ต่าง ๆ นานา

ประการที่สี่ การปิดล้อมทางเศรษฐกิจของลาวจากไทยทำให้ลาวต้องไปติดต่อค้าขายกับจีนตอนใต้

กองทัพกรุงเทพฯ ตีเมืองเวียงจันทน์

เจ้าอนุวงศ์เป็นนักรบผู้สามารถและเข้มแข็งทั้งมีความรักชาติพระองค์จึงหาโอกาสที่จะปลดแอกจากความเป็นประเทศหัวเมืองขึ้นของไทยอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นจึงสั่งให้ราชวงศ์ยกกองทัพลงไปกวาดต้อนเอาครอบครัวลาวที่ไทยกวาดไปไว้ที่เมืองสระบุรีคืนมาเวียงจันทน์ส่วนพระองค์ลงมากวาดเอาครอบครัวเมืองโคราช (สีลา วีระวงส์, 2539, หน้า 173)

กรุงเทพมหานครเมื่อทราบข่าวว่าเจ้าอนุวงศ์แข็งเมืองก็ส่งกองทัพไปปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ในปี พ.ศ. 2369 เอกสารของไทยกล่าวว่า กบฏเจ้าอนุวงศ์ยกทัพเข้ามาทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขง โดยบอกกับบรรดาเมืองรายทางที่จะเข้ามากรุงเทพฯ ว่าจะมาช่วยไทยรบอังกฤษจึงได้รับการสนับสนุนจากบรรดาหัวเมืองต่าง ๆ กองทัพไทยได้จัดกองทัพไปตีเจ้าอนุวงศ์เป็น 3 ทัพ คือ ทัพที่หนึ่งมีกรมพระราชวังบวรมหาดคีฬเสพยกทัพเข้าตีเมืองเวียงจันทน์ กองทัพที่สองมีกรมหมื่นสุนทรภักษ์เป็นแม่ทัพ แบ่งเป็นกองย่อย 4 ทัพคือ ทัพพระยาราชสุภาวดี พระยาพระคลัง กรมหมื่นพิพิธภูเบนทรและกองทัพพระองค์เจ้าภูษิต กองทัพที่สามมีพระยาอภัยภูธรเป็นแม่ทัพไปตีเวียงจันทน์และหัวเมืองใกล้เคียงไปทางหล่มเก่า (เพชรบูรณ์) กองทัพที่สี่มีพระยาราชนิกุล พระยารามคำแหง พระยาราชวังเมือง พระยาจันทบุรี พระยาระยองและพระยาตราดยกทัพไปทางพระตะบอง โดยกองทัพทั้งหมดยกทัพไปพบกันที่เวียงจันทน์ ข้างเวียงจันทน์เมื่อทราบข่าวกองทัพ

กรุงเทพฯ กำลังเคลื่อนทัพขึ้นมาจึงวางแผนตั้งรับกองทัพกรุงเทพฯ โดยตั้งกองทัพเป็นจุด ๆ ตลอดทั้งแนวตั้งแต่บริเวณตอนเหนือซึ่งติดต่อกับเขตเมืองหลวงพระบาง ล้านนาและจำปาศักดิ์

การดำเนินการตีโต้ของกองทัพไทยนับว่ารวดเร็วยกทัพไปตีจุดต่าง ๆ จนทหารฝ่ายเวียงจันทน์แตกหนีทั้งค่าย ฝ่ายไทยยึดได้สำเร็จ เมื่อเจ้าอนุวงศ์ทราบว่าย้ายต่าง ๆ แยกก็เดินทางกลับไปเวียงจันทน์ทำการขนย้ายทรัพย์สินสมบัติลงเรือออกเดินทางหนีไปเวียงคานมพร้อมกับญาติวงศ์และผู้ติดตาม ไทยจึงเข้ายึดเวียงจันทน์และได้กวาดต้อนชายฉกรรจ์ชาวเวียงจันทน์มากรุงเทพฯ บางส่วนหนีไปอยู่ลำปาง เชียงใหม่ แพร่ น่าน ลำพูน หลวงพระบาง การตีได้เวียงจันทน์ในครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้สั่งให้ทำลายล้างเมืองเวียงจันทน์ให้สูญไป เพราะเมืองเวียงจันทน์นี้เป็นกบฏมา 2 ครั้งแล้ว ไม่ควรเอาไว้เป็นบ้านเป็นเมืองให้สืบไป โดยให้เรือต้อนทำลายกำแพงเมือง ตัดต้นไม้ให้ทำลายล้างเผาเสียให้สิ้นคมเพียงวัดเดียวที่ไม่ถูกไฟไหม้คือ วัดศรีสะเกษ ให้กวาดต้อนครัวและทรัพย์สินของเมืองเวียงจันทน์และบรรดาหัวเมืองลาวทั้งหลายลงไปกรุงเทพฯ ให้มากที่สุด เพื่อมิให้เวียงจันทน์กลับคืนเป็นเมืองอีก ให้ล้มเลิกอาณาจักรล้านช้างมิให้มีเมืองและเจ้าครองเมืองอีกต่อไป บรรดาทรัพย์สินของเมืองเวียงจันทน์บางอย่างเจ้าอนุวงศ์สั่งให้นำไปทิ้งไว้ในแม่น้ำโขงเป็นอันมาก เมืองเวียงจันทน์ขณะนั้นจึงกลายเป็นเมืองร้าง ฝ่ายไทยจับเจ้าอนุวงศ์กับบุตรและพระสนมของเจ้าอนุวงศ์ที่เป็นหญิงส่งไปเป็นชาวสละดิง ส่วนเจ้าอนุวงศ์และญาติวงศ์ที่สำคัญทรงโปรดให้นำไปขังใส่กรงเหล็กนำออกประจานไว้หน้าที่สนามหลวงทุกวัน ต่อมาเจ้าอนุวงศ์ป่วยเป็นโรคลงโลหิตสิ้นพระชนม์ที่กรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2371 อายุได้ 60 ปีโปรดให้เอาศพไปเสียบประจานไว้ที่สำเหร่

ผลของกบฏเจ้าอนุวงศ์

เมืองเวียงจันทน์ซึ่งเคยรุ่งเรืองและเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรล้านช้างตั้งแต่สมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชล่มสลาย ในครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้กำชับให้กรมพระราชวังบวรมหาศักดิ์พลเสพให้กวาดต้อนครัวและทรัพย์สินบรรดาหัวเมืองลาวลงไปกรุงเทพฯ ให้มากจะได้ชดเชยกับพระราชทรัพย์ที่ได้ใช้ไปในราชการสงคราม ประชาชนชาวลาวยังอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงก็ถูกฝ่ายไทยกวาดต้อนมาไว้ทางฝั่งขวาจึงเป็นการเคลื่อนย้ายประชากรลาวครั้งใหญ่ที่สุดเท่าที่มีมาในประวัติศาสตร์ลาวและคนเหล่านั้นได้มาสร้างบ้านแปงเมืองในภาคอีสานและภาคกลางเป็นจำนวนมาก ผลจากการปราบปรามกบฏเจ้าอนุวงศ์ได้สำเร็จนำมาสู่การย้ายถิ่นฐานของชุมชนชาวลาวยิ่งใหญ่ โดยการกวาดต้อนแล้วส่งไปอยู่ตามหัวเมืองชั้นในมีทั้งครัวลาวเวียงจันทน์ ลาวพวน ลาวภูกระแตและชาวลาจากหัวเมืองอื่น ๆ ทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขง แต่ส่วนใหญ่มาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง คือ บริเวณที่เป็นประเทศลาวในปัจจุบัน พงศาวดารฉบับราชหัตถเลขา กล่าวถึงการกวาดต้อนครัวว่า ได้กวาดครอบครัวลาวชาวเมืองกับพระราชบุตรธิดาวงศ์และ

ขุนนางเพี้ยกำบังสิ่งของเครื่องยศตราวุธและช้างม้าและเชิญพระพุทธปฏิมากรพระแก้วพระบางกลับยังกรุงธนบุรีในเดือนยี่ ปีกุน เอกศก ศักราช 1141 (พระราชพงสาวดาร ฉบับพระราชหัดเลขา, 2535, หน้า 222)

กองทัพไทยนำคนลาวที่กวาดต้อนมาตั้งรกรากมีทั้งพื้นที่ฝั่งตะวันออกและตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา เช่น เมืองพนัสนิคม(กวาดต้อนมาจากนครพนม)เมืองกบินทร์บุรี เมืองประจันตคาม (กวาดต้อนมาจากสกลนคร) เมืองนครนายก เมืองปราจีนบุรี เมืองฉะเชิงเทรา เมืองชลบุรี เมืองลพบุรี เมืองสมุทรปราการ เป็นต้น ส่วนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยามีเมืองเพชรบุรี เมืองราชบุรี เมืองนครปฐม เมืองนครไชยศรี เมืองสุพรรณบุรี เมืองอ่าวทอง เมืองกรุงเก่า กรุงเทพฯ เมืองชัยนาท (แถบอำเภอหันคา อำเภอวัดสิงห์) เมืองอุทัยธานีและภาคเหนือตอนล่าง เช่น อำเภอศรีสังขาลย์ จังหวัดพิจิตรโลก ที่มาจากเวียงจันทน์ คนไทยเรียกว่า “ลาวเวียง” ลาวพวน (กวาดต้อนมาจากเมืองเชียงขวาง) คนไทยเรียก “ลาวพวน” ลาวโซ่ง กวาดต้อนมาจากสิบสองจุไท ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีและรัชกาลที่ 1 (สุวิทย์ ชีรสาคัด, 2543, หน้า 129-130)

คนลาวที่ถูกกองทัพไทยกวาดต้อนไปเป็นเชลยคราวนี้ไม่ต่ำกว่าแสนคน ถูกแยกย้ายไปไว้ตามหัวเมืองชั้นในใกล้กรุงเทพฯ หลายเมือง (สัมฤทธิ์ บัวศรีสวัสดิ์, 2539, หน้า 81) รวมทั้งกลุ่มลาวครั้งซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในบริเวณเมืองเวียงจันทน์และหลวงพระบางก็ได้อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในหัวเมืองชั้นในกระจายไปตั้งถิ่นฐานในภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย ภาคกลางบริเวณจังหวัดอุทัยธานี ชัยนาท นครสวรรค์ สุพรรณบุรีและพิจิตร การย้ายถิ่นฐานของชนชาวลาวสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ไม่ปรากฏในรัชสมัยนี้มีเพียงชาวลาวเมืองนครพนมย้ายถิ่นเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารครั้งหนึ่งและเจ้าเมืองเวียงจันทน์ทยอยส่งครัวลาวเมืองภูศรีลงมากรุงเทพฯ แต่ก็เพียงเล็กน้อยเท่านั้น

สรุปแล้วไทยกำหนดเอาคนลาวที่ถูกกวาดต้อนไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตกรุงศรีอยุธยา แต่เดิมหรือเขตกรุงเทพฯ ได้แก่

1. คนลาวที่ถูกกวาดต้อนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2321-2322 ในครั้งที่ไทยสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขึ้นมามีเมืองนครเวียงจันทน์ครั้งแรก และปี พ.ศ.2372 สมัยกบฏเจ้าอนุวงศ์
 2. คนลาวที่อพยพไปเอง (ก่อนเจ้าอนุวงศ์ทำการก่อกบฏ) ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและขอไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่จังหวัดสมุทรปราการ เรียกว่า “ลาวอาสา” (คือลาวที่สมัครใจขอส่งส่วยไทยโดยที่ไทยไม่ได้ไปรบเอามา ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2372 พวกลาวอาสาอ้างว่าอยู่ที่เดิมไม่สบายจึงขอไปอยู่เมืองพระรถหรือเมืองพนัสนิคม)
- ส่วนลาวที่ถูกกวาดต้อนไปหรือลาวที่อพยพไปเองแล้วไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในภาคกลางนี้

เรียกว่า “หัวเมืองลาวชั้นใน” และไทยได้จัดการปกครองต่างหากคือมีเจ้านายลาวปกครองสืบเชื้อสายต่อ ๆ มา ภายหลังจึงมีการเปลี่ยนแปลงลงล่างไป

สำหรับชนเชื้อสายลาวที่อาศัยอยู่ในภาคกลาง ภาคตะวันตกและตะวันออกของประเทศไทยเท่าที่มีอยู่ในหลักฐานนั้นมีอยู่ที่จังหวัดนครปฐม เพชรบุรี ราชบุรี สุพรรณบุรี สมุทรสาคร กาญจนบุรี เพชรบูรณ์ ชลบุรี กำแพงเพชร ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา นครนายก สระบุรี ลพบุรี พิจิตร พิษณุโลก นครสวรรค์ สิงห์บุรี อ่างทอง สุโขทัย เป็นต้น จากเอกสารตามที่ได้มีผู้ศึกษาเรียกคนลาวเหล่านี้ว่า ลาวครั่ง ลาวเวียง ลาวโซ่ง ลาวพวน ลาวขวน ลาวแง้ว ลาวไค้ เป็นต้น

วัตถุประสงค์ของการกวาดต้อนชาวลาวเข้ามาในสมัยกรุงธนบุรีจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้นในฐานะเชลยศึก มีสาเหตุดังต่อไปนี้

ประการแรก เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้เมืองเวียงจันทน์เป็นเมืองขึ้นแล้ว แต่เนื่องจากอยู่ห่างไกลจากกรุงธนบุรีมาก มีภัยจากเวียดนามซึ่งให้พระเจ้าสิริบุญสารเจ้าเมืองเวียงจันทน์ลี้ภัยอยู่ ดังนั้นสมเด็จพระเจ้าตากสินจึงมีนโยบายตัดกำลังเมืองเวียงจันทน์ให้อ่อนแอลงโดยกวาดต้อนประชาชนชาวลาวเวียงจันทน์ลงมาหลายหมื่นคนเพื่อป้องกันมิให้เจ้าสิริบุญสารกลับมายึดเมืองเวียงจันทน์เป็นที่มั่นได้อีก

ประการที่สอง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชต้องการกำลังคนเพื่อมาทดแทนพลเมืองที่เสียชีวิตเนื่องจากสงครามและบางส่วนก็อดอาหารตาย ดังนั้นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงต้องรวบรวมผู้คนมาเพิ่มเติมทดแทนเพื่อให้มีจำนวนมากพอนอกเหนือจากเหตุผลหลัก ๆ ดังกล่าวแล้ว ชาวลาวเหล่านี้ก็ยังเป็นกำลังสำคัญในการทำไร่ ทำนา การเกณฑ์ไปช่วยราชการสงครามป้องกันเมือง วิธีการที่ไทยใช้ปกครองลาว คือใช้ระบบไพร่ในการปกครองเพราะมีการเข้าเดือนของชาวลาวมีไพร่สมลาว ไพร่หลวงลาวในกรมอาสา (บึงอร ปิยะพันธ์, 2541, หน้า 25-27)

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชาวลาวได้ย้ายถิ่นฐานเข้ามาจำนวนมากและหลายเชื้อสายหลายเมือง เช่น ลาวเวียงจันทน์ ลาวหลวงพระบาง ลาวพวน ลาวทรงดำ ลาวครั่ง ซึ่งเป็นพวกที่ไม่นิยมสักตามร่างกายจึงเรียกว่า ลาวพุงขาว ส่วนอีกพวกมาจากหัวเมืองล้านนา ได้แก่เมืองเชียงใหม่ เชียงแสน น่าน ลำปาง เป็นพวกที่นิยมสักตามร่างกายบริเวณพุงลงมาถึงเท้าด้วยหมึกสีดำเป็นรูปต่าง ๆ จึงเรียกว่า ลาวพุงดำ

จึงกล่าวได้ว่าสาเหตุที่ชาวลาวย้ายถิ่นเพราะถูกกองทัพไทยต้อนเข้ามามีมากกว่าการอพยพเข้ามาเอง โดยมีวัตถุประสงค์ในการกวาดต้อนเข้ามามีดังนี้

1. กวาดต้อนเข้ามาเพื่อตัดกำลังข้าศึกและเพิ่มพูนกำลังคนในหัวเมืองชั้นใน
2. ทดแทนประชาชนที่มีอยู่น้อยเพราะเสียชีวิตจากสงครามแต่ละครั้ง
3. เป็นแรงงานในการเพาะปลูกเพิ่มผลผลิตและใช้ในการสาธยายปโภค

การย้ายเข้ามาแต่ละครั้งจะจัดให้อยู่ด้วยกันเป็นชุมชนตามเชื้อสายเช่นชาวลาวที่มาจากเวียงจันทน์จะอยู่ในหมู่บ้านของชาวลาวเวียงจันทน์ ชาวทรงดำก็จะอยู่ในหมู่บ้านของชาวลาวทรงดำเท่านั้น (บังอร ปิยะพันธ์, 2541, หน้า 34-35)

นโยบายจัดส่งชาวลาวไปอยู่ตามหัวเมืองชั้นในคือส่งชาวลาวเข้าไปอยู่ในที่ที่พวกเดิมตั้งหลักแหล่งอยู่ก่อนแล้ว ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ความว่า “ครั้นลาวที่มีพวกพ้องเดียวกันได้จัดแจงให้ตั้งอยู่บ้านเมืองใด ก็ให้จัดแจงให้ไปอยู่ตามพวกพ้องเดียวกัน (บังอร ปิยะพันธ์, 2541, หน้า 80)

วัตถุประสงค์การจัดตั้งชุมชนลาวในหัวเมืองชั้นในมีดังนี้

1. ให้อยู่รวม ๆ กันตามเชื้อชาติเดียวกัน คำนึงถึงความสะดวกในการควบคุมดูแลและด้านจิตใจความรู้สึกของชาวลาวที่มีความรู้สึกรักหมู่คณะไม่ให้พลัดพรากจากกัน โดยให้อยู่ตามเมืองที่มีชาวลาวเข้าไปอยู่ก่อนแล้วและหาแหล่งที่มีภูมิประเทศเหมือนบ้านเมืองเดิม เช่น ลาวทรงดำให้ไปอยู่ที่เมืองเพชรบุรีที่มีป่าเขาเนินสูงตามถิ่นเดิม
2. เพราะเมืองเหล่านี้อยู่ไกลจากแหล่งที่อยู่อาศัยเดิมของชาวลาวเป็นการป้องกันการหลบหนีกลับไปบ้านเมืองลาวและหัวเมืองชั้นในยังเป็นเมืองหน้าด่านป้องกันราชธานี

วิธีการที่ไทยใช้ในการปกครองชุมชนลาวสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

คนลาวที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาในประเทศไทยมีทั้งลาวครั้ง ลาวเวียง ลาวโขง ลาวพวน ลาวใต้และลาวเงี้ยว คนเหล่านี้รัฐใช้วิธีการควบคุมชาวลาวให้ตั้งถิ่นฐานตามเมืองสำคัญต่าง ๆ รอบ ๆ กรุงเทพฯ เช่น กาญจนบุรี ราชบุรี สระบุรี และบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนได้แก่ จังหวัดชัยนาท จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดนครปฐมและจังหวัดสมุทรสาคร เป็นต้น และมีนโยบายเข้มงวดในการย้ายถิ่นฐาน นโยบายการปกครองชาวลาวเพื่อความสะดวกในการควบคุมและจัดสรรกำลังคนเพื่อประโยชน์ทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม (บังอร ปิยะพันธ์, 2541, หน้า 21)

วิธีการของไทยที่ใช้ในการปกครองชุมชนชาวลาวคือ ปกครองโดยขุนนางไทยและขุนนางลาว โดยให้ขุนนางไทยระดับสูง ตำแหน่ง เสนาบดีเจ้าสังกัด ควบคุมดูแลขุนนางลาวอีกทีหนึ่ง เช่นเมืองกาญจนบุรี เมืองเพชรบุรี ราชบุรี นครชัยศรี เป็นต้น มีหน้าที่สั่งการ ควบคุมดูแลการปกครอง เก็บส่วย เกณฑ์แรงงานและแต่งตั้งขุนนางลาวตำแหน่งต่าง ๆ ดูแลทุกข์สุขของชาวลาว ส่วนการปกครองชาวลาวโดยขุนนางลาว โดยไทยจะแต่งตั้งมูลนายลาวเป็นหัวหน้าปกครอง (อยู่ในการดูแลควบคุมของขุนนางไทยอีกต่อหนึ่งชาวลาวทุกคนต้องขึ้นสังกัดและถูกสักข้อมือบอสังกัดด้วย) ที่มีความสามารถเคยรับราชการให้ปกครองชาวลาวในระดับกอง ส่วนระดับสูงคือ เจ้าเมือง มักให้คนไทยเป็นเจ้าเมืองยกเว้นสองเมืองคือเมืองสระบุรีและเมืองพนสนิมคมที่มีเจ้าเมืองมีเชื้อสาย

ลาว ซึ่งมีชุมชนชาวลาวตั้งอยู่เป็นจำนวนมากเพื่อความสะดวกในการดูแลควบคุมดูแลความสงบเรียบร้อย เช่นเดียวกับสังคมไทยดังปรากฏในประมวลกฎหมายตราสามดวงสมัยรัชกาลที่ 1 คือเป็นแบบที่มูลนายลาวให้ความคุ้มครองดูแลปกครองไพร่ลาว มิให้ผู้ใดรังแกข่มเหง เช่น จับกุมตัวไปลงโทษโดยมูลนายลาวมิได้รับทราบ ถ้าไพร่ลาวเป็นผู้ต้องสงสัยว่ากระทำความผิด มูลนายลาวจะเป็นผู้ส่งไพร่ลาวไปสอบสวน พิจารณาคดี โดยมีมูลนายลาว เช่นนายกองลาวไปร่วมฟังด้วย

การดำรงชีวิตของชาวลาวในชุมชนชาวลาว ถึงแม้ว่าชาวลาวจะมีหน้าที่ทำส่วย เข้าเดือนรับราชการ ถูกเกณฑ์แรงงานต่าง ๆ แต่สามารถทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยการประกอบอาชีพอื่น ๆ ได้สามารถเดินทางไปมาค้าขายในเขตเมืองที่อาศัยอยู่แต่ไม่สามารถออกไปตั้งถิ่นฐานบ้านช่องยังที่แห่งใหม่ได้ ต้องอยู่ในความควบคุมดูแลของมูลนายลาวและไทยที่สังกัดอยู่ อย่างไรก็ตามในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อชาวลาวตั้งถิ่นฐานแน่นนอนเรียบร้อยแล้วชาวลาวจะย้ายไปอยู่ที่อื่นตามอำเภอใจได้ เช่น ไปต่างเมืองได้เป็นครั้งคราวจะเห็นว่าการย้ายถิ่นเพื่อตั้งชุมชนใหม่เป็นไปได้ยาก เพราะการควบคุมตามระบบไพร่ได้บังคับไว้ ซึ่งการควบคุมตามระบบไพร่จะมี 2 ประเภท คือผู้ที่สังกัดไพร่และไม่สังกัดไพร่ ระบบไพร่เป็นส่วนหนึ่งของระบบศักดินา ไพร่ก็คือผู้ที่มีศักดินาตั้งแต่ 25 ไร่ ลงมา ไพร่ที่ขึ้นตรงต่อพระเจ้าแผ่นดินเรียกว่า “ไพร่หลวง” ไพร่ที่ขึ้นต่อราชวงศ์หรือขุนนางเรียกว่า “ไพร่สม” (เลิศ ชีวเวทิน, 2546, หน้า 33-34) ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงปฏิรูปการปกครอง มีการยกเลิกระบบไพร่ทำให้การควบคุมคนเปลี่ยนไปมีผลทำให้ชาวลาวย้ายถิ่นจากชุมชนเมืองที่เคยอยู่ออกไปอยู่ต่างเมืองมากขึ้น การย้ายถิ่นได้ดำเนินต่อมาจนทำให้ปัจจุบันมีชุมชนชาวลาวกระจายตามตำบลและอำเภอต่าง ๆ ในหลายจังหวัด จึงทำให้มีเชื้อสายชนชาวลาวที่อยู่ดั้งเดิมและย้ายมาจากเมืองอื่นหลงเหลือให้เห็นในปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ชุมชนชาวลาวตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึงยังคงมีปรากฏเชื้อสายสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน เช่น บริเวณจังหวัดนครปฐม เพชรบุรี ราชบุรี อยุธยา ลพบุรี ฉะเชิงเทรา และสุพรรณบุรี เป็นต้น

สรุปแล้ววิธีการปกครองของไทยที่มีต่อลาวในสมัย พ.ศ. 2322 ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการปกครองนั้น ไทยมีวิธีการปกครองลาวที่สำคัญ ๆ ดังนี้

1. การให้กษัตริย์หลวงพระบาง เวียงจันทน์และจำปาศักดิ์ มีอิสระในการปกครองภายในเมืองหลวงของตน มีอำนาจเต็มที่ในการตรากฎหมายใช้เอง การเก็บภาษีและการใช้จ่าย การแต่งตั้งถอดถอนขุนนางที่ไม่ใช่ระดับอาญาสี่ และการประหารชีวิตคนที่ทำผิดกฎหมาย
2. การให้กษัตริย์หลวงพระบาง เวียงจันทน์และจำปาศักดิ์ ส่งบุตรหลานเชื้อพระวงศ์มาเป็นตัวประกัน (การถวายตัวเพื่อรับใช้พระมหากษัตริย์ไทยและให้มาศึกษาเล่าเรียนที่กรุงเทพฯ)

ทำให้ประเทศราชไม่กล้าก่อกบฏเพราะเกรงว่าญาติพี่น้องของตนจะเป็นอันตรายและเป็นวิธีที่ทำให้คนเหล่านั้นค่อย ๆ กลายเป็นไทยไปโดยไม่รู้ตัว คือ การรับเอาวัฒนธรรมตลอดจนค่านิยมต่าง ๆ จากสำนักไทยไปด้วย

3. การให้ประเทศราชลาวสวดสวดดูแลความประพฤติกันเอง หากใครมีทำที่กระตือรือร้นต้องรายงานให้กรุงเทพฯ ทราบทันที

นอกจากนั้นประเทศราชต้องส่งประโยชน์ส่วนใหญ่ให้แก่ไทย เช่น การส่งส่วย เป็นประโยชน์ที่ไทยได้รับเป็นกอบเป็นกำจากการปกครองลาวและหัวเมืองอื่น ๆ และการถวายเครื่องราชบรรณาการ ซึ่งถือว่าเป็นเครื่องหมายที่สำคัญที่สุดที่บอกกว่าดินแดนใดเป็นประเทศราชของใคร ประเทศราชลาวต้องส่งเครื่องราชบรรณาการต่อพระเจ้าแผ่นดินไทยทุก 3 ปี เครื่องราชบรรณาการประกอบด้วย ต้นไม้เงิน ต้นไม้ทองและของมีค่าอื่น ๆ (สุวิทย์ ชีรสอวต, 2543, หน้า 47-49)

การย้ายถิ่นฐานของชาวลาวเข้ามายังหัวเมืองชั้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

1 หัวเมืองชั้นในสำคัญ ๆ ที่เป็นที่ตั้งของชุมชนชาวลาวมีดังนี้

1.1 เมืองกาญจนบุรี ชาวลาวที่เมืองกาญจนบุรีมีจำนวนมาก สมัยรัตนโกสินทร์เรียกลาวกลุ่มนี้ว่า “ลาวกองนอก”

1.2 เมืองนครชัยศรี (เปลี่ยนชื่อเป็นเมืองนครปฐมในรัชกาลที่ 6) เมืองฉะเชิงเทรา เมืองสระบุรีเนื่องจากอยู่ใกล้จากชายแดนมากและใกล้กรุงเทพฯ ปลอดภัยจากการรบกวนของข้าศึก พื้นที่เหมาะแก่การเกษตร ชาวลาวพุงขาวและลาวพุงดำ (คือประชากรที่กวาดต้อนมาจากเมืองเชียงแสน) ถูกส่งเข้าไปตั้งหลักแหล่ง มีหัวหน้าชาวลาวควบคุม คนลาวที่เข้าไปอยู่ในเมืองนี้จึงมีหน้าที่สำคัญคือตัดฝืนส่งโรงหนีบอ้อย

1.3 เมืองสระบุรี เป็นเมืองสำคัญ ความต้องการกำลังคนไว้ในเมืองเหล่านี้จึงมีมาก ดังนั้นชาวลาวทั้งลาวพุงขาวและลาวพุงดำจึงถูกส่งมาตั้งหลักแหล่ง เมืองสระบุรีจึงเป็นศูนย์กลางการขึ้นส่งที่หัวเมืองลาวต่างๆ

1.4 เมืองเพชรบุรี มีชาวลาวตั้งบ้านเรือนอาศัยมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว เมื่อมีการกวาดต้อนจึงส่งชาวลาว (ลาวโซ่ง) เข้าไปอยู่ในที่ที่มีพวกเดิมอยู่ก่อนแล้ว

2 ชุมชนลาวที่ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่หัวเมืองชั้นใน สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีดังนี้

2.1 เมืองสระบุรี มีชุมชนชาวลาวเวียงจันทน์อยู่ที่บ้านหนองหอย บ้านไก่อู บ้านกระเบื้อง บ้านท่าทราย บ้านท่าเรือ บ้านเสาไห้ เป็นต้น ส่วนลาวพุงดำมีอยู่ที่บ้านขอนแก่น

2.2 เมืองอยุธยา มีชุมชนชาวลาวที่บ้านท่างาม บ้านอารยิก บ้านกล้วย เป็นต้น

2.3 เมืองลพบุรี มีชุมชนชาวลาวที่บ้านหนองเมือง บ้านธณี บ้านห้วยขมิ้น บ้านห้วยพุดา บ้านเขาพระราม บ้านกกโก เป็นต้น

2.4 เมืองฉะเชิงเทรา มีชุมชนลาวพวนที่บ้านท่าซรานหรือท่าสารเป็นชุมชนใหญ่ ครัวลาวเมืองนครพนมอยู่ใกล้วัดหลวงและชาวลาวที่บ้านพลาน เป็นต้น

2.5 เมืองพนมสารคาม มีชุมชนชาวลาวพวนและลาวเวียงที่บ้านเตาเหล็ก บ้านเชียงใต้ บ้านราชฮ้าง เป็นต้น

2.6 เมืองเพชรบุรี มีชุมชนชาวลาวทรงดำ ที่บ้านแหลม บ้านชายทะเล บ้านเขาฮ้อย เป็นต้น

2.7 เมืองราชบุรี มีชุมชนชาวลาวอยู่ที่บ้านลูกแก (ลาวโซ่ง)

2.8 เมืองนครชัยศรี มีชุมชนชาวลาวอยู่บริเวณคลองบางปลา บ้านสุกปลา บ้านยางแขวนปลอก เป็นต้น

2.9 เมืองสมุทรปราการ มีชุมชนลาวเมืองนครพนม เรียกว่าลาวอาสาต่อมาย้ายมาอยู่เมืองพนัสนิคม

2.10 เมืองสุพรรณบุรี มีชุมชนลาวเวียงและลาวครั้งอยู่ที่บ้านหนองกระทุ่ม

2.11 กรุงเทพฯ มีชาวลาวบางส่วนตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กับสะพานมอญ เรียกว่าบ้านลาวพวน (บังอร ปิยะพันธ์, 2541, หน้า 83-89)

สมัยสมเด็จพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย นอกเหนือจากครัวลาวจากเมืองนครพนมเข้ามาสมทบอีกครึ่งหนึ่งให้ไปอยู่ที่เมืองปากน้ำสมุทรปราการแล้วปรากฏว่ามีการกวาดต้อนครัวลาวอีกครั้งมาจากเมืองกรุงซึ่งเป็นหัวเมืองอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่เมืองนครชัยศรี

การย้ายถิ่นฐานของชาวลาวสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 หลังกบฏเจ้าอนุวงศ์ ไทยส่งกองทหารจากเมืองริมแม่น้ำโขงไปเกลี้ยกล่อมและกวาดต้อนผู้คนจากพื้นที่ตอนกลางและใต้ของลาวไปจนตลอดใกล้พรมแดนลาว-ญวน เช่น เมืองหัวพัน ห้าพันหก เมืองพวน เชียงขวาง เชียงคำ เชียงดี กะปอง คำเกิด คำม่วน มหาไชย ชุมพร พิน พอง นอง ตะโพน ร่ม เป็นต้น ผู้คนจำนวนมากเหล่านี้ส่วนมากนำมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ฝั่งขวาแม่น้ำโขงรอบ ๆ เทือกเขาภูพาน (ธวัช ปุณโณทก, 2523, หน้า 108)

ชาวลาวเหล่านี้ได้อพยพเข้ามาเป็นคราว ๆ ไป วิธีการย้ายเข้ามามีทั้งการกวาดต้อนด้วยกองทัพกรุงเทพฯ และบรรดาหัวเมืองลาวต่าง ๆ ได้ส่งมาพักไว้ตามเมืองใหญ่ ๆ ก่อนได้แก่เมือง

พิษณุโลก เมืองพิษณุ อยุธยา แล้วแยกส่งไปอยู่ตามหัวเมืองชั้นในที่รุ่นก่อน ๆ ไปตั้งหลักแหล่งอยู่ แล้ว ถ้าเป็นชาวลาเว่นเก่าที่เคยอยู่หัวเมืองชั้นในมาก่อนแล้วถูกกวาดต้อนไปเมื่อคราวกบฏเจ้าอนุวงศ์ก็ให้ส่งกลับคืนไปอยู่ที่เดิม เช่น เมืองสระบุรี บ้านอรัญญิก (ปัจจุบันคือบ้านต้นโพธิ์และบ้านไผ่หนอง) เนื่องจากมีชาวลาเว่นถูกกวาดต้อนเข้ามามากแต่ละรุ่นปะปนกันมาจึงมิได้แยกว่าเป็นลาวกลุ่มไหนเช่นรัชกาลก่อน ๆ

1. การย้ายถิ่นของชนชาวลาเมืองกรุงศรี

การกวาดต้อนชาวลาครั้งเข้าสู่ประเทศไทยนั้นมีการกวาดต้อนมาด้วยกันหลายครั้ง ปรากฏหลักฐานดังนี้ (เบ็ญจ อธิษฐาน, 2529, หน้า 54-59)

พ.ศ. 2358 เจ้าเมืองเวียงจันทน์ได้จัดส่งครัวลาวเมืองกรุงศรีลงมากรุงเทพฯ

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดฯ ให้ไปตั้งชุมชนอยู่ที่เมืองนครราชสีมาพร้อมกับพระราชทานเครื่องเรือนสำหรับปลูกบ้านเรือนด้วยครัวลาวกรุงศรีถูกกวาดต้อนส่งมาหลายครั้ง โดยส่งมาพักไว้ที่เมืองพิษณุโลกก่อนเพื่อส่งต่อลงมากรุงเทพฯ

พ.ศ. 2360 ทรงโปรดฯ ให้เมืองภูเขียว เมืองขอนแก่น เมืองชนบทช่วยกันกับเมืองเวียงจันทน์คุมคนและช้างขึ้นไปรับครัวลาวกรุงศรีลงมาส่งที่กรุงเทพฯ และส่งไปอยู่กับพวกเดิมที่อยู่ก่อนแล้วที่เมืองนครราชสีมา

พ.ศ. 2373 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ พระยาอำมาตย์ขึ้นไปรับครัวลาวที่หลวงพระบางกวาดต้อนรวบรวมมาจากหัวเมืองลาวต่าง ๆ ครัวที่ได้กวาดต้อนมาจากเมืองเลย เมืองลม เมืองแก่นท้าว เมืองปากลาย เมืองเวียงจันทน์ เมืองภูเขียวและเมืองกรุงศรี รวมทั้งสิ้นประมาณหนึ่งหมื่นหกพันคนเศษโปรดฯ ให้ไปอยู่ตามพวกที่เคยอยู่ก่อน

กล่าวได้ว่า การอพยพคนลาวจากเมืองต่าง ๆ ในประเทศลาวในปัจจุบันเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณภาคกลางของประเทศไทยแบ่งเป็น 3 ครั้ง ด้วยเหตุผลทางการเมืองและยุทธศาสตร์ของไทยเป็นสำคัญ คือ ครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ครั้งที่สองในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชและครั้งที่สามในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนี้

1 สมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ประเทศลาวแบ่งการปกครองออกเป็น 3 อาณาเขต คือเขตหลวงพระบางอยู่ทางตอนเหนือ เขตเวียงจันทน์อยู่กลาง และเขตจำปาศักดิ์อยู่ทางใต้ ทั้ง 3 เขตแก่งแย่งอำนาจกันอยู่เสมอ จึงมีรับสั่งให้เจ้าพระยามหาณรงค์ศรีศึกษาและเจ้าพระยาสุรสีห์ยกกองทัพไปตีได้ทั้ง 3 เขต แล้วกวาดต้อนผู้คนมาเข้ามาเป็นเชลยศึก

2 สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในปี พ.ศ. 2334

เจ้าผู้ครองหลวงพระบางคิดกบฏต่อไทยไปเข้าฝ่ายพม่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจึงโปรดให้ยกกองทัพไปตีเมืองหลวงพระบาง แล้วกวาดต้อนผู้คนมาเป็นเชลย

3. สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าอนุวงศ์คิดกบฏอีกเนื่องจากทูลขอเชลยที่ถูกกวาดต้อนมาตั้งแต่สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีคืนแต่สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่พระราชทาน ดังนั้นจึงเกิดการกบฏขึ้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้พระราชสุภาวดีคุมทัพไปตีเวียงจันทน์ แล้วกวาดต้อนผู้คนเข้ามาไว้ในประเทศไทย (สนั่น เมืองวงษ์, 2518, หน้า 318-419)

โดยสรุปสาเหตุที่ทำให้ชาวลาวย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ในหัวเมืองชั้นในเพราะเหตุผลทางการเมืองและยุทธศาสตร์ และชาวลาวที่อพยพเข้ามาเองเพราะหนีความขัดแย้งภายในกันเอง ดังนั้นการย้ายถิ่นฐานของชาวลาวจึงมิใช่เพราะมีปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม ภัยธรรมชาติ หรือต้องการหาแหล่งที่อยู่ใหม่ที่อุดมสมบูรณ์กว่า แต่เป็นการย้ายเพราะได้รับผลกระทบจากการเมืองมากกว่าการเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารโดยเฉพาะสมัยรัชกาลที่ 1 รัชกาลที่ 2 และมากที่สุด ในสมัยรัชกาลที่ 3 ทั้งลาวพวน ลาวโซ่ง ลาวเวียง ลาวครั่ง ลาวหลวงพระบาง (บึงอร ปิยะพันธ์, 2538, หน้า 208)

ลาวครั่งที่อาศัยอยู่แถบเมืองนครชัยศรี (นครปฐม) สุพรรณบุรี และราชบุรี คือกลุ่มลาวที่ถูกกวาดต้อนมาในสมัยรัชกาลที่ 1-3 โดยเฉพาะรัชกาลที่ 3 ที่มีการกวาดชาวลาวเข้ามามากที่สุด

ความเป็นมาของลาวครั่งในประเทศไทยและในจังหวัดนครปฐม

จากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในช่วงสมัยกรุงธนบุรีจนถึงสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ความขัดแย้งในอาณาจักรลาวและสงครามระหว่างไทยลาว เป็นสาเหตุที่ทำให้ประชาชนชาวลาวหลายเผ่าพันธุ์ต้องโยกย้ายที่อยู่อาศัย กลุ่มลาวครั่งที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยในปัจจุบันนี้เป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากชาวลาวทั้งที่อพยพมาเองและถูกกวาดต้อนมาจากหลวงพระบางในช่วงศึกสงครามสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชาวลาวครั่งมีการอพยพเคลื่อนย้ายบ้านเรือนหลายครั้ง ส่วนใหญ่กระจายอยู่ในภาคกลางและภาคเหนือ การอยู่อาศัยในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 จะอยู่แถบจังหวัดนครชัยศรี (นครปฐม) สุพรรณบุรี และราชบุรีแล้วจึงมีการโยกย้ายมาอยู่แถบจังหวัดอุทัยธานีในภายหลัง (สุริดา สัตยากร และพุดตาน จันทรางกูร, 2552, หน้า 37)

การพิจารณาภูมิลักษณ์โลกที่ซับซ้อนทับกับหลวงพระบาง อาณาเขตบริเวณที่จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 เรียกว่า “ภูครั่งแขวงเมืองพิษณุโลก” เป็นแหล่งผลิตครั้งส่วยและที่ตั้งถิ่นฐานของคนพูดภาษาไท-ลาว สำเนียงหลวงพระบางที่ผสมกันมายาวนานก่อนเกิดการอพยพไปเวียงจันทน์ของครวาลาวครั่งในช่วงเข้าสู่รัชกาลที่สอง (อรศิริ ปาณินทร์ และคณะ, 2555, หน้า 14)

กลุ่มลาวต่าง ๆ ในภาคกลาง ภาคตะวันตกและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น จังหวัดราชบุรี เพชรบุรี นครปฐม กาญจนบุรีและสุพรรณบุรีนั้น ความเป็นมาในประวัติศาสตร์ได้บันทึกว่าลาวกลุ่มต่าง ๆ นี้อพยพมาเนื่องจากเหตุผลของสงครามในสามช่วงสมัย คือในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ราว พ.ศ. 2321 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พ.ศ. 2334 และสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กรณีกบฏเจ้าอนุวงศ์ ประมาณ พ.ศ. 2371 เป็นผลให้คนลาวอพยพเข้ามาสู่บริเวณภาคกลางของประเทศไทยมากที่สุด

ลาวครั้งเป็นผู้ที่มีเชื้อสายลาวกลุ่มหนึ่งซึ่งอาศัยอยู่บริเวณภาคกลางของประเทศไทย เช่น ในจังหวัดนครปฐม จังหวัดสุพรรณบุรี ลาวครั้งมักเรียกตนเองว่า “ลาว” หรือ “ลาวซั้ง” หรือ “ลาวคั้ง” ความหมายของคำว่า ครั้งหรือคั้งยังไม่ทราบความหมายที่แน่ชัด บางท่านสันนิษฐานว่ามาจากคำว่าภูมิง ซึ่งเป็นชื่อภูเขาที่มีลักษณะคล้ายระฆังอยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของหลวงพระบางในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวอันเป็นถิ่นฐานเดิมของลาวครั้ง (สิริวัฒน์ คำวันสา, 2529, หน้า 20) บางท่านให้ความเห็นว่า คั้งหรือซั้งคือครั้งที่ใช้ฝึกตราไปรษณีย์ เพราะภาษานี้ไม่มีพยัญชนะควบกล้ำจึงออกเสียงครั้งเป็นคั้งจึงเรียกว่าลาวซั้ง (กาญจนา พันธุ์คำ, 2523, หน้า 25-28) และเป็นเพราะคนกลุ่มนี้ใช้ครั้งเป็นของส่งส่วยให้กับรัฐบาลไทยในสมัยที่มีการส่งส่วยคู่กับลาวซี้ได้ (ลาวใต้) ซึ่งเป็นลาวอีกกลุ่มหนึ่งที่ใช้ซี้ได้หรือได้เป็นของส่งส่วยจึงได้ชื่อว่า “ลาวซี้ครั้งและลาวซี้ได้” (วัลลียา วัชรภรณ์, 2534, หน้า 13) หากพิจารณาจากลักษณะด้านภาษาพูดบางคนก็เรียกลาวกลุ่มนี้ว่า ลาวกะละหรือลาวล่อก็เพราะคำลงท้ายของภาษาลาวครั้งจะลงท้ายแบบนั้นเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่ม (ชนัญ วงษ์วิภาค, 2532, หน้า 12) นอกจากนี้ลาวครั้งยังเรียกลาวในภาคอีสานว่าลาวเมืองนอก เนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้มีการจัดแบ่งหัวเมืองลาวในภาคอีสาน เรียกว่า ลาวนอก ส่วนลาวชั้นในหรือลาวในคือคนลาวที่อยู่ในภาคกลาง (สีลา วีระวงศ์, 2539, หน้า 135-146) จากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุชาวบ้านที่บ้านทุ่งผักกูด ตำบลห้วยด้วน อำเภอดอนตูม เล่าว่าในอดีตประมาณ 40-50 ปี หมู่บ้านแห่งนี้ยังมีการทอผ้าใช้เองซึ่งผ้าเหล่านั้นยังคงมีปรากฏอยู่ในหมู่บ้านอีกทั้งยังคงเก็บอุปกรณ์เครื่องมือที่ใช้สำหรับทอผ้าหลายชิ้นอยู่จนปัจจุบัน เช่น ทุก กี่และกระสวย เป็นต้น แต่ไม่ทราบว่าครั้งนั้นได้มาจากไหนรุ่นนางหัดทอผ้านั้นแม่ไปซื้อมาจากจังหวัดสุพรรณบุรี (ดา บุญพวง, สัมภาษณ์, 23 กันยายน 2554)

การศึกษาเรื่องที่มาของกลุ่มลาวครั้งนั้นพบว่ามีความแตกต่างกันผู้วิจัยสรุปได้ว่า ลาวครั้งจัดว่าเป็นลาวที่อยู่ในกลุ่มลาวล้านช้าง คำว่าลาวครั้งนั้นสันนิษฐานว่ามาจากตำแหน่งที่อาศัยเดิมของชาวลาวกลุ่มคือชื่อของภูเขาในเขตอาณาจักรหลวงพระบางที่มีรูปร่างเหมือนกับระฆังจึงทำให้เรียกชื่อนั้นคือลาวภูมิงหรือภูคั้ง เมืองภูคั้งซึ่งเป็นหัวเมืองลาวอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง กองทัพไทยเคยยกไปตั้งมั่นชั่วคราวเมื่อครั้งทำสงครามกับเขมรและเวียตนาม เมืองนี้น่าจะมีประชากรมาก

พอสมควรและมีความสำคัญในแง่ที่เป็นประโยชน์กับฝ่ายตรงกันข้าม ดังนั้นชาวลาวเมืองกรุงจึงถูกกวาดต้อนส่งลงมาหลายครั้ง โดยส่งลงมาพักไว้ที่เมืองพิษณุโลกก่อน เพื่อส่งต่อลงมากรุงเทพฯ และส่งต่อไปอยู่กับพวกเดิมที่ไปอยู่ก่อนในเมืองนครชัยศรี (บังอร ปิยะพันธ์, 2541, หน้า 49) รวมลาวอื่น ๆ เช่น ลาวเวียงจันทน์ ลาวพวน และลาวจากหัวเมืองอื่น ๆ ทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขง ส่วนใหญ่มาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงคือบริเวณที่เป็นประเทศลาวในปัจจุบันมาด้วย เมืองกรุงจากหลักฐานและตำนานตามคำบอกเล่าสืบต่อ ๆ กันมานั้น สรรยง แสงลับ (2546, หน้า 47-48) กล่าวถึงผู้อาวุโสในพื้นที่เล่าว่า เจ้าพ่อพระยาศรีโทณ มีชื่อเดิมว่าท้าวศรีโทณ เป็นโอรสของเจ้าเมืองกรุง (กรุง) มีน้องชายชื่อท้าวเมืองวัง เป็นคนมีวิชาอาคม พออายุได้ 15 ปี ได้หมั้นหมายกับธิดาองค์โตของเจ้าเมืองทุ่ง (ภูเรือ) แต่ก่อนนอกรีตสมรสหนึ่งคืนธิดาเจ้าเมืองทุ่งได้หนีตามโอรสเจ้าเมืองภูหินร่องกล้าไป ท้าวศรีโทณโมโหมากตัดสัมพันธ์มิตรจากการเป็นบ้านพี่เมืองน้องกัน และข้าของในขบวนขึ้นหมากจันทน์แล้วกลายเป็นหินพันชั้นหมาก และสาปว่าควายที่นอนอยู่ให้กลายเป็นหินวันอน ผ่านลำห้วยได้ใช้มีดคาบจุ่มลงน้ำแล้วสาปให้น้ำขุ่นเหมือนกับอารมณ์ตนเอง ทำให้เมืองทุ่ง เมืองกรุงและเมืองภูหินร่องกล้า ได้ขาดกันตั้งแต่นั้นมา ต่อมาเจ้าเมืองทุ่งได้ส่งเจ้าจำปาให้อภิเษกแทน เจ้าเมืองกรุงจึงยกเมืองปกครองเนื่องจากมีคาถาอาคมแก่กล้าและเป็นนักรบ ข้อมูลหลักฐานที่พบจากเอกสารประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและแหล่งหนังสือต่าง ๆ รวมถึงการบอกเล่าเรื่องราวของผู้สืบเชื้อสายหลายครั้งบ้างก็มีความเห็นไปในทิศทางเดียวกันว่าบรรพบุรุษของชาวลาวครั้งในหลายจังหวัดภาคกลางของไทยนี้อพยพมาจากเมืองหลวงพระบาง ดังเช่น ธวัช ปุณโณทก ได้กล่าวถึงกลุ่มคนไท-ลาวในภาคกลางว่า “ลาวครั้งเป็นกลุ่มที่อพยพมาจากเมืองหลวงพระบางใน พ.ศ. 2335 (เวียงจันทน์ตีหลวงพระบางได้จึงเข้าเมืองและครอบครองมาส่งกรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ 1) แสดงว่าผู้คนหลวงพระบางมาอยู่ในภาคกลางในสมัยนั้นจำนวนมาก (สุริดา สัตยการ และพุดตาน จันทรางกูร, 2552, หน้า 36) แม้ว่าจะยังคงหาตำแหน่งที่แน่นอนเกี่ยวกับเมืองกรุงและที่มาของกลุ่มดังกล่าวได้ชัดเจนมากนักแต่ความเป็นไปได้ในเรื่องดังกล่าว

จากข้อสันนิษฐานหลักฐานและตำนานประกอบกับเรื่องเล่าทางวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อต่าง ๆ จึงสรุปได้ว่า ลาวครั้งในประเทศไทยมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงมาจากรากเหง้าของเมืองหลวงพระบางมากกว่าเมืองเวียงจันทน์ จากตำนานและประวัติศาสตร์ดังกล่าวจะเห็นว่าเมืองกรุงหรือกรุงครั้งนั้นเป็นเมืองที่มีเคยมีอยู่จริงในเขตเมืองหลวงพระบางในอดีตมีพื้นที่ติดต่อกับจังหวัดเลย (กรุง ปัจจุบันอยู่ในตำบลหนองบัว อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย) เนื่องจากเคยมีชาวบ้านขึ้นไปหาของป่าบนภูเขาแล้วพบร่องรอยของเสาไม้ที่เคยเป็นบ้านโบราณหลงเหลืออยู่ ปัจจุบันร่องรอยเหล่านั้นได้สลายไปเพราะเป็นเสาไม้มีแต่ต้นไม้มิใช่เสาไม้ที่ปักคลุมแทนที่และเชื่อว่าเป็นเมืองเก่าของเจ้าพ่อพระยาศรีโทณ ปัจจุบันยังคงมีลูกหลานที่สืบเชื้อสายเจ้าเมืองกรุงในตำบลหนองบัวแยกหลาย

ตระกูล ได้แก่ ตระกูลสุรขมา ตระกูลโกษาจันทร์ และตระกูลหุดงโกเม็ด (สร้อยญา แสงลับ, 2546. หน้า 53) ข้อเสนอสนับสนุนที่กล่าวว่าเมืองภูครั้งเป็นสถานที่ที่มีจริงและปัจจุบันอยู่ในจังหวัดเลยนั้น สาร สาระทัศนันทน์ กล่าวไว้ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทยอีสานว่า เมื่อพระมหาณรงค์ไปอยู่เมืองภูครั้งและท้าวทองแสงได้เป็นเจ้าเมืองด่านซ้ายแทน ต่อมาเมื่อพระมหาณรงค์ถึงแก่อนิจกรรม พระแก้วอาสา (ท้าวทองแสง) ก็ได้ปกครองพื้นที่เมืองภูครั้งเดิม โดยรวมเป็นเมืองเดียวกันกับเมืองด่านซ้าย (เขตเมืองภูครั้งต่อมาได้แยกออกจากอำเภอด่านซ้าย แบ่งเขตการปกครองเป็นกิ่งอำเภอภูเรือ) (สาร สาระทัศนันทน์, 2542. หน้า 408)

หลักฐานดังกล่าวจึงน่าจะเป็นหลักฐานสนับสนุนการศึกษาประวัติความเป็นมาของชาวลาวครั้งให้มีความชัดเจนในเรื่องที่อยู่อาศัยก่อนอพยพ รวมถึงที่มาของชื่อมากขึ้น เช่น ผู้สูงอายุที่บ้านทุ่งผักกูดซึ่งปัจจุบันมีอายุ 98 ปี เล่าให้ลูกหลานตนฟังว่าเหตุที่ชื่อ “ลาวครั้ง” นั้นแม่นางเล่าว่ามีการเลี้ยงครั้งไว้ย้อมผ้าแม่นางก็ทอผ้าใส่เองทุกคนที่บ้านมีเสื้อและผ้าชิ้นคนละไม่กั๊ว คนรอบข้างชอบเรียกว่าลาวขี้กั้ง (ครั้ง) เพราะเลี้ยงครั้งและเก็บขี้ครั้ง (จุม ตามะกุล, สัมภาษณ์, 24 กันยายน 2554) (ประกอบกับยังคงมีอุปกรณ์ทอผ้าบางอย่าง ผ้าชิ้นอายุกว่า 150 ปี ปรากฏอยู่ในหมู่บ้านหลายพื้นที่ลูกหลานยืนยันว่าเป็นของตกทอดจากบรรพบุรุษที่มีการทอผ้าใส่เอง บ้างก็บอกเล่าพ่อแม่เล่าให้ฟังว่าอพยพตกที่พามาจนมาได้เฉพาะทรัพย์สินเบ็ดเตล็ดของเพียงเล็กน้อยบ้างนังม้า นังช้างมาจากเมืองหลวงพระบางเมืองคด เมืองด่าน (เมืองด่าน) เมืองด่านซ้ายปรากฏชื่อเมืองตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้นเมืองด่านซ้ายเป็นเมืองที่มีเขตแดนระหว่างอาณาจักรล้านช้างกับอาณาจักรล้านช้าง (หลวงพระบาง) เป็นเมืองที่กษัตริย์สองพระนครได้กระทำสัตยาบันและสัญญาต่อกัน (พระมหาจักรพรรดิและพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชร่วมสร้างพระธาตุศรีสองรัก) ก่อนจะมาตั้งหลักแหล่งที่นี่

ดังนั้นจากประวัติศาสตร์ตามตำนานเรื่องเล่าต่าง ๆ ผู้วิจัยสรุปได้ถึงคำเรียกขานเรื่องที่มาของชื่อ “ลาวครั้ง” ตามถิ่นฐานเดิมก่อนการเคลื่อนย้ายผ่านตำนานเรื่องเล่า ดังนั้นประชาชนเขตสองเมืองนี้จึงมีวัฒนธรรม ผูกพันแบบเมืองหลวงพระบางมากที่สุดเนื่องจากสถานที่ที่กล่าวถึงในตำนานนั้นปัจจุบันยังคงปรากฏหลักฐานความมีตัวตนจริงอยู่ที่จังหวัดเลย ลาวกลุ่มนี้ที่มีมาก่อนการอพยพจากแหล่งเดียวกันด้วยการกวาดต้อนมาไว้ที่ดังกล่าวก่อนแล้วจึงถูกส่งตัวมายังหัวเมืองชั้นใน เนื่องจากยังปรากฏการใช้สำเนียงภาษา ประเพณี วัฒนธรรมความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมบางอย่างคล้ายกันยังคงปรากฏคำเรียกว่าตามแบบโบราณของลาวกลุ่มนี้เช่นคำว่า “โซ้น” โซ้นหญิง โซ้นชาย (หมายถึงดากับยาย) ด้านความเชื่อ โดยเฉพาะพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีบรรพบุรุษ ประเพณีแห่หางธง ที่มีความคล้ายคลึงกับกลุ่มลาวครั้งมากกว่าลาวกลุ่มอื่น ๆ ในแถบภาคกลาง

ดังเช่นที่ตำบลห้วยค้ำ อำเภอดอนตูม และพื้นที่ใกล้เคียงจังหวัดนครปฐมประกอบพิธีกรรมบางอย่างเหมือนกัน

การตั้งหลักแหล่งของลาวครั้งในภาคกลาง

ลาวครั้ง เป็นชื่อของภาษาและกลุ่มผู้เชื้อสายลาวส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในภาคกลางเช่น จังหวัดนครปฐม สุพรรณบุรี ชัยนาทและอุทัยธานี ลาวครั้งมักเรียกตนเองว่าลาวซี้คั้งหรือลาวคั้ง ความหมายของซี้คั้งนั้นไม่ทราบความหมายที่ชัดเจน บางท่านสันนิษฐานว่ามาจากคำว่าภูงั้งหรือ ภูครั้งเป็นชื่อภูเขาที่มีลักษณะคล้ายระฆังอยู่ทางภาคเหนือตะวันออกเฉียงเหนือของของหลวงพระบาง ในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวอันเป็นดินแดนเดิมของลาวครั้ง บางท่านให้ความเห็นว่าคั้งหรือซี้คั้งคือครั้งที่ใช้ผนึกตราเนื่องจากภาษานี้ไม่มีคำควบกล้ำจึงออกครั้งเป็นคั้งและบางท่านให้ความเห็นว่ากลุ่มนี้ใช้ครั้งเป็นของส่งส่วยให้กับรัฐบาลไทยควบคู่กับลาวซี้ได้ (ลาวได้) ซึ่งเป็นลาวอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งใช้ได้หรือซี้ได้เป็นของส่งส่วย จึงได้ชื่อลาวซี้คั้งและลาวซี้ได้ (มยุรี ถาวรพัฒน์ และเอมอร เชาวส์วน, 2548, หน้า 1) กลุ่มชาวลาถูกกวาดต้อนมายังพื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำภาคกลางตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ด้วยเหตุผลเกี่ยวกับความมั่นคงทางการเมืองและศึกสงคราม ในอดีตเคยตั้งชุมชนอยู่ริมสองฝั่งลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและลุ่มแม่น้ำสาขา เช่น แม่น้ำแม่กลอง ก่อนที่จะอพยพไปตั้งถิ่นฐานอยู่ตอนในของแผ่นดินทั้งสองฝั่งน้ำเนื่องมาจากสมัยรัชกาลที่ 1 มีการอนุญาตให้ชาวมอญมาอยู่ริมแม่น้ำแม่กลองข้างบ้านโป่งถึงโพธาราม ชาวลาวจึงต้องพากันเคลื่อนย้ายไปอยู่ที่ดอนบริเวณลุ่มแม่น้ำภาคกลางมีชาวลาอยู่หลายกลุ่มทั้งลาววน (ลาวโยนก) ลาวเวียง ลาวโซ่ง ลาวพวนและลาวครั้งแต่ละกลุ่มแยกห่างกันอยู่ในกลุ่มของตนไม่ปะปนกัน (สุริดา สัตยากร และพุดตาน จันทรางกูร, 2552) การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มไทดำ ไทวน ลาวพวน ลาวเวียง ลาวครั้งในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางกำหนดการตั้งถิ่นฐานโดยมุลนาย กลุ่มชาติพันธุ์ที่เคลื่อนย้ายมาไม่มีโอกาสเลือกพื้นที่เพื่อตั้งถิ่นฐานได้เองจึงต้องมีการปรับตัวในระบบการดำเนินชีวิตแบบใหม่ทำให้เกิดความแน่นแฟ้นของความสัมพันธ์กันในชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันจนเกิดเครือข่ายในการดำรงรักษาวัฒนธรรม ประเพณีและภาษา (อรศิริ ปาณินท์และคณะ, 2555, หน้า 117)

โดยเฉพาะที่อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐมปัจจุบันยังคงมีชื่อหมู่บ้านที่สืบเชื้อสายลาอาศัยอยู่ตั้งขึ้นตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่มีการกวาดต้อนชาวลามาตั้งหลักแหล่งบริเวณนี้เนื่องจากทางการได้ตั้งให้ชาวลาด้วยกันเป็นนายกอง จึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านกอง ตำบลบางไทรงาม” นอกจากนี้ยังพบหมู่บ้านชาวลาเวียงจันทน์ชื่อ “บ้านลาว” ถูกกวาดต้อนมาตั้งหลักแหล่งเช่นเดียวกัน ส่วนที่อำเภอดอนตูมมีบ้านห้วยทรายลาว ที่ตั้งขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 สมัยรัชกาลที่ 5 มีการปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาคโดยรวมหัวเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกันจัดเป็นมณฑลเทศาภิบาลใน พ.ศ. 2435 และใน พ.ศ. 2441 พระยาสุนทรบุรีศรีพิไชยสงคราม ผู้ว่าราชการเมือง

นครชัยศรี ได้เสนอรายงานการตรวจราชการต่าง ๆ ทำให้ทราบว่าที่บ้านดอนรวก เป็นบ้านลาวมี
กำนัน ผู้ใหญ่บ้านและนายกong ปกครองราษฎรลาวและมีชุมชนชาวลาวยู่ที่ บ้านรวก บ้านลำเหย
บ้านหลวง บ้านหนองกระพี้ บ้านทุ่งผักกูด บ้านทุ่งสีหลง บ้านโพรงมะเดื่อ โดยชาวลาต้องเสียเงิน
ค่าราชการปีละ 6 บาทเท่ากันหมด หมู่บ้านลาวดังกล่าวต่อมาได้ขยายออกไปพื้นที่ใกล้เคียงเพราะ
จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นบางส่วนยังคงมีชาวลาอยู่ที่ชุมชนเดิม เช่นที่บ้านโพรงมะเดื่อใน
อำเภอเมือง ตำบลดอนรวก ตำบลลำเหย ตำบลบ้านหลวง บ้านทุ่งผักกูดบ้านกงลาดในตำบลห้วย
ด้วน อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม

ปัจจุบันลาวครั้งตั้งถิ่นฐานอยู่ในหลายพื้นที่ของประเทศไทยและภาคกลาง เช่น จังหวัด
เลย เพชรบูรณ์ พิชัย โลก สุโขทัย อุตรดิตถ์ พิจิตร กำแพงเพชร นครสวรรค์ อุทัยธานี ชัยนาท
สุพรรณบุรี กาญจนบุรี ราชบุรี นครปฐมและ ตำบลหนองหญ้าปล้องจังหวัดเพชรบุรีการสื่อสารใน
ชีวิตประจำวันจะใช้ลักษณะสำเนียงเป็นภาษาพูด ลาวครั้งไม่มีภาษาเขียนเป็นของตนเอง มีเฉพาะ
ภาษาพูด นักภาษาศาสตร์ได้จัดภาษาลาวครั้งให้อยู่ในตระกูลภาษาไท-กะไดสายหลวงพระบาง
เพราะการออกเสียงวรรณยุกต์ในภาษาลาวครั้งใกล้เคียงกับภาษาทางหลวงพระบาง เหตุผลที่
น่าเชื่อถือในเรื่องของภาษาพูดนี้ คือ 1. ภาษาลาวครั้ง ออกสำเนียงคล้าย ๆ ภาษาของประชาชนชาว
จังหวัดเลย และจังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งเป็นภาษาสายหลวงพระบาง 2. เรื่องวรรณยุกต์ เสียงสามัญ
ของอักษรต่ำของภาษาไทยพวกลาวจะออกเสียงเป็นเสียงตรี ยกเว้นสะกดด้วยแม่ กด กบ เช่นไทยว่า
ดัง ลาวว่า ดัง มี ว่า มี แต่ลาวเรียกครั้งว่า คัง, เน้ง ว่า เน้ง, คำว่า ดา พวกลาวเรียกตัวเองว่าลาวภูม้ง
คนไทยคิดว่าหมายถึงครั้งเลยเรียกว่าลาวครั้ง เช่นเดียวกับลาวโสังดำ (ไทดำ) เพราะชอบแต่งตัว
ด้วยกางเกงดำ (สิริวัฒน คำวันสา, 2529, หน้า 20) ข้อมูลดังกล่าวจึงเชื่อมโยงกับแนวคิดทาง
ภาษาศาสตร์ที่ชี้ให้เห็นว่า ลาวครั้งมีสำเนียงพูดคล้ายกับคนในแถบจังหวัดเพชรบูรณ์ จังหวัดเลย
ซึ่งก็ตรงกับความเห็นของธวัช ปุณโณทกที่ได้ให้ความเห็นไว้ว่า กลุ่มลาวครั้งมีสำเนียงเสียงพูด
สำเนียงเดียวกับหลวงพระบาง เลย และหล่มสัก (สุทธิดา สัตยากร และพูดาน จันทรางกูร, 2552,
หน้า 36) จึงเป็นไปได้ว่าลาวครั้งเป็นกลุ่มลาวกลุ่มเดียวกับลาวเมืองเลยซึ่งใช้ภาษาไทยเลย นางมาลา
เทียมหิรัญโส ชาวบ้านบ้านทุ่งผักกูดกล่าวว่าญาติพี่น้องคนทางนี้อยู่ที่จังหวัดเลยหลายครอบครัว
คราวใดที่งานนางจัดงานเช่น พิธีบวช พิธีแต่งงานจะต้องส่งชาวไปให้พี่น้องที่อยู่จังหวัดเลยทราบ
ด้วย (มาลา เทียมหิรัญโส, สัมภาษณ์, 21 กุมภาพันธ์ 2554) ชุมชนชาวลาในจังหวัดนครปฐมมีอยู่
มากมายหลายอำเภอ หลายตำบล มีทั้งชุมชนลาวครั้ง ลาวเวียงและลาวหลวงพระบาง ชาวบ้านยัง
สามารถบอกเล่าได้ว่า บรรพบุรุษเล่าให้ฟังว่าถูกกวาดต้อนมาจากเมืองเวียงจันทน์ และเมืองหลวง
พระบาง

การตั้งหลักแหล่งของลาวครั้งในจังหวัดนครปฐม

จังหวัดนครปฐมมีลาวครั้งตั้งถิ่นฐานอยู่หลายที่ ปรากฏการตั้งบ้านเรือนที่ยังคงอยู่ในปัจจุบันและหลายที่เกิดการผสมผสานกับผู้คนในพื้นที่บ้างเคลื่อนย้ายไปตั้งหลักแหล่งใหม่จนแทบไม่หลงเหลือรากเหง้าของตัวเองมีเพียงตำนานคำบอกเล่าเท่านั้น ปัจจุบันพื้นที่ที่ปรากฏการตั้งบ้านเรือนในจังหวัดนครปฐมมีดังนี้

1. อำเภอเมืองนครปฐม ปรากฏการตั้งถิ่นฐานของลาวครั้งอาศัยอยู่ ตำบลโพรงมะเดื่อ หมู่ 1, 2, 3 หมู่ 5 และหมู่ที่ 9-12 บ้านไร่โพรงมะเดื่อที่มีจำนวนประชากรเป็นกลุ่มลาวครั้งอาศัยมากกว่า ซึ่งประกอบด้วย บ้านนา บ้านหัวทุ่ง บ้านทัพ บ้านศรีวิสารวาท บ้านหนองอีแซ่ (หนองนางแซ่) และบ้านอื่น ๆ ที่มีการผสมกับคนไทย คนจีนบ้าง ที่บ้านสามความเผือก (สามกระบือเผือก) อาศัยอยู่ที่บ้านรางมะเดื่อ หมู่ 2 หมู่ 6 และ หมู่ 7 ตำบลทุ่งน้อย

2. อำเภอนครชัยศรี ในอดีตสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ได้ทรงให้นำลาวครั้งมารวมไว้กับลาวกลุ่มเดิมที่เมืองนครชัยศรี ปัจจุบันปรากฏการตั้งถิ่นฐานทางครัวเรือน อยู่ที่หมู่ 3 ตำบลศรีมหาโพธิ์ และกลุ่มลาวเวียงที่ยังคงปรากฏชื่อ วัดกลางคูเวียง และกลุ่มไทยทรงดำ ซึ่งมีจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับประชากรในพื้นที่ซึ่งเป็นคนไทยและมีคนจีนปะปนเพียงเล็กน้อย

3. อำเภอกำแพงแสน ปรากฏการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของกลุ่มลาวครั้ง ที่ตำบลสระสี่มุม บ้านเสืออีด่าง หมู่ที่ 6 หมู่ที่ 17 และหมู่ที่ 24 บ้านหนองหัวช้าง บ้านหัวม่วง บ้านท่าเสา ปรากฏกลุ่มลาวครั้งตั้งบ้านเรือนอยู่หลายครัวเรือน ตำบลทุ่งกระพังโหม หมู่ 2, 4, 7 ถึงหมู่ 11 ตำบลทุ่งขวาง หมู่ 7 หมู่ 15 ตำบลทุ่งลูกนก หมู่ 4-15 ตำบลกระต๊อบ หมู่ 3, 4 ตำบลดอนข่อย หมู่ 8, 10 ตำบลสระพัฒนา ตำบลทุ่งบัว หมู่ 4-6, 9, 11 บ้านหนองหัวช้าง บ้านหัวม่วง บ้านท่าเสา ทั้งสามหมู่บ้านค่อนข้างที่จะมีกลุ่มลาวครั้งอาศัยอยู่หนาแน่น หมู่บ้านอื่นที่ไม่ได้กล่าวถึงจะมีทั้งกลุ่มคนไทย คนลาวและคนจีน ส่วนลาวครั้งแถบบ้านหลวงขยายมาจากเมืองนครชัยศรีเนื่องจากเป็นพื้นที่ติดต่อกันและปรากฏการตั้งบ้านเรือนหนาแน่นกว่าทางฝั่งพื้นที่ติดต่อกับอำเภอกำแพงแสน

4. อำเภอบางเลน มีกลุ่มลาวครั้งอาศัยอยู่หมู่ที่ 4 ตำบลไผ่หูช้างปะปนอยู่กับลาวโซ่งมีเพียงเล็กน้อยท่ามกลางกลุ่มลาวโซ่งซึ่งมีจำนวนมากกว่ายังคงประกอบพิธีกรรมความเชื่อที่สำคัญ ๆ อยู่เช่น การเลี้ยงผี การผัดผี เสี่ยงผีและการแปลงเรือน

5. อำเภอดอนตูม เป็นอำเภอที่มีประชากรลาวครั้งมากที่สุด ประกอบด้วย 8 ตำบล มีกลุ่มลาวครั้งอาศัยอยู่ประมาณ 6 ตำบล (ตำบลอื่น ๆ ก็มีลาวครั้งอาศัยปะปนกับกลุ่มคนไทย คนจีนบ้าง และกลุ่มลาวโซ่งบ้าง) ใน 6 ตำบลที่ปรากฏมีการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มลาวครั้งมากกว่าประชากรกลุ่มอื่น ๆ ในพื้นที่ มีดังต่อไปนี้ คือ

ตำบลลำหย	บ้านภูมิ บ้านนิคม บ้านรางมุก บ้านลำเหย บ้านใหม่
ตำบลบ้านหลวง	บ้านหลวง บ้านฝ่งคลอง บ้านหนองกระพี
ตำบลห้วยด้วน	บ้านดอนแกะระ บ้านห้วยด้วน บ้านทุ่งผักกูด บ้านกงลาด
ตำบลคอนรวก	บ้านสวนใหม่ บ้านคอนรวก บ้านห้วยกรด บ้านสระสี่เหลี่ยม
ตำบลห้วยพระ	บ้านทุ่งพิชัย บ้านเลาเต่า
ตำบลคอนพุทธา	บ้านคอนพุทธา บ้านปากห้วย บ้านหนองบอน บ้านหนองควายเผ่า

(ปะปนอยู่กับคนไทย ลาวโซ่งและคนจีนแต่มีเพียงส่วนน้อย)

ความเป็นมาของอำเภอคอนตูม

เดิมอำเภอคอนตูมเป็นเมืองเก่าชื่อว่า “เมืองตูม” เจริญรุ่งเรืองอยู่ในสมัยเดียวกับเมืองกำแพงแสนของท้าวแสนปม (ท้าวแสนปมเป็นลูกเขยของท้าวแห่งเมืองตูม) ต่อมาเมื่อทางราชการได้จัดตั้งอำเภอขึ้นจึงได้ใช้ชื่อเมืองเก่าเป็นชื่อของอำเภอ และจากเพิ่มประวัติ กล่าวว่าแต่เดิมคอนตูม คงเป็นเมืองลูกหลวงสมัยเมืองศรีชัยหรือศรีวิชัยเป็นราชธานี และจะคงมีความเจริญรุ่งเรืองมาก เพราะปรากฏร่องรอยของเจดีย์เก่า โบสถ์ สระน้ำ และคูเมืองซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอในปัจจุบัน เป็นระยะทางยาว 3 กิโลเมตร เมื่ออาณาจักรศรีวิชัยเสื่อมโทรมลง เมืองตูมจึงกลายเป็นเมืองร้าง ภายหลังได้มีการอพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณนี้มากขึ้น ทางราชการจึงได้จัดตั้งอำเภอขึ้นที่บ้านสามแก้วชื่อว่า “อำเภอกำแพงแสน” ต่อมาอำเภอกำแพงแสนได้ย้ายไปอยู่ที่บ้านยาง ตำบลทุ่งกระพังโหม ริมถนนมาลัยแมน เพราะที่บ้านสามแก้วอยู่ห่างทางคมนาคมและที่ตั้งอำเภอไม่เหมาะสมต่อมาเมื่อวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2509 กระทรวงมหาดไทยได้จัดตั้งกิ่งอำเภอขึ้นที่บ้านสามง่าม ตำบลสามง่าม โดยแยกจากอำเภอกำแพงแสนเรียกชื่อว่า “กิ่งอำเภอคอนตูม” และเมื่อวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2512 กิ่งอำเภอคอนตูมได้ยกฐานะเป็น “อำเภอคอนตูม” อยู่ในจังหวัดนครปฐมมาจนถึงปัจจุบัน (อำเภอคอนตูม, 2521, หน้า 1)

การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของลาวครั้งอำเภอคอนตูม

อำเภอคอนตูม โดยเฉพาะที่ตำบลห้วยด้วนบ้านทุ่งผักกูดและบ้านกงลาด ประชากรในพื้นที่ร้อยละ 99 เป็นลาวครั้ง (ข้อมูลจากการสำรวจขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ตำบลห้วยด้วน, 2553) เส้นทางอพยพของกลุ่มลาวครั้งสู่จังหวัดนครปฐมนั้นน่าจะมาอยู่ด้วยกัน 2 เส้นทางคือ เส้นทางแรกมาจากกลุ่มลาวที่ทรงโปรดฯ ให้มาพักไว้ที่จังหวัดพิษณุโลก เริ่มจากจังหวัดพิษณุโลก กำแพงเพชร อุทัยธานี ชัยนาท สุพรรณบุรี นครปฐม ลงมาจนกระทั่งมาปักหลักตั้งบ้านเมืองที่บ้านทัพหลวงต่อมาได้มีการขยายหาพื้นที่ทำกินจากบ้านทัพหลวงออกมาพื้นที่อำเภอคอนตูม เส้นทางที่สองเคลื่อนย้ายมาจากทางเมืองนครชัยศรี ขยายมาสู่อำเภอคอนตูม

ลาวครั้งแถบบ้านหลวงขยายที่อยู่อาศัยทำมาหากินออกมาจากอำเภอนครชัยศรีและมาตั้งหลักแหล่งอยู่ที่บ้านหลวง ซึ่งเป็นหมู่บ้านแรกของอำเภอดอนตูมที่มีพื้นที่อาณาเขตติดต่อกับอำเภอนครชัยศรี ต่อมาขยายเคลื่อนย้ายมาบ้านหนองกะพี้ บ้านสระสี่เหลี่ยม บ้านห้วยด้วน บ้านกงลาด บ้านทุ่งผักกูด บ้านดอนเกาะระ บ้านห้วยกรด บ้านสวนใหม่ บ้านดอนรวก (ตำบลดอนรวก) บ้านเลาเต่า บ้านทุ่งพิชัย (ตำบลห้วยพระ) บ้านลำไยเสา บ้านทุ่งสีหลง บ้านลำเหย บ้านรางมูก บ้านหนองบอน บ้านใหม่ บ้านปากแกลและบ้านภูมิ (ตำบลลำเหย) ปรากฏการตั้งบ้านเรือนหนาแน่นกว่าทางฝั่งพื้นที่ติดต่อกับอำเภอกำแพงแสน

เมื่อวิเคราะห์จากคำบอกเล่าและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ทำให้เราทราบว่า การอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งของชาวลาวครั้งในเขตหัวเมืองชั้นในของกรุงเทพฯอพยพเข้ามาในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ประมาณรัชสมัยของสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ขยายสู่จังหวัดนครปฐมและจังหวัดอื่น ๆ ในรัชสมัยต่อมา จำนวนประชากร วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมที่มีเอกลักษณ์ประจำกลุ่ม หลักฐานทางชื่อบ้านนามเมืองตามพื้นที่เส้นทางอพยพต่าง ๆ ที่ปรากฏ จึงเป็นข้อมูลที่ช่วยสนับสนุนความเป็นมาและความเป็นตัวตนของกลุ่ม เส้นทาง การอพยพเคลื่อนย้ายก่อนจะตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรของกลุ่มลาวครั้งแต่ละพื้นที่ในปัจจุบัน

ตำบลห้วยด้วน

ตำบลห้วยด้วนอยู่ห่างจากอำเภอดอนตูมประมาณ 12 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับตำบลต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับตำบลดอนพุทรา อำเภอดอนตูม
ทิศใต้	ติดต่อกับตำบลมาบแค อำเภอเมืองนครปฐม
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับตำบลดอนรวก อำเภอดอนตูม
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับตำบลห้วยพระ อำเภอดอนตูม

ตำบลห้วยด้วนแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 6 หมู่บ้าน ดังนี้

- หมู่ 1 บ้านทุ่งผักกูด
- หมู่ 2 บ้านทุ่งผักกูด
- หมู่ 3 บ้านดอนเกาะระ
- หมู่ 4 บ้านห้วยด้วน
- หมู่ 5 บ้านกงลาด
- หมู่ 6 บ้านกงลาด
- หมู่ 7 บ้านกงลาด

พลเมืองตำบลห้วยด้วน

1. จำนวนประชากรในตำบลห้วยด้วนมีจำนวนครัวเรือนประมาณ 897 ครัวเรือน จำนวนประชากร ประมาณ 3,625 คน (สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง องค์การบริหารตำบลห้วยด้วน, 2553)

2. เชื้อชาติ ประชากร ส่วนใหญ่มีเชื้อชาติลาว (มีบ้างที่เป็นเชื้อชาติไทยและจีนแต่เพียงส่วนน้อยของพื้นที่เท่านั้น)

3. ศาสนา ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ โดยมีวัดประจำตำบลอยู่ 2 วัด คือ หุ่งผักกุดและวัดกงลาด ซึ่งเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา งานบุญและงานประเพณีต่าง ๆ

4. ภาษา เนื่องจากประชากรในพื้นที่ส่วนใหญ่ในตำบลห้วยด้วนมีเชื้อชาติลาวมาก ดังนั้นภาษาที่ใช้กันมากในตำบลนี้คือ ภาษาลาวครั้ง สื่อสารในชีวิตประจำวันและใช้ภาษาไทยเมื่อติดต่อสื่อสารกับคนต่างกลุ่ม

5 อาชีพ ในตำบลห้วยด้วนประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านการเกษตร คือ การทำนา ปลูกผักและเลี้ยงสัตว์ เป็นหลัก ปัจจุบัน คนรุ่นใหม่เริ่มมีอาชีพรับราชการ ทำงานบริษัท และงานรับจ้างทั่วไป

ลาวครั้ง ตำบลห้วยด้วน

จากการค้นคว้าประวัติความเป็นมาของลาวครั้งที่อยู่ในจังหวัดนครปฐมโดยเฉพาะที่ตำบลห้วยด้วน อำเภอดอนตูมนั้น ไม่สามารถหาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้แน่นอนว่าลาวครั้งอพยพมาจากเมืองไหนของประเทศลาวเนื่องจากมีการกวาดต้อนมาด้วยกันหลายครั้ง เพียงแต่ได้รับการบอกเล่าจากผู้สูงอายุต่อ ๆ กันมาเท่านั้นว่าบรรพบุรุษอพยพมาจากเมืองหลวงพระบาง เจ้าอาวาสวัดกงลาด ตำบลห้วยด้วนกล่าวว่า ลาวครั้งที่กงลาดนี้เดิมมาจากหลวงพระบาง ไทยกวาดต้อนมาและส่งมาไว้ที่กงลาด บ้างก็บอกว่าถูกกวาดต้อนมาจากเมืองเวียงจันทน์หรือหลวงพระบางหรือเมืองครั้ง แต่ไม่ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับความเป็นอยู่ในระยะแรก โดยให้กรมทหารดันสำโรง (ปัจจุบันคือกรมสัตว์ทหารบกดันสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม) คอยกวาดขันดูแลอย่างใกล้ชิด ลาวครั้งถูกกวาดต้อนมารวมพักไว้ที่บ้านกงลาดจำนวนมากจนไม่มีที่ดินทำมาหากิน ลาวครั้งที่กงลาดส่วนหนึ่งได้เคลื่อนย้ายขยายออกเต็มพื้นที่ในละแวกใกล้เคียงบางส่วนแยกย้ายไปอยู่ตามจังหวัดใกล้เคียงต่าง ๆ เช่น สุพรรณบุรี กาญจนบุรีและเพชรบุรี เป็นต้น

เดิมตำบลห้วยด้วนเป็นป่า มีนายจัน มีคำ เป็นผู้นำราษฎรซึ่งอพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์ประเทศลาว (ลาวครั้งที่ตำบลห้วยด้วนถูกกวาดต้อนมาหลายครั้งพร้อมกับลาวกลุ่มอื่น ๆ เช่น ลาวเวียง ลาวพาน เมื่อมีใครถามก็จะตอบว่าเป็นลาวเวียงจันทน์ แท้จริงแล้วมีภาษาพูดที่ต่างกัน

เป็นต้น) เข้ามาบุกเบิกที่ดินติดชายห้วยปลูกข้าวและทำไร่ เหตุที่ได้ชื่อว่าห้วยด้วนเพราะมีเรื่องเล่าว่า ที่ดินที่พวกนายจันอยู่นั้นเป็นลำราง เป็นห้วยยาวประมาณ 3 กิโลเมตร แต่พอคนไปที่หมู่บ้านของ นายจัน ห้วยนั้นก็หายไปจึงได้ชื่อว่า “ห้วยด้วน” และเมื่อก่อนมีราษฎรอพยพมาอยู่หลายครอบครัวจึง กลายเป็นหมู่บ้านห้วยด้วน โดยมีนายจันเป็นนายบ้าน ครั้นเมื่อมีพระราชบัญญัติแบ่งลักษณะ การปกครองท้องที่ พ.ศ. 2475 ขึ้น บ้านห้วยด้วนจึงได้ตั้งเป็นตำบล ขึ้นกับอำเภอกำแพงแสน เมื่อ รัฐบาลประกาศตั้งกิ่งอำเภอดอนตูม พ.ศ. 2509 ตำบลห้วยด้วนจึงได้ขึ้นกับอำเภอดอนตูมจนปัจจุบัน (อำเภอดอนตูม, 2521, หน้า 1)

บ้านทุ่งผักกูดและบ้านกงลาด ประชากรส่วนใหญ่ร้อยละ 99 เป็นลาวครั้ง ที่ยังคงรักษา แบบแผนการดำเนินชีวิตภาษา ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรมไว้ อย่างต่อเนื่อง จากคำบอกเล่าของคนแก่คนเฒ่าเกี่ยวกับประวัติของชุมชนว่า “ที่บ้านกงลาด เดิม มีชื่อว่ากงลาด” ต่อมาเพี้ยนมาเป็น “กงลาด” เนื่องจาก ตำบลห้วยด้วนมีลำห้วยหนองน้ำที่ท้าย หมู่บ้านยาวไปสิ้นสุดที่ปลายหมู่บ้าน จึงได้ชื่อว่า “ห้วยด้วน” (เหอ จวงสอน, สัมภาษณ์, 12 เมษายน 2554)

เขตตำบลห้วยด้วนนั้นมีความสำคัญและมีประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของ กลุ่มชนชาวลาวครั้งที่ปรากฏเป็นหลักฐานตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีตอนปลายจนถึงปัจจุบันนั้นก็คือ พระอุโบสถที่วัดกงลาดมีหลักฐานการสร้างเมื่อ พ.ศ. 2335 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อ พ.ศ. 2345 ในสมัยรัชกาลที่ 1 และที่วัดทุ่งผักกูดยังปรากฏร่องรอยหลักฐานสิ่งปลูกสร้างทาง โบราณคดี และสถาปัตยกรรมเก่าแก่ นอกจากนี้ยังพบว่ามีร่องรอยของโบสถ์รอบโบสถ์ที่มี การหักพังและผุพังจนไปข้างบางส่วนตามกาลเวลา จึงสันนิษฐานว่ารูปแบบโบราณสถานทั้ง 2 แห่ง น่าจะสร้างในยุคสมัยกรุงธนบุรีเช่นกัน และที่วัดทุ่งผักกูดยังคงปรากฏหลักฐานการพระราชทาน ชื่อวัดจากรัชกาลที่ 5 ปรากฏมาจนปัจจุบัน เมื่อผสมผสานความเก่าแก่ทางโบราณสถานและ สถาปัตยกรรมที่ยังคงหลงเหลืออยู่มาบูรณาการเข้ากับวิถีการดำรงชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อในสิ่งลี้ลับที่จับต้องไม่ได้และมองไม่เห็นของชาวลาวครั้งกลุ่มพื้นที่นี้ต่อกัยแนวคิดของ กลุ่มคนรุ่นก่อนสู่คนรุ่นลูกหลานยิ่งทำให้มองเห็นความเป็นกลุ่มชนที่มีความโดดเด่นเฉพาะถิ่น อย่างน่าติดตามและน่าค้นหามากยิ่งขึ้น

โครงสร้างทางสังคมของลาวครั้งตำบลห้วยด้วน

พระสงฆ์เป็นอีกชนชั้นหนึ่งในสังคมลาวครั้งที่ได้รับการยกย่องเคารพบูชา ชาวลาวครั้ง ได้สร้างวัด โบสถ์ ขึ้นตามพื้นที่ที่อาศัยอยู่ จนกล่าวได้ว่าชุมชนใดถ้ามีชาวลาวอาศัยอยู่ก็จะต้องมี วัดในหมู่บ้านสำหรับไว้เป็นศูนย์รวมจิตใจ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นชุมชนชาวลาวกับชุมชนชาว ไทยตั้งบ้านเรือนอาศัยแยกกันอยู่ การผสมกลมกลืนและความเป็นอยู่ไม่ค่อยเกิดขึ้น ชาวลาวจึงยึด

มันในแนวทางพุทธศาสนา วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อที่ติดตัวมาจากบรรพบุรุษอย่างเคร่งครัด จนเมื่อสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ระบบไพร่ได้คลี่คลายเปลี่ยนแปลงไปชุมชนชาวลาวย้ายถิ่นได้ง่ายขึ้นทำให้สังคมไทยและลาวใกล้ชิดกันมากขึ้น จึงเกิดการผสมกลมกลืนจนคนลาวกลายเป็นคนไทยไปดังเช่นเดียวกับสังคมชาวลาวยุคปัจจุบัน การดำรงอยู่ร่วมกันของชาวลาวยุคอาศัยแรงยึดเหนี่ยวของกลุ่มภายในชุมชนอันมีรากฐานมาจากความสัมพันธ์ระบบเครือญาติ การมีส่วนร่วมในความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวยุคนี้ในฐานะชนกลุ่มน้อยของพื้นที่การร่วมสืบสานวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวรวมถึงการดำเนินกิจกรรมในด้านต่าง ๆ ด้วยการจัดระเบียบความสัมพันธ์ตามสถานภาพและบทบาทสำหรับบุคคลต่าง ๆ ตามข้อตกลงและเงื่อนไขโครงสร้างของชุมชน ส่วนแรงยึดเหนี่ยวภายนอกชุมชนเป็นตัวเสริมให้ชุมชนเกิดการขับเคลื่อนทางพัฒนาด้านความเป็นอยู่ อาชีพ ระบบเศรษฐกิจ การเมืองและการปกครองตามแนวทางการพัฒนาบ้านเมืองให้ไปสู่ความเป็นสมัยใหม่เช่นเดียวกับสังคมเมือง

รูปแบบการปกครองตนเองของชุมชนลาวยุคปัจจุบันยังคงปรากฏการใช้พื้นฐานความสัมพันธ์ในชุมชนคือ ระบบเครือญาติ รวมทั้งบรรทัดฐานทางสังคมที่เกิดจากจารีตประเพณีที่ถือปฏิบัติเป็นกฎระเบียบร่วมกันในสังคมท้องถิ่น กฎเกณฑ์อื่นไม่ตายตัวเหล่านี้จะมีผู้นำสูงสุดและกลุ่มผู้อาวุโสที่ผ่านการดำรงชีวิตในสภาวะการปรับเปลี่ยน เรียนรู้ เปลี่ยนผ่าน (Transition) ขยับรอบตัวมาเป็น เวลาอย่างยาวนาน การเรียนรู้แบบตั้งใจและไม่ตั้งใจมาตลอดทั้งชีวิตได้กลายมาเป็นกฎระเบียบอันเป็นรากฐานที่สำคัญของชุมชน คอยตัดสิน ดูแลหรือลงโทษผู้กระทำความผิดจารีตประเพณีหรือความผิดรุนแรง การถูกลงโทษจึงเป็นอีกแรงหนึ่งที่ยับยั้งการทำผิดของคนในชุมชน โครงสร้างทางความเป็นอยู่และการดำรงชีวิตร่วมกันของชุมชนลาวยุคนี้ ตำบลห้วยด้วนบ้านทุ่งผกูด บ้านกงลาดและพื้นที่ใกล้เคียง ส่วนใหญ่เป็นเครือญาติทางสายโลหิตและความเป็นญาติที่มีความเกี่ยวพันเกี่ยวข้องกันกับการแต่งงานกันเกือบทั้งสิ้น มีความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติกันอย่างแน่นอนแน่นอนด้วยมีพื้นฐานมาจากความสัมพันธ์ทางระบบเครือญาติเป็นระยะเวลายาวนานตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ โดยผ่านความสัมพันธ์ฉันท์ญาติพี่น้องที่เกี่ยวดองทั้งหมู่บ้านด้วยสำนึกในเรื่องของการนับถือผีบรรพบุรุษตัวเดียวกัน โครงสร้างทางสังคมจึงเป็นไปในลักษณะพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือ ซึ่งมีลักษณะดังนี้

1. ระบบครอบครัวและเครือญาติ

การสังเกตลักษณะโครงสร้างทางสังคมและระบบครอบครัวและเครือญาติในสังคมลาวยุคนี้ ตำบลห้วยด้วนนั้นพบว่า รูปแบบวิถีชีวิตผูกพันอยู่ร่วมกันอย่างใกล้ชิด ประกอบด้วยสามีภรรยา บุตร หรือญาติพี่น้องพี่น้องฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอาศัยอยู่ด้วย เป็นครอบครัวใหญ่ในลักษณะเป็น

ครอบครัวขยาย นิยมแต่งงานและมีครอบครัวกับบุคคลในท้องถิ่นเดียวกัน เนื่องจากบุคคลเหล่านี้มีความรู้ ความเข้าใจ ในขนบธรรมเนียมหลักปฏิบัติ การดำเนินชีวิตของกลุ่มเป็นอย่างดี

ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติของกลุ่มลาวครั้ง ตำบลห้วยด้วน ในอดีตเป็นลักษณะแนบแน่น แบ่งปันและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เพราะเป็นสังคมขนาดเล็กทำให้ชุมชนรู้จักกันเป็นอย่างดี เมื่อหนุ่มสาวแต่งงานแล้วฝ่ายชายนิยมอยู่บ้านฝ่ายสาวเนื่องจากจะต้องช่วยพ่อแม่ฝ่ายสาวทำงาน มีลูกหลานพ่อแม่ของทั้งสองฝ่ายก็จะช่วยเหลือกันไปด้วย ระบบเครือญาติของลาวครั้งตำบลห้วยด้วน มีลักษณะเด่นตรงที่ ชุมชนมีความโอบอ้อมอารี นับถือกันเป็นพี่น้องทั้งหมู่บ้าน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลอย่างเต็มความสามารถ โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในงานบุญเทศกาล ประเพณีต่าง ๆ ของชุมชน โดยไม่คิดค่าน้ำพักน้ำแรง แต่ต่างช่วยกันเพื่อให้กิจกรรมนั้น ๆ สำเร็จลุล่วงด้วยดี (เดื้อย บัวสีทอง, สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2554)

ความสัมพันธ์ทางเครือญาติของลาวครั้ง ตำบลห้วยด้วน อาจแบ่งได้ ดังนี้

1. ความสัมพันธ์ทางสายเลือด คือ พี่น้องที่เกิดร่วมท้องเดียวกันที่ร่วมสายเลือดในเครือเดียวกันอย่างใกล้ชิด สามารถให้การช่วยเหลือกันและกันด้วยความจริงใจและไม่หวังสิ่งตอบแทน

ความสัมพันธ์ทางสายเลือดของลาวครั้ง ตำบลห้วยด้วนปัจจุบันพบว่ายังคงมีความแนบแน่นระหว่างพี่น้องมีการจัดสรรจัดแบ่งมรดกทางที่ทางให้แก่กันอย่างยุติธรรมนิยม (มีเพียงส่วนน้อยที่ขัดแย้งเรื่องที่ทำกินที่อยู่อาศัยแต่ก็ยังนับถือนับญาติ) ตั้งบ้านเรือนในพื้นที่ใกล้เคียงหรือในบริเวณเดียวกันซึ่งเป็นมรดกตกทอดจากพ่อแม่ ไปมาหาสู่ไม่นิยมสร้างรั้วบ้านกัน ให้การช่วยเหลือเลี้ยงดูบุตรหลานแทน แบ่งปันอาหารแบบส่งข้ามชายคาบ้านซึ่งกันและกันก็ยังปรากฏอยู่

2. ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องเนื่องมาจากการสมรส หรือที่เรียกว่า “ดอง” กันสังคมลาวครั้ง ที่ตำบลห้วยด้วนและพื้นที่ใกล้เคียง นิยมแต่งงานกับคนในหมู่บ้านเดียวกันถือว่า “แต่งงานกับคนบ้านเดียวกันอยู่ด้วยกันแล้วปกครองกันง่าย” ทรัพย์สินตกเป็นของลูกหลานกันเอง ให้การช่วยเหลือในกิจกรรมต่าง ๆ ของแต่ละครอบครัวลดปัญหาการทะเลาะเบาะแว้งได้เนื่องจากเกี่ยวดองเป็นญาติกัน

ผู้วิจัยพบว่าหนุ่มสาวบางคู่ที่ที่นันทองผัดถูกแต่งงานกับคนที่มิมีนามสกุลเดียวกันมีลูกมีหลานก็ล้วนแล้วแต่เกี่ยวดองอย่างเหนียวแน่น จากการสังเกตพบว่าฝ่ายชายซึ่งมาเป็นเชยจะรับบทบาทเป็นหัวหน้าครอบครัวทำมาหากินเลี้ยงสมาชิกทำงานแทนพ่อตาแม่ยายได้ บางครอบครัวพ่อแม่จะแบ่งที่สำหรับให้สร้างบ้านในบริเวณไร่บ้านเดียวกันพร้อมทั้งแบ่งที่นาไว้เป็นมรดกในการเริ่มต้นสร้างฐานะสร้างเนื้อสร้างตัวให้กับลูกสาวพ่อแม่จะรับหน้าที่เฝ้าผู้เลี้ยงดูหลานเพื่อให้เขาได้ทำงาน อย่างไรก็ดีจากการสังเกตพบว่าลาวครั้งตำบลห้วยด้วนส่วนใหญ่ยังเป็นครอบครัวขยาย กล่าวคือยังคงมีบ้านใหญ่อยู่แต่จำนวนสมาชิกในครอบครัวมีจำนวนลดน้อยลง เนื่องจากเมื่อลูกสาวหรือลูกชายแต่งงานแล้วนิยมแยกเป็นครอบครัวเดียวสร้างบ้านในที่ดินที่พ่อแม่มอบให้สมาชิก

ในครอบครัวที่สร้างใหม่จึงมีเฉพาะพ่อ แม่ ลูก เท่านั้น

3. ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนร่วมหมู่บ้าน เป็นการนับหน้าถือตา สำนึกถึงความ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันอพยพหลบหนีมาตั้งถิ่นฐานรกรากอยู่เป็นกลุ่มเดียวกัน ได้อยู่อาศัยและ มีความสัมพันธ์ในหมู่บ้านเดียวกันมาเป็นเวลานาน กลุ่มลาวครั้งจึงเป็นกลุ่มที่คนในหมู่บ้านยังคงให้ ความเคารพนับถือเสมือนญาติพี่น้องเดียวกัน ขณะเดียวกันลาวครั้งก็ยังคงเป็นกลุ่มที่มีมิตรไมตรี ต่อคนรอบด้านดังนั้นจึงพบว่า ถึงแม้ว่าผู้ที่อยู่อาศัยในหมู่บ้านส่วนหนึ่งจะเป็นคนที่อพยพมาจาก ถิ่นอื่นและไม่ใช่กลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันกับตน แต่ชาวลาวครั้งก็ปฏิบัติต่อคนในหมู่บ้านเสมือนญาติ พี่น้อง

สรุปได้ว่าระบบโครงสร้างทางสังคมลาวครั้งตำบลห้วยด้วนเป็นไปในลักษณะ ความสัมพันธ์ทางสายเลือดทางการสมรสและจากคนร่วมหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังพบว่าลาวครั้ง ตำบลห้วยด้วนยังคงมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น กับสมาชิกคนอื่นที่มีเชื้อชาติด้วย ระยะเวลาที่อาศัยยาวนานจนเกิดความคุ้นเคยสนิทสนมจึงมีการปฏิบัติต่อกันเสมือนเครือญาติ เดียวกัน จึงนับเพื่อนบ้านเป็นญาติด้วยเช่นกัน ปัจจุบันความสัมพันธ์ของกลุ่มลาวครั้งตำบล ห้วยด้วนได้เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสสังคมไปทั่วโครงสร้างและความสัมพันธ์ในครอบครัวของ คนทั่วๆ ไป จากที่เคยอาศัยอยู่ด้วยกันเป็นครอบครัวใหญ่ พบว่าเมื่อมีการแต่งงานหนุ่มสาวก็จะ แยกครัวเรือนออกจากเกวียนพ่อแม่ไปตั้งบ้านเรือนในที่อื่น ๆ ที่ห่างออกไปหรือหนุ่มสาวออกทำงาน บริษัทห้างร้านทำให้มีการแต่งงานนอกกลุ่ม อีกทั้งในอดีตการประกอบอาชีพนิยมเลี้ยงสัตว์ ทำนา ปลูปลูก ปัจจุบันคนรุ่นใหม่ได้รับการศึกษา ที่สูงขึ้นการประกอบอาชีพ รับราชการ ทำงานบริษัทฯ ไปเข้าเย็นกลับหรืออาจต้องค้างคืน เช้าบ้านอยู่ใกล้ที่ทำงาน เซอร์-อาทิตย์หรือแรมเดือนจึงได้ กลับมาเยี่ยม แต่ละครอบครัวมักมีคนเฒ่า คนแก่ อยู่เฝ้าบ้าน โอกาสที่จะได้พบปะสังสรรค์เช่น สมัยก่อนจึงน้อยลง

ประเพณีลาวครั้ง

ประเพณีที่ลาวครั้งนิยมปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมามีทั้งประเพณีที่เป็นส่วนรวมและส่วน บุคคล ลักษณะการดำเนินกิจกรรมหลายประเพณีมีความแตกต่างไปจากประเพณีของคนไทย ภาคกลาง เช่น ประเพณีแต่งงาน ประเพณีการบวช มีการประกอบพิธีกรรมทางผีตามความเชื่อที่ ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ บางประเพณีเกิดการกลืนกลายผสมผสานกับประเพณีคนไทย ภาคกลาง หลายประเพณีสูญหายไปกับกาลเวลาแห่งยุคสมัย

ประเพณีของลาวครั้งจากการศึกษาและเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนสามารถจำแนก ออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้คือ 1 ประเพณีในรอบปี หมายถึง ประเพณีสำคัญเกี่ยวกับศาสนาที่ปรากฏ

อยู่ในรอบปี เป็นเทศกาลของสังคมส่วนรวมที่ยึดถือปฏิบัติในรอบ 12 เดือน โดยนับตามปีปฏิทิน และ 2. ประเพณีในรอบชีวิต หมายถึง ประเพณีที่สำคัญอันเกี่ยวเนื่องกับชีวิต และความเป็นอยู่ ในรอบอายุขัยของแต่ละบุคคล ถือว่าเป็นงานส่วนตัวส่วนบุคคล มีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อเป็นมงคลแก่ชีวิต (มงคล ทองนุ่น, 2535, หน้า 38)

1. ประเพณีในรอบปี

ฮีตสิบสองคือประเพณีประสิบสองเดือนที่สมาชิกในสังคมได้มีโอกาสร่วมชุมนุม ทำบุญ เป็นประจำทุกเดือนของรอบปี ผลที่ได้รับก็คือทุกคนจะได้มีเวลาเข้าวัด ไกล่เกลียดกับหลักการของ ธรรมทางพุทธศาสนา ทำให้ประชาชนในย่านใกล้เคียงรู้จักกันสามัคคีและมีผลทางอ้อมคือเมื่อว่างจากงานอาชีพแล้วมีจารีตบังคับให้ทุก ๆ คนเสียสละทำงานร่วมกัน ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนก็ถูกสังคม ลงโทษตั้งข้อรังเกียจเขา (คือ ศรีปุนะเดช และพรหมา พรหมดา, ม.ป.ป., หน้า 12) ฮีตมาจากคำว่า จารีต หมายถึงจรรยาทางสังคมหากใครฝ่าฝืนจะมีความผิด เรียกว่าผิดฮีตสังคมจะตั้งข้อรังเกียจ “ฮีตสิบสอง” จึงหมายถึงประเพณีที่จะต้องปฏิบัติทั้งสิบสองเดือน (ไพฑูริย์ มีกุล, 2539, หน้า 23) ฮีตสิบสอง คองสิบสี่จึงเปรียบเสมือนสัญญาประชาคมที่สืบทอดกันมาในกลุ่มวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง และภาคอีสานของไทย (รัช ปญโญทก, 2542, หน้า 5384)

ลาวครั้งเป็นกลุ่มลาวกลุ่มหนึ่งที่มีประวัติการเคลื่อนย้ายชุมชนเหมือนกับลาวอีกหลาย กลุ่ม การเคลื่อนย้ายจากที่หนึ่งสู่อีกที่หนึ่งย่อมนำเอาขนบธรรมเนียม กฎเกณฑ์ กติกาสังคมที่บรรพบุรุษวางไว้มาแนวปฏิบัติที่ดัดแปลงตามตัวมาด้วยเสมอ ฮีตสิบสองหรือประเพณีสิบสองเดือนของชาวลาวครั้ง

ประเพณีสำคัญ ๆ ที่ชาวลาวครั้ง ตำบลห้วยด้วนยังคงถือปฏิบัติมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ซึ่งบางประเพณีมีการปรับเปลี่ยนไปบ้างตามยุคสมัย และบางประเพณีก็สูญหายไป การปฏิบัติมีเพียงคำบอกเล่าจากคนเฒ่าคนแก่ในท้องถิ่น

ประเพณีในรอบปีที่ลาวครั้ง ตำบลห้วยด้วนและพื้นที่ใกล้เคียงยังคงมีการปฏิบัติสืบตามฮีต 12 มีดังนี้

เดือนอ้าย (ธันวาคม)

เป็นช่วงเวลาที่พระสงฆ์ปลงอาบัติสังฆาทิเสสอยู่กับวัดและเป็นช่วงที่ชาวบ้านจะไปทำบุญถือศีลประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่วัดประจำหมู่บ้าน พิธีกรรมในเดือนนี้ของลาวครั้งค่อนข้างจะได้รับการผสมผสานกับทางภาคกลางจึงถือว่าเป็นเดือนที่ชาวบ้านนำข้าวปลาอาหารไปทำบุญทุกวันพระที่วัดตามปกติ

เดือนยี่ (มกราคม)

เป็นเดือนที่มีการทำขวัญข้าวหรือการสู่ขวัญข้าว ในอดีตอาชีพหลักของประชากรคือ

การทำนาคนั้นแทบทุกครัวเรือนจะต้องทำพิธีสู่ขวัญข้าวหรือรับขวัญข้าวเพื่อเป็นสิริมงคลทุกบ้าน ปัจจุบัน ตำบลห้วยด้วน ไม่ได้ประกอบอาชีพหลักคือทำนาคงเหลือเพียงบางครอบครัวที่ยังคงทำนาค และทำพิธีเกี่ยวกับข้าวตามแบบอย่างโบราณ การทำขวัญข้าวปัจจุบันไม่มีหมอสำหรับทำขวัญข้าวเหมือนในอดีต มีเพียงผู้สูงอายุที่ทำขวัญได้ตามแบบตำราวิธีโบราณที่ได้บันทึกหลักฐานไว้เท่านั้น ดังเช่นที่บ้านทุ่งผักกูดมีเพียง นายเตี้ย บัวสีทอง อายุ 87 ปี ที่ต้องบทธำขวัญข้าวได้ตามอย่างโบราณ เมื่อความเจริญเข้ามา ชาวนาเริ่มมีอาชีพเสริมอื่น ๆ การทำนาคในระบบเก่าดั้งเดิมจึงพัฒนากรรมวิธีการด้วยเครื่องจักร อุปกรณ์ ทุ่นบำรุงที่ทันสมัย เป็นการนาเพื่อขายมากกว่าเพื่อเลี้ยงครอบครัว พิธีกรรมทางความเชื่อเรื่องการสู่ขวัญข้าวจึงไม่มีความสำคัญกับหลายครอบครัว แต่ถึงกระนั้นก็ยังคงมีอีกหลายครอบครัวที่ยังคงประกอบพิธีเกี่ยวกับข้าวมาอย่างต่อเนื่องตามแบบโบราณ ด้วยอุปกรณ์ เครื่องใช้ในพิธี ส่วนขั้นตอนและวิธีการจัดเตรียมข้าวของเครื่องใช้มีการผสมผสานตามวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นหรือหาซื้อตามท้องตลาดในพิธียังคงมีการ ไห่สามลาบายศรี โดยผู้รู้รุ่นหลัง ๆ ที่ได้รับการถ่ายทอดจากพ่อแม่ต่อ ๆ กันมาเป็นผู้ประกอบพิธีด้วยตัวเอง

เดือนสาม (กุมภาพันธ์)

เป็นพิธีทางศาสนา ชาวบ้านจัดเตรียมอาหารทำบุญตักบาตรที่วัดประจำหมู่บ้านเนื่องในวันมาฆบูชาซึ่งเป็นพิธีที่ชาวบ้านยังคงปฏิบัติซึ่งสืบต่อกันมาและเป็นพิธีที่ได้รับการผสมผสานกับวัฒนธรรมภาคกลางดังนั้นขั้นตอนและวิธีปฏิบัติจึงไม่แตกต่างกับทางภาคกลางนอกจากนี้ที่บ้านสระสี่เหลี่ยมซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีพื้นที่ติดต่อกับบ้านทุ่งผักกูดยังมีการทำบุญข้าวจี๋ บุญข้าวหลามถวายพระติดต่อกันมา

เดือนสี่ (มีนาคม)

เดือนนี้ลาวครั้งตำบลห้วยด้วนและพื้นที่ใกล้เคียงทำบุญเช่นเดียวกับภาคกลาง

เดือนห้า เป็นการทำบุญปีใหม่หรือตรุษสงกรานต์

ลาวครั้งจะให้ความสำคัญกับเทศกาลตรุษสงกรานต์ซึ่งกินเวลาหลายวัน ถือว่าเป็นช่วงเวลาที่ไดรรวมญาติพี่น้องลูกหลานในตระกูล มาแสดงความเคารพตักบุญด้วยการรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุในครอบครัว นิยมทำบุญสวดบังสุกุลไปให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วด้วยการจัดอาหารคาวหวานนิมนต์พระสงฆ์ทำพิธีที่เจดีย์ไส้อัฐิ นอกจากนี้ยังมีพิธีแห่ทางธงหรือเรียกว่า “ผ้าป่าลาว” ที่สืบทอดมาอย่างช้านานนิยมจัดในช่วงเทศกาลสงกรานต์

เดือนหก บุญวิสาขบูชา

บุญวิสาขบูชา เป็นบุญที่ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านนำอาหารทำบุญที่วัดตามปกติ ประมาณ 17 นาฬิกาชาวบ้านร่วมเวียนเทียนเป็นการประกอบพิธีเช่นเดียวกับชาวพุทธทั่วไป

เดือน เจ็ด บุญบูชาผีบรรพบุรุษ

บุญเดือนเจ็ดของชาวลาวครั้งถือว่ามีความสำคัญมาก เนื่องจากการประกอบพิธีบุญเช่น สรงผิบรรพบุรุษ ทั้งฝ่ายผีเจ้านายและฝ่ายผีเทวดา เมื่อสิ้นสุดการเลี้ยงผิบรรพบุรุษและผิบรรพบุรุษ แล้วจึงประกอบพิธีบุญกลางบ้านหรือบุญข้าชะ (ชำระ) เพื่อปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายออกจากหมู่บ้าน

เดือนแปดบุญเข้าพรรษา

การประกอบพิธีบุญเข้าพรรษาของลาวครั้ง จะมีการประกอบพิธีบุญด้วยการนำอาหาร คาวหวานไปทำบุญที่วัด มีการบริจาคปัจจัย หล่อเทียนพรรษาลอยวัดเป็นพุทธบูชา ชาวบ้านนำข้าว ปลาอาหารถือศีลสวดมนต์ทุกวันพระ ตลอดช่วงเทศกาลเข้าพรรษา

บุญเดือนสิบ

เดือน 10 วันแรม 15 ค่ำ ลาวครั้งประกอบพิธีกรรมทางศาสนาด้วยการนำอาหารคาว หวานและกวนกะยาสารทไปถวายพระสงฆ์ ในอดีตก่อนถึงวันบุญชาวบ้านเตรียมเครื่องอุปกรณ์ สำหรับกวนกะยาสารท ปัจจุบันในตำบลห้วยด้วนมีบ้านที่ยังคงกวนกะยาสารทเพียงไม่กี่ครัวเรือน เพื่อความสะดวกชาวบ้านจึงนิยมซื้อไปทำบุญเมื่อเสร็จสิ้นพิธีที่วัดแล้ว กะยาสารทส่วนหนึ่ง ชาวบ้านจะนำไปหว่านบริเวณนาข้าวซึ่งปฏิบัติมาตั้งแต่โบราณเชื่อว่าจะทำให้ข้าวในนาออกดอกผล งอกงามอุดมสมบูรณ์ข้าวเต็มเม็ดเต็มรวง (เฉลี่ยว อินทนะทิศชัย, สัมภาษณ์, 5 ตุลาคม 2554)

เดือน สิบเอ็ด

บุญเดือน 11 บุญออกพรรษา ลาวครั้งตำบลห้วยด้วน เริ่มเข้าสู่งานบุญด้วยการจัดอาหาร คาวหวาน ถวายพระสงฆ์ ตามปกติ ในเทศกาลนี้จึงมีการหาปัจจัยเข้าวัดด้วยการถวายกฐินจาก หน่วยงานต่าง ๆ หรือกฐินสามัคคีของชาวบ้านในชุมชน ช่วงกลางคืนมี พิธี “ได้น้ำมัน” ตาม แบบอย่างปฏิบัติมาแต่โบราณและมีพิธีเทศน์บุญมหาชาติที่ลาวครั้งเรียกว่า “สวดลาถาพัน” หรือ บุญเวสทางภาคอีสาน ในพิธีชาวบ้านจัดข้าวปลาอาหารไปทำบุญตามปกติร่วมฟังเทศน์สวดลาถา พันมีผู้เข้าร่วมพิธีเป็นจำนวนมาก นิยมนำข้าวดอกดอกไม้มารวมรวมทั้งหมู่บ้าน มีการประดับพื้นที่ ภายในวัดบริเวณที่จะมีการสวดลาถาพันอย่างสวยงามบริเวณเสาในพิธีทุกต้นผูกติดด้วยด้ายกล้วยที่ ออกลูกแก่ ใ้กิ่งมะขามที่แตกกิ่งก้านสาขาน้อยใหญ่มาผูกมัดเพื่อให้ชาวบ้านได้นำกล้วยทั้งเครือมา ผูกติดเสาในพิธี ขนมห่ ผลไม้ ต้นอ้อย มะพร้าว ดอกไม้ รวมถึงสิ่งของต่าง ๆ มาผูกติดกับกิ่งไม้ ล้อมรอบด้วยสายสิญจน์ จัดธรรมมาสเป็นจุด ๆ เพื่อให้พระสงฆ์ได้นั่งสวดลาถาพัน ส่วนด้านนอก พิธีปักธงบริเวณที่มีการสวดลาถาพัน ทั้ง 4 มุม เพื่อแสดงให้เห็นถึงขอบเขตพื้นที่ของบริเวณ ดังกล่าวนี้นี้มีการประกอบพิธีกรรมนอกจากนี้ยังเป็นเครื่องหมายแสดงให้บุคคลทั่วไปได้รับรู้ว่าวัดนี้ กำลังมีพิธีสวดลาถาพัน ส่วนด้านหน้าทางเข้าศาลาที่มีการสวดลาถาพันปักธงพระเวสโดยใช้ไม้ไผ่ เล็ก ๆ ทำเป็นเสาธงส่วนปลายที่มีกิ่งก้านไม้ไผ่ผูกห้อยด้วยธงพระเวส เมื่อเสร็จสิ้นพิธีสวดลาถา

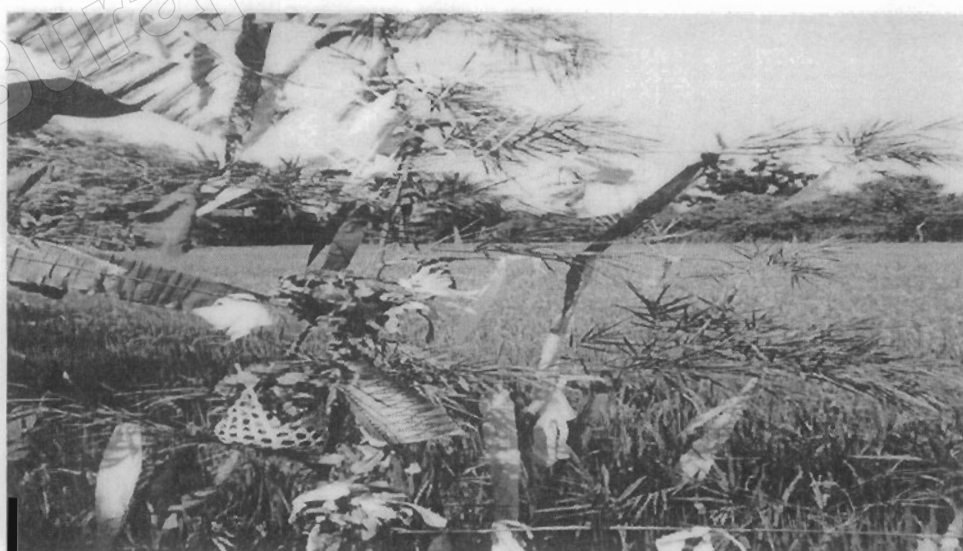
พื้น ชาวบ้านจะนำข้าวตอกดอกไม้ ขนมหหรือสิ่งของอื่น ๆ ที่นำมาผูกติดหรือห้อยในบริเวณพิธี รวมถึงสายสิญจน์ แบ่งปันเพราะเชื่อว่าเป็นสิริมงคลกับตัวเองและครอบครัว พิธีสวดคาถาพื้นของลาวครั้งได้รับการผสมผสานเข้ากับประเพณีของคนไทยบ้างแต่ยังคงได้รับการสืบสานตามแบบโบราณปฏิบัติต่อมาจนปัจจุบัน

1.1 ประเพณีทำขวัญข้าว

พื้นที่ส่วนใหญ่โดยเฉพาะที่บ้านทุ่งผักกูดและบ้านกงลาด ชาวบ้านยังคงประกอบอาชีพทำนาเป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้ยังคงมีการประกอบพิธีเกี่ยวกับข้าวที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษอยู่หลายพิธีตามความเชื่อเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์บนผืนนา พิธีมงคลเกี่ยวกับข้าวของลาวครั้งมีหลายพิธีและที่ยังคงปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

1.2 พิธีเลี้ยงมาน

พิธีเลี้ยงมานข้าว (ฮับมานข้าวที่ตั้งท้อง) คำว่า “มาน” ตามความเข้าใจของลาวครั้งคือท้อง ข้าวที่กำลังตั้งท้องใกล้จะออกเป็นรวง ถือว่าต้องทำพิธีรับมานข้าว เจ้าของนาจะหาฤกษ์ยามดีวันมงคลทำพิธีเลี้ยงมานข้าวหรือการรับขวัญแม่โพสพด้วยความเชื่อว่าแม่โพสพจะช่วยคุ้มครองให้การทำนาเจริญงอกงามข้าวออกรวงใหญ่แข็งแรงไม่มีเมล็ดลีบ ด้วยการจัดอาหารคาวหวานให้ผู้หญิงนำเครื่องไปเช่นสังวเอแม่โพสพเสมือนกับคนที่กำลัง ตั้งท้อง แพ้ท้องอยากกินทุกอย่างประกอบด้วย ส้มคำ ส้ม กล้วย ขนมห ของเปรี้ยวของหวาน ไข่ชะลอมแขวนที่กิ่งก้านของไม้ไผ่ประดับประดาธงริ้ว ผ้าสีต่าง ๆ ไปปักไว้ริมคันนา ต่อจากนั้น เจ้าของที่นาจึงใช้มือตบผืนนา 3 ครั้ง ยกมือไว้ ตั้งนะโม 3 จบ กล่าวบทสวดขวัญข้าวตามโบราณ

ภาพที่ 5 พิธีเลี้ยงมานข้าว (ฮับชวนเข้าหรือรับขวัญข้าว)

พิธีเอาขวัญ (ช้อนขวัญข้าว)

คำว่า “ขวัญข้าว” หรือ “พระแม่โพสพ” หมายถึง ขวัญประจำเมล็ดข้าว เชื่อว่าข้าวทุกเมล็ดจะมีขวัญประจำอยู่ด้วย ดังนั้นหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเรียบร้อยแล้วจะมีเมล็ดข้าวตกหล่นอยู่ตามทุ่งนา ชาวไร่จึงจะไปทำพิธี “เอาขวัญข้าว” หรือช้อนขวัญ (เรียกขวัญ) ข้าวกลับบ้านเพื่อนำมาเก็บไว้ในยุ้งข้าว

เครื่องเซ่นไหว้สำหรับไปเอาขวัญที่นา มีดังนี้

1. ข้าวสุก 1 ถ้วย (วางบนใบตองสด)
2. หมาก-พลู ยาสูบ (ยาเส้นห่อใบตองแห้ง) วางลงบนใบตองสด
3. รูป 1 ดอก เพื่อบอกกล่าว
4. ไม้ขอลาย (ตะขอสําหรับใช้ปักข้าว)
5. เสื้อผ้า 2 ชุด
7. ไม้คานหาบ
8. กระบุงใส่ข้าว (มีกระจก แป้ง หวี วางอยู่ในกระบุง เสื้อผ้า 1 ชุด)

ภาพที่ 6 ช้อนขวัญข้าวที่นา (ช้อนขวัญหรือเรียกขวัญข้าว)

ภาพที่ 7 กระบุงใส่เครื่องนอนชาวข่า

เจ้าของนา นำข้าวสุก หมาก-พลู ยาสูบวางบนใบตองสด จดรูป 1 ดอก พร้อมทั้งใช้มือตบบนพื้นนา 3 ครั้ง เพื่อบอกกล่าวถึงการมาประกอบพิธีกรรมในวันนี้ แล้วจึงใช้ไม้ขอลายเกี่ยวข้าวมารวมเป็นกองใช้มือเกี่ยวข้าวเปลือกที่ตกหล่นบนนาใส่กระบุงใช้ผ้าไหมคลุมบนกระบุงแล้วจึงหาบไปไว้ที่ยุ้งข้าว ปัจจุบันใช้วิธีบรรทุกรถมาที่บ้านแล้วจึงหาบไปไว้ที่ยุ้งข้าว

1.3 พิธีสู่ขวัญข้าว

พิธีสู่ขวัญข้าวนิยมทำในช่วงข้างเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำเมื่อนำข้าวกลับมาถึงบ้านมาถึงบ้านแล้วจึงทำพิธีบายศรีสู่ขวัญข้าวบริเวณพิธีใช้ผ้าขาวปูลงบนพื้นนำสิ่งของอุปกรณ์ทุกอย่างลงบนผ้าขาวล้อมสายสิญจน์รอบเครื่องที่จัดเตรียมในพิธีกรรม ในอดีตเมื่อรู้ที่บ้านไหนจะทำขวัญข้าวเพื่อนบ้านในหมู่บ้านจะชวนมารวมตัวที่บ้านสู่ขวัญข้าวเพื่อร่วมประกอบพิธีและร่วมโห่สามตาขณะหมอขวัญทำพิธี เมื่อเสร็จสิ้นพิธีจึงรับประทานอาหารร่วมกันลาวครั้งเชื่อว่าการที่เพื่อนบ้านมาร่วมแสดงความยินดีเป็นสิริมงคลกับพิธีในวันนี้หลังจากนั้นจึงนำข้าวขึ้นยุ้ง ปัจจุบันยังเริ่มหายไปและลดบทบาทความสำคัญลงหลายครอบครัวยังมียุ้งข้าว ยังคงปรากฏหิ้งสำหรับวางพระแม่โพสพตั้งอยู่ในยุ้งข้าว รวมถึงหุ่นไล่กา แต่ไม่ได้ใช้เก็บข้าวเหมือนในอดีตเนื่องจากเมื่อเกี่ยวข้าวในนาเสร็จจะมีรถมารับซื้อข้าวที่แปลงนาทันที ข้าวจึงไม่มีโอกาสได้ขึ้นยุ้ง ทำให้ยุ้งข้าวหมดความจำเป็นกลายเป็นสถานที่จัดเก็บข้าวของเหลือใช้

ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวที่บ้านทุ่งผักกูดได้รับการถ่ายทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษยังคงมีการประกอบพิธีกรรมเพื่อให้เกิดขวัญและกำลังใจในการประกอบอาชีพด้วยวิธีการต่างๆ ซึ่งเชื่อว่าจะทำให้เกิดสวัสดิ์มงคลแก่ชีวิตและทรัพย์สิน มีความเจริญรุ่งเรืองอุดมสมบูรณ์ในการทำงานด้วยการขออำนาจสิ่งศักดิ์ช่วยปกป้องรักษาพืชพันธุ์ไร่นาของตน

1.4 ประเพณีแห่หางธง

การแห่หางธงสงกรานต์ จัดขึ้นในช่วงเทศกาลงานสงกรานต์ของทุกปี ถือว่าเป็นประเพณีพื้นบ้านที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน เชื่อว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่จึงมีการเฉลิมฉลองรื่นเริงแห่งการทำบุญอันจะนำความสุขมาสู่ตนในวันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ของชาวลาวครั้งนั้นมิได้ถือเฉพาะช่วงวันที่ 13 เมษายน เหมือนท้องถิ่นอื่น ๆ ในอดีตกินเวลาถึง 15 วัน แต่ในปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคตามสมัยผสมผสานกับวัฒนธรรมไทยไปบ้าง เทศกาลสงกรานต์แต่ละท้องที่เฉลี่ย 5-8 วัน เริ่มนับตั้งแต่วันสงกรานต์ลงคือวันที่ 13 เมษายน เป็นต้นไป จนกระทั่งวันที่มีการแห่หางธง เป็นช่วงที่สนุกสนานลูกหลานที่อยู่ต่างบ้านต่างถิ่นจะกลับมาบ้านเพื่อร่วมเทศกาลนี้และถือเป็นการรวมญาติ แสดงความกตัญญูต่อบุคคลในที่ที่บ้าน สมาชิกในครอบครัวได้อยู่ร่วมกันพาปะสังสรรค์ เนื่องจากการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว นอกจากนี้ยังเป็น โอกาสดีที่ลูกหลานได้แสดงความเคารพกตัญญูต่อญาติหรือผู้สูงอายุด้วยการรดน้ำคำหาพรจากผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ ตลอดจนการบังสุกุลอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ล่วงลับ ประพรมน้ำอบน้ำหอม การบังสุกุลในพิธีนี้นั้นลาวครั้งจะทำสองครั้ง คือการบังสุกุลรวมญาติที่วัดทั้งหมู่บ้าน หลังจากนั้นจะนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมาติกาทำพิธีบังสุกุลให้บรรพบุรุษในครอบครัวของตนที่เจดีย์สำหรับเก็บกระดูกผู้ตายอีกครั้งหนึ่งจนสิ้นสุดเทศกาลสงกรานต์ ในช่วงเทศกาลสงกรานต์นี้เองที่หนุ่มสาวชาวลาวครั้งสามารถถูกเนื้อต้องตัวได้โดยไม่ถือว่าเป็นการผิดผีเชื่อว่าเขาปล่อยผี หลังจากสิ้นสุดเทศกาลสงกรานต์หากหนุ่มสาวถูกเนื้อต้องตัวจะถือว่าผิดผี จุดประสงค์หลักในการแห่หางธง คือการหาเงินและปัจจัยเข้าวัดด้วยการติดพุ่มผ้าป่าแห่หางธง โดยปกติการแห่หางธงนั้นนิยมจัดแห่หลังจากวันสงกรานต์ช่วงเช้ามีการทำบุญตักบาตรที่วัดประจำหมู่บ้าน ช่วงบ่ายมีพิธี สรงน้ำพระอเนกน้ำขอพรจากผู้สูงอายุในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะเล่นสาดน้ำกันอย่างสนุกสนาน ก่อเจดีย์ทราย การละเล่นพื้นบ้าน เช่น โยนลูกช่วง การตักคู่ เมื่อเสร็จสิ้นพิธีดังกล่าวแล้วชาวบ้านผลัดเปลี่ยนเสื้อผ้าเพื่อมาร่วมพิธีแห่หางธง ช่วงกลางวันมีการละเล่นพื้นบ้านเช่น การเล่นผีลอบ ผีนางกวัก ผีนางด้ง ผีกะโปก ฯ กิจกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงเทศกาลสงกรานต์นั้นชาวบ้านกระทำต่อเนื่องกันมาอย่างมีลำดับขั้นตอนดังนี้

การขอทาน

เมื่อกำหนดวันแห่ทางธงแล้ว แต่ละหมู่บ้านจะช่วยระดมหาทุนทรัพย์ด้วยการบอกบุญไปยังที่ต่าง ๆ เรียกว่า “การขอทาน” (การเรียไ้ไรเงิน) คือการที่ชาวบ้านในชุมชนมารวมตัวที่วัดเพื่อออกไปขอทานหาทุนทรัพย์จากแหล่งต่าง ๆ หรือจากชาวบ้านในชุมชน ด้วยการนำพระพุทธรูปแห่พร้อมกับขบวนกลองยาว แคนวง การร่ายรำของพี่น้องลาวครั้งในหมู่บ้านอย่างสนุกสนาน แห่เรียไ้ไรไปรอบหมู่บ้าน (สมัยก่อนมีการไปขอทานตามหมู่บ้านอื่นๆ นอกชุมชน) ปัจจุบันจะขอทานเฉพาะในชุมชนของคนหรืออาจตั้งโต๊ะพระพุทธรูปมณเพื่อขอทานเรียไ้ไรเงินจากผู้คนที่ขับรถผ่านในเส้นทางนั้น ๆ เมื่อได้เงินจากการบริจาคทำบุญมาแล้วจะนำมาบริหารจัดการเป็นพุ่มเงินหรือต้นผ้าป่าถวายวัดในวันแห่ธง

วันแห่ทางธง (วันสงกรานต์)

วันที่ 13 เมษายน นั้นลาวครั้งเชื่อว่าป็นวันสงกรานต์ลง จึงยังไม่มีการจัดกิจกรรมใด ๆ ในวันนี้กิจกรรมของลาวครั้งจะเริ่มตั้งแต่วันที่ 14 เมษายนเป็นต้นไปจนถึงสิ้นเดือน คณะกรรมการแต่ละวัดจะกำหนดวันจัดงาน การละเล่นพื้นบ้านต่าง ๆ ซึ่งในวันสุดท้ายของงานจะเป็นการแห่ทางธงและเป็นสัญญาณบ่งบอกว่าเทศกาลสงกรานต์ปีนั้น ๆ กำลังสิ้นสุดลง กิจกรรมดังกล่าวมีดังนี้

วันสงกรานต์ของลาวครั้ง ช่วงเช้าเริ่มต้นด้วยการนำข้าวปลาอาหารลาวหวานไปทำบุญตักบาตรที่วัด โดยชาวบ้านจะจัดถาดวางไว้เมื่อชาวบ้านตักบาตรเสร็จแล้วก็จะนำอาหารส่วนหนึ่งตักใส่ในถาดเพื่อทำบุญให้กับผีที่ไร้ญาติ หลังจากนั้นก็จะนำไปให้พระสงฆ์ทำพิธีกรวดน้ำอุทิศส่วนบุญไปให้ พิธีที่สำคัญอีกพิธีหนึ่งของวันนี้คือ การทำบุญอุทิศส่วนบุญที่ล่วงลับไปแล้วทั้งหมู่บ้าน โดยแต่ละครอบครัวจะเขียนรายชื่อบรรพบุรุษญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วใส่กระดาษนำมาวางรวมกันในถาด พระสงฆ์สวดบังสุกุลหลังจากนั้นผู้สูงอายุประมาณ 4-5 คนจะช่วยกันเผากระดาษรวมแล้วนำไปเททิ้งบริเวณโคนต้นไม้ การบังสุกุลรวมนั้นตามความเชื่อที่ว่าลาวครั้งทั้งหมู่บ้านเป็นญาติพี่น้องกันทั้งหมด ดังนั้นการทะเลาะเบาะแว้ง คำทอ ขัดแย้งภายในชุมชนเกิดขึ้นน้อยมากเพราะต่างก็เ็นพี่น้องเกี่ยวดองทางเครือญาติประมาณ บ่าย 2 โมงเย็น เข้าสู่พิธีสงน้ำพระนิยมนำดอกคูณที่มีอยู่แถวบริเวณวัดมาแทนใบไม้สำหรับจุ่มลงในน้ำแล้วสวดลงบนมือพระหรือผู้สูงอายุ เพราะเชื่อว่าดอกคูณเป็นดอกไม้ที่มีชื่อเ็นมงคลและเป็นไม้มที่หาง่ายออกดอกในช่วงฤดูสงกรานต์ อาบน้ำให้กับผู้สูงอายุซึ่งก็ล้วนแล้วแต่เป็นปู่ตายาย ผู้สูงอายุในหมู่บ้าน ขณะอาบน้ำผู้สูงอายุก็อวยพรให้ลูกหลานได้อยู่เ็นสุข “ความเจ็บอย่าได้ไ้ ความไข้อย่าได้มีเดือ” ในวันดังกล่าวนี้ชาวบ้านจะมารวมตัวที่วัดเพื่อร่วมกิจกรรมอย่างคึกคักเมื่อเสร็จจากการสงน้ำพระและอาบน้ำผู้สูงอายุแล้ว บรรดาหนุ่มสาวและบุคคลทั่วไปเริ่มเล่นสาดน้ำกันอย่างสนุกสนาน ช่วงเย็น

เริ่มเข้าสู่การเตรียมข้าวของอุปกรณ์สำหรับร่วมพิธีแห่ทางธง การเตรียมการสำหรับพิธีแห่ทางธงนั้นประกอบด้วย

1. คันไม้ไผ่ หรือเรียกว่า ธงสงกรานต์ ประกอบด้วย เสาธงหรือคันธง ส่วนบริเวณปลายไม้ไผ่เรียกว่า หางเสา ไม้สำหรับผูกผืนธงและตกแต่งด้วยริบบิ้นสี โดยเลือกคันธงที่ยาวตรงและบริเวณปลายคันธงตัดให้มีกิ่งก้านเล็ก ๆ เหลืออยู่เพื่อเจาะรูตรงกลางไว้แขวนชายธง ส่วนตัวธงหรือหางธงจะผูกแขวนบนปลายเสาธง นิยมใช้ไม้ไผ่สีสุกนำมาขัดถูตามข้อไม้และทำความสะอาด

2. ผืนธง สมัยก่อนนิยมทอผ้าเป็นผืนสี่เหลี่ยม ปัจจุบันนิยมหาซื้อตามท้องตลาดเพื่อความสะดวกรวดเร็ว จำพวกเสื่อ ผ้าห่ม ผ้าม่าน แล้วนำดอกไม้มารับัดตกแต่งร้อยทำกุ้หรืออุบะห้อยด้านล่างของผืนผ้าอย่างสวยงาม บางแห่งปักชื่อหมู่บ้าน ตำบลบนผืนผ้าเพื่อเป็นการบอกว่าทางธงนี้เป็นของที่ไหน การจัดทำทางธงในแต่ละปีจะมีหลายทางแล้วแต่ว่าบ้านไหนจะเป็นเจ้าของธงหรือทำร่วมกันโดยการเรียไ้เงิน สมทบทุนซื้ออุปกรณ์ สำหรับทำทางธง เรียกว่า “ผ้าป่ารวมญาติ” นำมเหมาพริกกับพุ่มผ้าป่าของแต่ละเจ้าของ ในบางปีจะมีการประกวดหางธงของแต่ละหมู่บ้านด้วย

3. หลุมสำหรับนำคันธงปักและยกคันธงขึ้นตั้ง ชุดหลุมให้มีความกว้างและลึกพอประมาณ ให้ปักเสาธงลงได้ขบวนแห่ทางธงของบางหมู่บ้านใกล้เคียงเช่น ที่บ้านหลวงมีการนำมามาร่วมขบวนแห่อย่างสวยงามและใหญ่โต วันที่จะแห่ทางธงจะสลับกันไปแต่ละหมู่บ้าน เพื่อให้ชาวบ้านได้ร่วมขบวนแห่ส่วนวันแท้จริง ๆ นั้นแต่ละขบวนใช้เวลาหลายชั่วโมงเพราะเป็นโอกาสที่ชาวบ้านได้ร่วมสนุกสนานประกอบกับการบรรเลงวงหมอลำหลายวงกว่าจะเข้าเขตวัดบางวัดประมาณ 3-4 ทุ่ม เมื่อมาถึงบริเวณวัดจึงช่วยกันยกคันธงขึ้นตั้งหลังจากนั้นก็ยกกลบโคนเสาคันธงด้วยดินต่อนั้นทุกทางธงจะร่วมกันรื้อวางหางธงอย่างสนุกสนาน แล้วจึงนั่งล้อมรอบเสาธงผู้นำในการประกอบพิธีกรรมจตุรปูแล้วแจกให้ทุกคนที่อยู่ในพิธีคนละหนึ่งดอกนากล่าวถวายหางธงแก่พระสงฆ์ เจ้าของหางธงแต่ละทางช่วยนบปจจัยที่ติดกับผืนธงหรือพุ่มเงินถวายกรรมกรวัดเป็นการสิ้นสุดพิธี เช้าวันรุ่งขึ้นจะจัดให้มีการทำบุญตักบาตร เพื่อเป็นการฉลองหางธงสงกรานต์และทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ญาติที่ล่วงลับไป ชาวครั้งเรียกการทำบุญในวันนั้นว่า “บุญรวมญาติ” (หมายถึงรวมญาติทั้งหมู่บ้านด้วยการเผาศพกระดาษารายชื่อที่แต่ละครอบครัวเขียนชื่อบรรพบุรุษที่เสียชีวิตมารวมไว้) จึงถือว่าเป็นการสิ้นสุดงานเทศกาลสงกรานต์ประจำปี

ภาพที่ 9 หางธงสงกรานต์

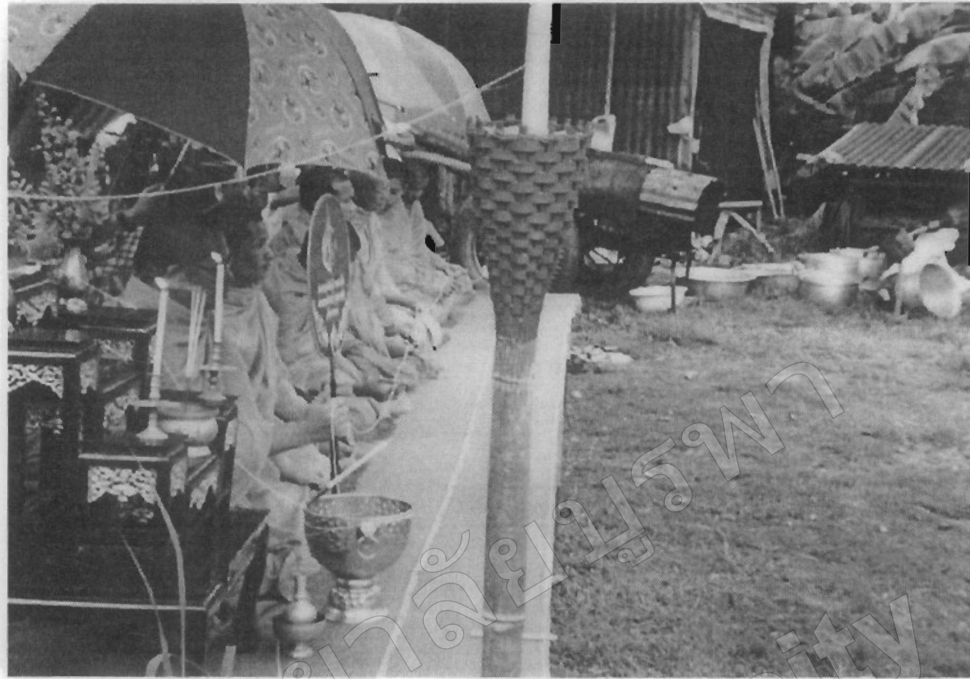
1.5 ประเพณีบุญกลางบ้าน สะเดาะเคราะห์และต่อชะตาหมู่บ้าน

บุญกลางบ้านเป็นเรื่องสำคัญมากเนื่องจากมีความเชื่อว่าแต่ละปีชาวบ้านต้องมาร่วมกลุ่มกันทำบุญขับไล่สิ่งชั่วร้ายออกจากหมู่บ้านเพื่อความสงบสุขร่มเย็น สาเหตุของการทำบุญคือเพื่อชำระล้างสิ่งที่ไม่ดี โรคภัยต่าง ๆ ที่เป็นเสนียดจัญไรความเดือดร้อนต่าง ๆ อันจะก่อให้เกิดขึ้นนำความเดือดร้อนมาให้แก่คนในหมู่บ้าน เป็นการทำบุญงานมงคลโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้มีสิ่งอันเป็นสิริมงคลเกิดขึ้นแก่คนในหมู่บ้าน ก่อนจะประกอบพิธีกรรมมีการก่อเจดีย์ทราย ยกศาลแปดกระทรง 9 ห้อง ตั้งแปลทิส รอบหมู่บ้าน โยงสายสิญจน์ไปยังทุกหลังคาเรือน

ประเพณีทำบุญหมู่บ้านเป็นประเพณีที่มีมาแต่โบราณ โดยเฉพาะสังคมอีสาน ดังปรากฏในพระสูตรและอรรถกถาขุนทกนิกาย ขุนทกปาฐะในรัตนสูตร เล่มที่ 1 หน้า 219-227 โดยมีเนื้อความว่า ในสมัยพุทธกาลที่เมืองไพศาลีมีโรคระบาดเป็นโรคทำให้มีผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก พระเจ้ากรุงไพศาลีได้พาประชาชนให้ถือศีลภาวนาแต่โรคทำก็ยังคงระบาดหนักทำให้ผู้คนล้มตาย กลาดเกลื่อนนำความเดือดร้อนมาสู่พระเจ้ากรุงไพศาลีได้พาพสกนิกรให้รักษาศีล 5 ศีล 8 ทำบุญตักบาตรทำอย่างไรก็ไม่สามารถหลุดพ้นจากโรคได้พระเจ้ากรุงไพศาลีจึงเสด็จไปกราบทูลสมเด็จพระสัมพุทธเจ้าเพื่อขอคำแนะนำแก้ไข บอกหนทางแก้ การเกิดเหตุเช่นนี้ทุกคนต้องทำบุญกลางบ้านโดยให้ยกมณฑปกลางหมู่บ้านหรือยกปะรำพิธีและให้โยงสายสิญจน์จากทุกหลังคาเรือนบ้านหลังใหญ่ บ้านหลังเล็ก พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้จัดพระภิกษุสวดพระปริต สวดมนต์เย็นทรง

จัดให้พระอานันทมาแทน จักรบาทพุทธเจ้ากรุงไพศาลีประชุมชี้แจงประชาชนให้พร้อมเพรียงกัน ให้ทำแปหรือเอาดอกไม้ผูกกับก้านไม้ไผ่พากันมารวมกันที่ศูนย์กลางที่จะทำบุญ พระเจ้ากรุงไพศาลี ได้ปฏิบัติตามคำแนะนำของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโรคภัยนั้นก็หมดไป ความดังกล่าวจะเห็นว่าการทำบุญหมู่บ้านเป็นประเพณีที่เกี่ยวกับศาสนาซึ่งได้ปฏิบัติมาช้านานและยังถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติมาจนปัจจุบัน ดังนั้นการทำบุญหมู่บ้านของชาวลาวครั้งตำบลห้วยด้วนและพื้นที่ใกล้เคียง เป็นการทำบุญเพื่อปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายไม่ให้มาแผ้วพานชาวบ้านเป็นพิธีที่สนับสนุนช้อนเนื่องจากการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับทางผีเข้ามาร่วมด้วยการส่งกะเบาะกะบอล แต่งแก้และต่อชะตาให้กับผู้มาร่วมพิธีด้วย

ประเพณีบุญกลางบ้านหรือบุญชำระบ้านของลาวครั้งตำบลห้วยด้วน จะทำพิธีทุกคุ้ม (บ้าน) นิยมจัดในเดือน 7 หลังจากเสร็จสิ้นพิธีเลี้ยงผีเจ้านายแล้ว เป็นบุญที่จัดขึ้นตามความเชื่อ ดั้งเดิมผสมเข้ากับพิธีกรรมทางศาสนามีวิธีการและขั้นตอนที่แปลกไปจากการทำบุญประเภทอื่น ๆ เชื่อว่าการทำบุญกลางบ้านจะช่วยให้ผู้เข้าร่วมพิธีได้บุญกุศลมากเนื่องจากการแผ่ส่วนบุญส่วนกุศลให้กับเจ้ากรรมนายเวรทั้งหลาย และยังมีพิธีกรรมเกี่ยวกับการถ่ายทอดองค์หัวสมาชิกสัตว์เลี้ยง ในบ้านด้วยการจัดเครื่องเช่น ไหว้ใส่กระทงสามเหลี่ยมหรือสี่เหลี่ยมทำด้วยกาบใบตอง (เครื่องบัดพลี) ไปตั้งไว้ให้ผีร้ายนอกเขตหมู่บ้าน ลาวครั้งเรียกพิธีกรรมนี้ว่า “ส่งกะเบาะกะบอล” หรือ บุญส่งค่าหัวนั่นเอง ก่อนจะมีพิธีบุญกลางบ้านกรรมการหมู่บ้านจะเรียไรเงินจากชาวบ้านครัวเรือนละ 30 บาท สำหรับเป็นค่าใช้จ่ายในการซื้อสายสิญจน์ โดยกรรมการจะล้อมสายสิญจน์จากพระพุทธรูปประธานในปะรำกลางหมู่บ้านไปยังบ้านทุกหลังคาเรือนรอบหมู่บ้าน เชื่อว่าเพื่อป้องกันสิ่งไม่ดีเข้ามาในหมู่บ้านได้ สถานที่สำหรับจัดพิธีกรรมนั้นจะต้องผ่านการเสี่ยงทาย ทำนายทายทักจากร่างทรงผีเจ้านายก่อนว่าต้องการสถานที่บริเวณไหน ซึ่งบริเวณที่ผีเจ้านายเลือกนั้นจะเป็นที่โล่ง กว้าง เชื่อว่าที่ตรงนั้นเป็นศูนย์กลางของพื้นที่ในหมู่บ้าน โดยจัดให้มีสถานที่สำหรับพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เย็นและถวายภัตตาหารในเวลาเช้า บริเวณพิธี ผู้รู้ (กวนจ้ำ) และชาวบ้านช่วยกันจัดเตรียมสิ่งของสำคัญที่ขาดไม่ได้ในพิธีบุญกลางบ้านคือसानตาแหลวแล้วนำไปปักไว้ทางเข้าพิธี ช้องม้าย สำหรับใช้ตีเสมียนเตือนชาวบ้านและก่อดพระท ยหรือพระธาตุซึ่งसानจากไม้ไผ่ทั้งลำผ่าส่วนบนสุดเป็นซี่เล็กๆ ใช้ดอกขี้ดแต่ละคล้ายกรวยเวลาปักลงดินให้ส่วนกรวยหงายขึ้นด้านในใส่ทรายจนเต็ม ใช้เทียนปักตรงกลาง สำหรับคล้องกับสายสิญจน์ที่โยงไปรอบหมู่บ้าน เสร็จสิ้นพิธีทางสงฆ์แล้วจึงมีพิธีต่อชะตาหมู่บ้าน

ภาพที่ 10 พิธีทางสงฆ์งานบุญกลางบ้าน

ภาพที่ 11 กระทงหน้าจั่วส่งคำห้วนในพิธีบุญกลางบ้าน

ภาพที่ 12 เครื่องส่งกะเบาะกะบาล

ภาพที่ 13 ส่งกะเบาะกะบาลทำหมู่บ้าน

1.6 พิธีต่อชะตาหมู่บ้าน

พิธีต่อชะตาหมู่บ้านหรือลาวครั้งเรียกว่า ต่อชะตาบ้านชะตาเมือง เนื่องจากเชื่อว่าหากมีผู้คนเสียชีวิตติดต่อกันเชื่อว่าชะตาบ้านขาดจึงต้องมีพิธีสะเดาะเคราะห์แต่งแก้ให้หมู่บ้านดีขึ้น เชื่อว่าเป็นการชะระล้างสิ่งชั่วร้ายวิญญาณผีเปรตต่าง ๆ ให้ออกไปจากหมู่บ้าน การต่อชะตาบ้านแต่ละครั้งนั้นจะทำติดต่อกัน 3 ปีซ้อนหลังจากนั้นก็หยุดไปชั่วระยะหนึ่ง เมื่อประกอบพิธีบุญกลางบ้านเสร็จก็จะประกอบพิธีต่อชะตาหมู่บ้านในวันเดียวกัน โดยกวนจะเป็นผู้กำหนดวันแล้วจึงกระจายข่าวให้ชาวบ้านทราบทั้งนี้จะต้องจัดหลังจากพิธีเลี้ยงผีเจ้านายแล้วและจะต้องไม่เลยช่วงเข้าพรรษาระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรม แบ่งเป็น 2 วัน

ประมาณ 08.00 นาฬิกา กวนต๋ม้องม้วยซุดที่สองเพื่อส่งสัญญาณให้ชาวบ้านทราบว่าพระสงฆ์เริ่มประกอบพิธีกรรม

ประมาณ 08.30 นาฬิกา เป็นพิธีกรรมทางสงฆ์ พระสงฆ์สวด กรวดน้ำ ให้ศีลให้พร ต่อจากนั้นกวนจึงเริ่มต๋ม้องม้วย เพื่อส่งสัญญาณให้ชาวบ้านที่นำกะเบาะกะบายมาร่วมในพิธีได้นำไปทิ้งที่ทางสามแพร่งบริเวณนอกหมู่บ้าน (นอกสายสัญญาณที่ล้อมไว้) เครื่องสำหรับส่งกะเบาะกะบายประกอบด้วย กระตังสามเหลี่ยมคางหมู ลักษณะของกระตังจะแบ่งเป็นห้อง ๆ สามเหลี่ยมเล็ก ๆ ไม่มีฝาสำหรับเป็นตะกร้าใส่กระตังคางหมู ดินเหนียวสำหรับปั้นรูปคนและรูปสัตว์เลี้ยงต่าง ๆ นำรูปสัตว์เลี้ยง รูปคน สิ่งของพร้อมด้วยอาหารแห้ง เช่น พริกแห้ง หอก กระเทียม เกลือ เชื่อว่าเป็นการส่งอาหารแห้งให้ไว้ทำกิน อาหารสด เช่น ข้าวปั้น ขนมน้ำยา แกง ใส่ในกระตัง ลาวครั้งเชื่อว่าอาหารแห้งที่ใส่ไปนั้นเชื่อว่าผีร้าย วิญญาณต่าง ๆ จะได้นำติดตัวไปทำอาหาร ส่วนอาหารสดสำหรับส่งอาหารเช่น ไหว้ผีต่าง ๆ (สำเรียน โพธิ์ด้วง, สัมภาษณ์, 22 มิถุนายน 2554)

การนำกะเบาะกะบายไปทิ้งนั้นมีข้อห้ามคือ ห้ามพูดคุยตลอดเส้นทางเมื่อไปถึงให้วางตะกร้าหรือภาชนะที่ปั้นคน สัตว์ ลงแล้วบอกกล่าวด้วยคำโบราณ ๆ ว่า “ตาคะลี ยายกะลาเอ๋ย วันนี้เป็นวันทำบุญกลางบ้านลูกหลานได้นำกะเบาะกะบายมาส่งให้แล้ว ให้มารับเอาไป รับแล้วอย่าได้มาทำร้ายคนในบ้าน แล้วจึงวางภาชนะลง เปิดฝาขวดน้ำ หลังจากกล่าวเสร็จแล้วจึงใช้มีดกรีดลงบนพื้นดิน เชื่อว่าเป็นการแยกเขตแดนกันแล้วไม่ให้ผีร้ายต่าง ๆ ตามมารบกวนหรือรังควาญคนในบ้าน แล้วจึงเดินกลับไปโดยไม่พูดจากับใครจนกว่าจะเดินเข้าเขตสายสัญญาณที่ล้อมรอบหมู่บ้านแล้วจึงพูดได้

ภาพที่ 14 สัตว์ในกระถง 9 ห้อง

ความเชื่อเรื่องสัตว์ที่รักษาแต่ละทิศ ตำแหน่งของสัตว์แต่ละชนิด เชื่อว่า สัตว์เหล่านี้เป็นผู้ดูแลรักษามนุษย์ คนที่ดวงไม่ดี สัตว์แต่ละชนิดรักษาทิศในกระถง 9 ชั้น 9 ห้อง ดังนี้

ครุฑ เป็นผู้รักษา ทิศตะวันออก

หมู ทิศตะวันออกเฉียงใต้ เป็นผู้รักษามนุษย์ผู้ที่มีเคราะห์

ราชสีห์ ทิศใต้

แมว ตะวันออกเฉียงใต้

พญานาค ทิศตะวันตก

เสือ ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

ช้าง ทิศเหนือ

วัว ตะวันออกเฉียงเหนือ

เทวดา เป็นผู้รักษามนุษย์

คน รักษาคนที่มิโรคภัยไข้เจ็บของคนที่มาแต่งแก้

ภาพที่ 15 กระถาง 9 ห้อง 9 ชั้น ในพิธีสวดเคราะห์แต่งแก้

ภาพที่ 16 พิธีจับชะตาให้ชาวบ้านที่ร่วมพิธี

พิธีบุญกลางบ้านและต่อชะตาบ้านของลาวครั้งถือว่าเป็นหน้าที่เป็นสัญญาของทุกคนที่จะต้องเข้าร่วมประกอบพิธีกรรมทั้งทางพุทธและทางความเชื่อในเรื่องผีด้วยการนำอาหารคาวหวานมาถวายพระสงฆ์และการมีส่วนร่วมในการบริจาคทรัพย์ครอบครัวละ 30 บาทหรือมากกว่านั้นเพื่อใช้ในการซื้อสายสิญจน์และอุปกรณ์ เครื่องเช่น ไห้วต่าง ๆ ทั้งที่เป็นพิธีส่วนตัวและส่วนรวมคือ ช่วงสงกรานต์ ที่ต้องป้อนรูปคน สัตว์ สมาชิกในครอบครัวจัดอาหารแห้งอาหารสดไปส่งให้กับผีที่เชื่อว่าจะมาคอยทำร้ายคนในครอบครัวและพิธีที่เป็นส่วนรวมคือการต่อชะตาบ้านร่วมกันของคนทั้งหมดบ้านนั้นว่าสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมแต่จารีตในรอบปีของชาวลาวยังคงได้รับการปฏิบัติตามแบบอย่างมาจนปัจจุบันมาอย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกันก็มีการปรับเปลี่ยนเกี่ยวกับรายละเอียดและการประกอบพิธีกรรมไปบ้าง แต่ยังคงมีเค้าความเป็นรากเหง้าทางการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมประเพณีที่น่าคิดตัวมาจากบรรพบุรุษไม่ยิ่งหย่อนไปจากความคิด ความเชื่อการนับถือผีบรรพบุรุษ

1.7 ประเพณีได้น้ำมัน

บุญได้ประทีป หรือบุญได้น้ำมัน มีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น เป็นงานบุญประเพณีของชาวอีสาน นิยมจัดในงานบุญเข้าพรรษา (บางวัดอาจจัดรวมอยู่ในวันออกพรรษา) ทางภาคอีสานจะมีงานบุญ ผาสาทเผ็ง (บุญปราสาทผึ้ง) บุญสว่างเชื้อ (แข่งเรือ) จะจัดต่อเนื่องกันทุกวัด กำหนด 3 วัน คือ วันขึ้น 14 ค่ำ 15 ค่ำ และแรมค่ำหนึ่ง ซึ่งตรงกับวันออกพรรษา วัน 14 ค่ำ เรียกว่า “วันได้น้ำมันน้อย” ในวัน 15 ค่ำ เรียกว่า “วันได้น้ำมันใหญ่” และวันแรมค่ำหนึ่ง เรียกว่า “วันได้น้ำมันล้างเงประทีป” บุญในเดือนนี้ เป็นพิธีกรรมของชาวบ้านร่วมกับพิธีกรรมทางสงฆ์ เพราะเชื่อว่าเป็นการจุดประทีปโคมไฟบูชาพระพุทธเจ้าวันที่เสด็จกลับสู่โลกหลังจากได้เสด็จไปจำพรรษาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นการต้อนรับพระพุทธเจ้ากลับจากดาวดึงส์ในวันแรมค่ำหนึ่ง ส่วนการนำเรือประทีปไปลอยน้ำเรียกว่า “ไหลเรือไฟ” นั้น เป็นการบูชารอยพระพุทธบาทในแม่น้ำที่ประทับไว้ให้เป็นที่บูชาแก่พระยานาค (รัชช ปัญญโณทก, 2542, หน้า 1469)

พิธีได้น้ำมันหรือได้ประทีปของลาวครั้งตำบลห้วยด้วน บ้านทุ่งผกูด บ้านกงลาด นิยมทำในช่วงออกพรรษา วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี กำหนด 3 วัน คือ วันขึ้น 14 ค่ำ 15 ค่ำ และแรมค่ำหนึ่ง ด้วยการเตรียมพื้นด้วยดินขนาดเท่ากันไม้ขีดให้เป็นเกลียวเป็น 3 แถบ ยาวประมาณ 1 นิ้วครึ่งเพื่อไว้สำหรับจุดไฟ ประมาณ 1 ทุ่มพระสงฆ์จะตีกลอง 3 ลา ชาวบ้านจะมารวมตัวที่บริเวณวัด โดยมี ขวดน้ำมันมะพร้าว ไสยวลลิโพ และตังกา เมื่อพระสงฆ์นั่งประจำที่แล้วผู้นำชาวบ้านนำกล้าวาน้ำมัน ต่อจากนั้นพระสงฆ์จึงเริ่มหยอดได้น้ำมันรอบสถานที่ซึ่งจัดไว้เป็นจุด ๆ บริเวณวัด ต่อจากนั้นชาวบ้านจึงหยอดน้ำมันตามพระสงฆ์จนครบทุกจุด ชาวบ้านบางส่วน

สะดวกช่วงวัน เวลาไหนก็สามารถออกมาได้น้ำมันได้ตลอดระยะเวลา 3 วัน การประกอบพิธีกรรม มีการจัดเตรียมสถานที่และอุปกรณ์ดังนี้

1.7.1 ชุ่มได้น้ำมัน ชุ่มได้น้ำมันทำจากไม้ไผ่คล้ายเก้าอี้สี่ขาแต่มีความสูงระดับเอว และมีความกว้างเพียงเล็กน้อยนำสำหรับวางถ้วยเล็ก ๆ ใส่น้ำมันมะพร้าว ใช้กามมะพร้าวประดับ เป็นวงโค้งจากด้านซ้ายไปขวา

ภาพที่ 17 ชุ่มดินกา

1.7.2 ดินกา การทำดินกานำด้ายหรือฝ้ายขนาดเล็กมาพันเป็นรูปดินกา คือ รูปภาชนะ 3 แฉกแล้วนำด้ายนี้ไปทำเป็นไส้น้ำมันจุดไฟ โดยให้ปลายด้าย 3 แฉก จมอยู่ในน้ำมัน และอีกเส้นหนึ่งให้สูงพ้นน้ำมันเพื่อให้จุดๆไฟได้ ชาวบ้านนิยมทำดินกามาจากบ้าน (ตามความเชื่อ เรื่องพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ ที่จะลอยประทีปเพื่อบูชาแม่ ซึ่งเป็นกาขาวไข่ม้วนนำไปติดอยู่ที่ต่าง ๆ เมื่อเจริญเติบโตเป็นมนุษย์ทำบุญอุทิศฐานถึงแม่ แม่กาขาวจึงไปเกิดเป็นเทวดาได้ปรากฏกายตามคำ อุทิศฐานของบุตรทั้ง 5 และบอกวิธีบูชาระลึกถึงบุญคุณแม่โดยให้ทำโคมประทีปปล่อยน้ำไปหาแม่ ทุกปี และให้ใช้ด้ายเครื่องหมายดินกาทำเป็นไส้จุดไฟแม่จะรู้ว่าเป็นโคมประทีปของบุตร)

ภาพที่ 18 ค้ายที่ควั่นเป็นดินกา

1.7.3 เชื้อเพลิงหรือน้ำมันมะพร้าวสำหรับหยอดลงในถ้วย

ชาวบ้านนิยมนำมะพร้าวมาเคี้ยวให้ตกเป็นน้ำมันแล้วนำไปใส่ขวดขนาดเล็ก มาเทใส่ถ้วยหรือพานเล็กๆ จำนวน 5 ถ้วย วางบนไม้ซุ่มได้น้ำมันสำหรับให้ผู้มาได้น้ำมันใช้ดินกาจุ่มลงในถ้วยน้ำมันแล้วใช้ไฟจุดส่วนที่จุ่มน้ำมัน

นอกจากนี้ช่วงออกพรรษาเป็นงานบุญที่ชาวบ้านร่วมอนุโมทนาด้วยการจัดกฐินเพื่อหาปัจจัยบำรุงวัด ในการนี้ที่บ้านทุ่งผักกูดได้มีการห่อข้าวต้มสามัคคี (ข้าวต้มมัด) ของคนทั้งหมู่บ้านซึ่งปฏิบัติสืบกันมาหลายปี การห่อข้าวต้มมัดในแต่ละปีชาวบ้านจะช่วยกันบริจาคข้าวเหนียว มะพร้าว น้ำตาล เป็นจำนวนมาก (แต่ละปีใช้ข้าวเหนียว 6-10 ถัง) เพื่อใช้สำหรับแจกชาวบ้านทั้งหมู่บ้านรวมถึงแจกผู้ที่ร่วมนำกฐินมาถวายวัดด้วยแสดงถึงความมีน้ำใจเพื่อเป็นการตอบแทนผู้มาร่วมทำบุญ ข้าวต้มมัดที่ทางหมู่บ้านจัดนั้นถือว่าเป็นการสร้างความรัก ความสามัคคี ความร่วมมือร่วมใจของคนในหมู่บ้าน

2. ประเพณีในรอบชีวิต

2.1 การเกิด

ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต หมายถึง ประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาตามวาระเหตุการณ์ของชีวิต นับแต่เกิดจนตายแตกต่างกันไปตามแต่รูปแบบ พิธีการ ตามแนวความคิดความเชื่อของแต่ละคนในแต่ละสังคม แต่ละภาค แต่ละท้องถิ่น และบางประเพณีก็ได้รับการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง

ตามสภาพการณ์จนเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป เป็นประเพณีที่คนในหมู่คณะตั้งขึ้นเพราะเป็นสิ่งมีค่าแก่ส่วนรวม แต่ละชุมชนต่างก็ให้ความสำคัญกับการรองรับว่า ใครเกิดมาในชุมชน ใครได้เป็นภรรยาใคร ใครได้จากไป การประกอบพิธีต่าง ๆ การเข้าเฝ้าสมาชิกใหม่ของกลุ่ม การแต่งงาน การตาย มักจะเป็นพิธีที่ละเอียดลออ ซับซ้อน แต่ละสังคมทั่วโลกจะมีหลักใหญ่ ๆ เหมือนกัน แต่ละรายละเอียดของพิธีต่างกัน ความแตกต่างของพิธีกรรมในประเพณีเกี่ยวกับชีวิตขึ้นอยู่กับความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี ภูมิประเทศ ตลอดจนการปฏิบัติสืบทอดกันมา ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตของชาวลาเว้งบางอย่างมีความแตกต่างจากประเพณีเกี่ยวกับชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ แต่ละประเพณีแต่ละท้องถิ่นไปตามความเชื่อ สภาพแวดล้อม การปกครองและกาลเวลา บางประเพณีก็ยังคงปฏิบัติตามดั้งเดิมที่สืบทอดกันมา อาจมีเปลี่ยนแปลงไปบ้าง (เสาวลักษณ์ อนัตตศาสน์, 2543, หน้า 243)

ประเพณีการเกิดของลาวครั้งผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ ผู้สูงอายุที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป ทำให้ทราบว่าในอดีตหญิงชาวลาเว้งทำคลอดด้วยหมอดำและคลอดที่บ้านมีการอยู่ไฟแก่ทารกไว้ที่บ้าน ปัจจุบันนิยมคลอดที่โรงพยาบาลทำให้ไม่ได้แก่ทารกไว้เหมือนในอดีต ส่วนการอยู่ไฟนั้นแทบไม่มีแล้วในปัจจุบันนอกเหนือจากการอยู่กระโจมหรือการประคบ และกินยาสมุนไพรตามโบราณแนะนำบ้าง เช่น ประคบยาต้มเพื่อขับเลือดที่ตกค้าง หรือแก้ปวดหลังปวดหลังบางรายก็ยังนิยมนำใบหนาด ใบมะขามและข่าต้มน้ำอาบเนื่องจากยังเป็นสิ่งของที่หาได้ในท้องถิ่น ส่วนอาหารนิยมกินอาหารรสอ่อน ประคบบำรุงร่างกายและบำรุงน้ำนม และระยะนี้จึงห้ามสระผมเพราะจะทำให้ไม่สบายได้ง่าย (ผิง ศรีสุข, สัมภาษณ์, 2 กันยายน, 2554)

ในอดีตเมื่อผู้เป็นแม่คลอดแล้ว จะต้องอยู่ไฟนอนอยู่ในห้องบนบ้าน (ลาวครั้งนิยมสร้างบ้านแบบสองชั้น) ที่มีคิซิดและสิ่งที่ยาจดไม่ได้คือการนำหนังวัวหรือหนังควายมาควั่นบิดให้เป็นเกลียวแล้วจึงให้รอบฝาอกไม้ไผ่ที่นอน การใช้หนังควายมาล้อมรอบก็เพื่อให้ดูดซับกลิ่นป้องกันกลิ่นน้ำคาวปลา หลังคลอด เป็นต้น (หอมหวาน บุรี, สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2554)

ปัจจุบันแม้ว่าชาวลาเว้งส่วนใหญ่นิยมไปฝากท้องและคลอดที่โรงพยาบาลเนื่องจากอุปกรณ์เครื่องมือที่ทันสมัยมีความปลอดภัยสูงก็ตามแต่หลังการคลอดบุตรแล้วก็ยังคงมีพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อ เช่น การนำเด็กไปขึ้นผี ที่ยังคงปฏิบัติอยู่ตามประเพณีดั้งเดิม

2.2 การแต่งงาน

คำว่า “กินดอง” สาร สาระทัศนันทน์ (2542, หน้า 398) กล่าวว่าไว้ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน ให้ความหมายคำ “กินดอง” ว่าหมายถึง การกินเครื่องดองของเมากันอย่างไม่จำกัดและ สนุกสนาน ส่วนคำว่า “ค่าดอง” พิชญ์ สมพอง (2542, หน้า 667) กล่าวว่าไว้สรุปได้ว่า ค่าดอง คือสินสอด ที่ “เจ้าโคตร” (บิดา มารดา ปู่ย่า ตายายหรือญาติผู้ใหญ่) ฝ่ายหญิงติดราคาค่าตัว

ของหญิงสามมาเป็น “น้ำเงิน” หรือ “ตัวเงิน” ค่าคง เป็นตัวกำหนดสถานภาพทางสังคมตามฮีดอง เมืองของสังคมอีสาน การกำหนดค่าคงขึ้นอยู่กับสถานภาพทางสังคมของฝ่ายหญิงว่าเป็นลูกของใคร เงิน “ค่าคง” ฝ่ายชายจะต้องนำมามอบให้แก่ เจ้าโคตรฝ่ายหญิงในวันแต่งงาน

ในอดีตลาวครั้ง ดาบพลด้วยและพื้นที่ใกล้เคียงเรียก การแต่งงานว่า งานดองและ แต่งผัวแต่งเมีย”ปัจจุบันคนรุ่นใหม่เรียกว่า การแต่งงาน ผู้อยู่ในวัยกลางคน คนเฒ่าคนแก่ยังคง เรียกว่า งานดองและ แต่งผัวแต่งเมีย ยังคงคำเรียกพ่อแม่ของแต่ละฝ่ายว่า พ่อดอง แม่ดอง นอกจากนี้ ลาวครั้งยังมีความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม วันจุม วันฟู ในการจัดงานแต่งงาน หรือในวัน เสี่ยงหมอน (เสี่ยงหมอน) ตามโบราณ การแต่งงานลาวครั้งมีสิ่งที่แตกต่างไปจากการแต่งงานของกลุ่มอื่น คือ เมื่อหนุ่มสาวรักใคร่และตกลงปลงใจที่จะแต่งงานกัน พ่อแม่บอกกล่าวกับกวนเพื่อนัดวันทำพิธี แปลงเรือนหรือแปลงผีก่อน (แปลงเรือนหรือแปลงผี) เพื่อเป็นการบอกกล่าวผีเจ้านาย ในกรณีที่ฝ่าย ชายและฝ่ายหญิงต่างก็เป็นลูกผีกันเทียนของเจ้านายทั้งคู่ นับถือผีเดียวกัน ในการบอกกล่าวผี เจ้านายแต่ละฝ่ายจะต้องจัดเครื่องเซ่นไหว้เพื่อไปประกอบพิธีกรรม ฝ่ายสะเลูป ที่หอเจ้านาย เพราะทั้งคู่ไม่มีการผัดผี จึงเรียกการแปลงครั้งนี้ของฝ่ายว่า แปลงถูก หรือเป็นการแต่งงานที่ ถูกระบบถูกขนบธรรมเนียมประเพณี ไม่ผัดผี จึงต้องมีการบอก (การผัดผีคือ ผิดกฎเกณฑ์ ข้อห้าม ของผู้ที่นับถือผีเจ้านาย หนุ่มสาวทำผัดก่อนแต่งเช่น หนีตามกัน ได้เสียก่อนแต่งงาน) กล่าวผี เจ้านายก่อน ส่วนการแต่งงานที่ผัดประเพณีถือว่าผัดผี เรียกว่า การชู (การชู เป็นภาษาถิ่นอีสาน หมายถึง “การขอตกลงเป็นคู่ครองกับสาวโดยหนุ่มสาวขออนุญาตร่วมกัน” การปฏิบัติของชายหญิงใน เชิงขู้สาว ที่มีลักษณะการชิงสุกก่อนห่มละเมิดประเพณี โดยทั้งคู่มีใจสมัครรักใคร่จึงยินยอมหลับ นอนด้วยต้องเสียผี (เสียผี การที่ชายหนุ่มไปจับมือถือไม้ กอดจูบหญิงสาวถือว่าล่วงละเมิดประเพณี เรียกว่า “ผัดผี” แม้จะไม่มีใครรู้เห็น แต่ผู้กระทำรู้เห็นเอง รู้สึกไม่สบายใจเกรงว่าจะมีอันเป็นไป จะต้องแก้โดยทำพิธี “เสียผี”เป็นอันเสร็จสิ้นพิธี)

การสู่ขอของชาวลาวครั้งในอดีตนั้นไม่มีเงินทองแต่อย่างใด เป็นเพียงการบอกกล่าว ให้พ่อแม่ได้รับรู้รับเห็นไว้ ฝ่ายชายจะต้องเตรียมขัน 5 ไปสู่ขอหากฝ่ายหญิงตกลงก็จะรับ ขัน 5 แล้วนำไปไว้ที่หวนอน ผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายก็จะกำหนดวัน เดือน ที่จะมาแต่ง ชาวลาวครั้งส่วนใหญ่ นิยมในเดือนยี่ (เดือน 2) เดือน 4 เดือน 6 และเดือน 12 ส่วนในเดือน 8 จะไม่นิยมแต่งงานเพราะเป็น เดือนของการเข้าพรรษา ดังนั้นการหาฤกษ์ยามสำหรับการแต่งงานของหนุ่มสาวจึงเป็นเรื่องสำคัญ ต้องให้ได้ฤกษ์วันจริงจึงจัดพิธี (บุตร พุ่มพยอม, สัมภาษณ์. 18 มีนาคม 2554) ส่วนในพิธีแต่งงาน นั้น เจ้าสาวจะสวมใส่ผ้าโจงกระเบนใส่เสื้อคอตั้งและพาดทับด้วยผ้าสไบหรือลาวครั้งเรียกว่า

เบียงโต สำหรับครอบครัวที่มีฐานะก็จะนิมนต์พระสงฆ์มาให้ศีลให้พรประพรมน้ำมันต์หรือที่ลาว
ครั้งเรียกว่า “ตักบาตรสาคน้ำ” ส่วนครอบครัวของผู้ที่ฐานะไม่ค่อยดีจะมีเฉพาะการรับไหว้เลี้ยงผี
เรือน ส่วนพิธีบายศรีสู่ขวัญคู่บ่าวสาวก็มักพบกับครอบครัวที่ค่อนข้างมีฐานะ ปัจจุบันการบายศรี
สู่ขวัญคู่บ่าวสาวได้หายไปจากชุมชนแล้ว (ฝั่ง ศรีคช, สัมภาษณ์, 2 กันยายน, 2554)

จากการวิจัยพบว่า การแต่งงานของชาวลาวครั้ง ตำบลห้วยด้วน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
เรียกการแต่งงานว่า “งานดอง” หรือ “เอาผัวเอาเมีย” (ห่อ จวงสอน, สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2554)
และไม่มีพิธีทางสงฆ์ มีเฉพาะการรับไหว้และบอกกล่าวผีบรรพบุรุษ ผีบ้านผีเรือน กินเลี้ยงแบบ
เรียบง่าย คนเฒ่า คนแก่ชาวลาวครั้งเรียกการแต่งงานที่ถูกต้องตามประเพณี (ไม่ผิดผี) ว่าเป็นงาน
เอาผัวเอาเมียหรือแต่งงาน แต่งเมีย คือหนุ่มสาวรักและชอบพอกันและมีการปฏิบัติถูกต้องตาม
ประเพณี พ่อแม่จะให้ผู้รู้หาฤกษ์ยามตาม “วันจุม วันฟู” (วันจุม คือ วันที่ไม่ควรทำการมงคล
ใด ๆ ตามคติโบราณของชาวอีสานหากใครทำการมงคลในวันจุมจะนำไปสู่ความล้มเหลวหายนะ
วันฟู คือวันแห่งความเฟื่องฟู วันแห่งความเจริญก้าวหน้าเชื่อว่า หากผู้ใดกระทำการมงคลในวันฟู
ชีวิตก็จะเจริญก้าวหน้าเฟื่องฟู) แล้วจึงกำหนดวันงาน ตามฤกษ์ดังกล่าววันจุมวันฟู จึงเปรียบเสมือน
ตารางกำหนดฤกษ์ยามดีหรือไม่ดี ตามคติความเชื่อมีว่าในรอบสัปดาห์จะมีทั้งวันจุม วันฟู ขึ้นอยู่กับ
ว่าไปตกอยู่กับเดือนใด ซึ่งมีหลักสังเกตคือ ในการทำพิธีมงคลต่าง ๆ ในแต่ละเดือน เริ่มจากเดือน
อ้าย (ตรงกับเดือนธันวาคมในทางสุริยคติ) วันฟูจะตรงกับวันจันทร์ พอเดือนยี่จะไล่เรียงลำดับไป
จนถึงเดือนเจ็ดและเดือนสิบสองวันฟูตรงกับวันอาทิตย์ ส่วนวันจมนั้นก็ไล่เรียงลำดับเริ่มต้นจากวัน
ศุกร์ของเดือนอ้ายจนถึงพฤหัสบดีในเดือนเจ็ดหรือเดือนสิบสอง (พิช สมพอง, 2542, หน้า 4097)

ปัจจุบันยังพบว่า การจัดพิธีแต่งงานนั้นพ่อแม่ฝ่ายหญิงและฝ่ายชายต่างบอกกล่าว
ชาวบ้านเพื่อร่วมพิธีแต่งงาน โดยไม่มีบัตรเชิญ ไม่นิยมมีพิธีรดน้ำสังข์และไม่นิยมประกอบพิธีทาง
สงฆ์ (บางบ้านสมัยใหม่ก็จะนิมนต์พระมาทำพิธีตอนเช้า แต่เป็นเพียงส่วนน้อย) โดยเฉพาะพิธีหมั้น
เพราะเชื่อว่าการหมั้นหมายนั้นจะทิ้งระยะไว้นานเป็นสาเหตุที่ทำให้หนุ่มสาวไม่ได้แต่งงานหรือ
เกิดอุปสรรคต่าง ๆ นา ๆ ที่ทำให้ไม่ได้แต่งงานกัน สำหรับการกำหนดสินสอดทองหมั้น นั้นญาติ
ผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายสามารถพูดคุยหรือตกลงต่อรองตามความเหมาะสม สมัยก่อนประมาณ 40 ปี
ที่ผ่านมา ค่าสินสอดทองหมั้นจะตกประมาณ 2,000-3,000 สำหรับมอบให้พ่อแม่ฝ่ายหญิงและจัด
อาหารเลี้ยงญาติพี่น้องหรือแขกที่มาร่วมงานแบบเรียบง่าย การจัดหาสินสอดทองหมั้นนิยมจัดเป็น
จำนวนคู่ เช่น ทองหนัก 2 บาทหรือ 4 บาท แล้วแต่ฐานะของแต่ละบุคคลหรือแต่ละครอบครัว แต่ก็
ยังคงเปิดโอกาสให้มีการต่อรองค่าสินสอดจากฝ่ายหญิงได้ (โรย ปิณณิ, สัมภาษณ์, 25 มีนาคม
2554)

ขั้นตอนพิธีแต่งงาน

ประมาณ 06.30 นาฬิกา ก่อนเริ่มพิธีกรรมใด ๆ เกี่ยวกับการแต่ง เจ้าของบ้านจะต้องให้กวน ทำพิธีเช่นผีเจ้านายเป็นลำดับแรก ในช่วงเช้าของวันงาน เรียกว่า “จ้ำ” กวนจัดอาหารสำหรับใช้จ้ำ ประกอบด้วย ยำหมูดิบ หมูสุก (การหันหมูดิบเป็นชิ้นเล็ก ๆ และหมอย่าง คลุกกับต้นหอม ผักชี) เหล้า โดยการจัดเครื่องเช่น ยำหมูดิบ หมูสุก ข้าวสวย ใส่ใบตองสดจำนวน 11 ที่ ใส่ถาดวางเรียงหน้าเหวหรือบริเวณกลางแจ้งหน้าสิ่งของเครื่องเช่นไหว้ไปทางหอเจ้านาย กวนจุดธูป 11 ดอก กวนหวัดเหล้าออกกล่าวเจ้านาย ถึงการมีพิธีในวันนี้ ว่าบ้านนี้ลูกสาวชื่อนี้จะจัดงาน แต่งงานลูกสาว ขอให้เจ้านายได้รับรู้ให้การจัดงานครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีและรับไว้เป็นลูกเป็นหลาน หากทำผิดทำพลาดก็อย่าให้ถือสาพาพิทพร้อมกันขอให้ช่วยปกป้องรักษาอยู่เย็นเป็นสุข วันนี้จึงนำเหล้าและอาหารมาเลี้ยงให้เจ้านายลงมารับมาเสวย

เมื่อถึงเวลาขบวนขันหมากเข้าสู่บ้านเจ้าสาวขั้นตอนนี้มีลักษณะเหมือนกับขบวนขันหมากโดยทั่ว ๆ ไปในสังคมชนบทไทย คือ เจ้าบ่าวจะจัดเครื่องขบวนขันหมากพร้อมด้วยเครื่องเช่นไหว้ในพิธี เพื่อมาประกอบพิธีไหว้ผีที่งานเจ้าสาวขบวนเจ้าบ่าวประกอบไปด้วย ต้นกล้วย ต้นอ้อย พาย ัญญ (พานขันหมาก) สำหรับใส่ผ้าขาวม้าห่อ ด่วนในประกอบไปด้วยสินสอดทองหมั้น ปัจจุบันมีการผสมผสานเข้ากับประเพณีของคนไทยจึงปรากฏการใช้ข้าวของเหมือนกัน ในขบวนขันหมากจะมีเพื่อนบ่าวที่ยังโสดช่วยถือข้าวของเครื่องใช้หน้าขบวนและมีคนร้องโห่อย่างสนุกสนาน เนตตลอดทาง เมื่อถึงบ้านเจ้าสาวก่อนเจ้าบ่าวก้าวเข้าบ้านเจ้าสาวก็มีเด็กคอยล้างเท้าให้กับเจ้าบ่าวโดยมีผู้สูงอายุนำใบตองรองหินให้เจ้าบ่าวเหยียบ เพื่อเป็นเคล็ดให้กับเจ้าบ่าวว่า ให้มีใจคอหนักแน่นเหมือนกับหินและเหยียบเหมือนใบตอง โดยฝ่ายเจ้าบ่าวจะต้องให้เงินเป็นสิ่งตอบแทน หลังจากนั้นจึงก้าวเข้าบ้านเจ้าสาวโดยผ่านการกั้นประตูเงินประตูทองก่อนจะเข้าไปอยู่ในห้องเจ้าสาวเพียง 2 คน เพื่อรอทำพิธีไหว้ผีบรรพบุรุษ และไหว้ผีกลางแจ้งที่บ้านฝ่ายเจ้าสาวก่อน และรับไหว้ (การรับไหว้ คือ การที่บ่าวสาว พร้อมด้วยพ่อแม่ของแต่ละฝ่ายนั่งบนเสื่อแล้วนำพานบายศรีเพื่อมาไหว้ขอขมาผู้มาร่วมงาน พร้อมกับรับซองเงินเพื่อเป็นขวัญถุงเป็นสิริมงคล ขั้นตอนนี้บ่าวสาวจะมอบของขวัญ เช่น หมอนรูปขวาน ผ้าขนหนู ร่ม เป็นการตอบแทน) ต่อจากนั้นจึงต้องจัดเครื่องเช่นไหว้ไปทำพิธีไหว้ผีบรรพบุรุษที่บ้านเจ้าบ้านอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเสร็จสิ้นพิธีผู้มาร่วมงานจะร่วมรับประทานอาหาร เช้าพร้อมกัน พิธีแต่งงานของชาวลาวครั้งก่อนข้างเรียบง่ายและรวดเร็ว

วันเสียมอนหรือหัวเรียงหมอน

พิธีมอบห้องคู่บ่าวสาวหรือที่ลาวครั้งเรียกว่า “วันนอนเสียมอน” (หัวเรียงหมอน) เป็นความเชื่ออีกเรื่องหนึ่งที่ชาวลาวครั้งถือว่าเป็นสิริมงคลกับคู่บ่าวสาว เมื่อถึงเวลาอันเป็นมงคลตามฤกษ์ที่กำหนดแล้ว ผู้อาวุโสที่เป็นคู่สามีภรรยาจะทำการปูที่นอน นำใบเงิน ใบทอง เรียงไว้ได้

หมอน หรือดอกกรัก ดอกบานไม่รู้โรย ฟัก แฟง และหิน ชื่อว่าคู่บ่าวสาวทั้ง 2 จะได้ “เย็นเหมือนฟัก
หนักเหมือนหิน” ต่อจากนั้นคู่อาวโสจึงนำเงินโรยบนที่นอน นอนเอาอุกฤษเอาชัยแล้วจึงให้สีกให้พร
แนะนำ สั่งสอนในการเป็นคู่ผัวตัวเมียจากญาติผู้ใหญ่ คำที่นิยมให้สีกให้พรคู่บ่าวสาว คือ ให้มีอยู่มี
กิน ไม่อดไม่อยาก อยู่ดีสบายเคียงคู่จนเฒ่าจนแก่

โดยสรุปแล้ว ประเพณีการแต่งงานของชาวลาวครั้งตำบล ห้วยด้วน ยังคงความเรียบ
ง่ายและปฏิบัติตามดั้งเดิม ในเรื่องของพิธีกรรม ส่วนด้านอื่น ที่เกิดขึ้นในพิธีแต่งงานมีการ
เปลี่ยนแปลงไปบ้างเช่น การขายศรีสู่ขวัญนั้นได้หายไปจากชุมชนประมาณ 40 ปี คือ ใช้ลักษณะ
และรูปแบบของคนไทยภาคกลางมาผสมผสานเช่น การจัดขบวนขันหมาก พิธีทางสงฆ์ ทำบุญตัก
บาตรเช้า แต่งกายแบบไทย การส่งตัวบ่าวสาว เป็นต้น สิ่งที่ยังคงอัตลักษณ์ดั้งเดิมไว้คือขั้นตอนการ
ไหว้ผียบรรพบุรุษและผีเรือน ส่วนอย่างอื่นได้รับอิทธิพลนอกเข้ามาผสมด้วยเหตุที่ชุมชนอยู่ปะปน
ท่ามกลางชุมชนคนไทยและคนจีน กล่าวคือ ระยะเวลาแรก ๆ ไม่มีค่าสินสอด ต่อมา มีการเรียกสินสอด
5-10 บาท และเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ร้อย เป็นพันเป็นหมื่นและเป็นแสนตามฐานะผสมผสานกลมกลืนไป
ตามความเจริญของสังคม ค่าสินสอดสูงขึ้นการสู่ขอคล้ายธรรมเนียมไทย จากไม่เคยมีพิธีกินเลี้ยงใน
ตอนเย็นบางบ้านก็จัดพิธีเลี้ยงในช่วงเย็น อาหารที่ใช้ในการจัดงานเลี้ยงนิยมจัดแบบโต๊ะจีน
ตามแบบคนไทยก่อกอง ไปบ้าง สัญลักษณ์ในด้านความเชื่อของวัสดุอุปกรณ์ในการจัดขันหมาก
มีความเชื่อเช่นเดียวกับคนไทย ประเพณีการแต่งงานของชาวลาวครั้งเปลี่ยนไปน่ามีสาเหตุอัน
เนื่องจากชาวลาวครั้งตำบลห้วยด้วนมีการติดต่อสื่อสารกับบุคคลภายนอก ระบบการเดินทางสะดวก
การสื่อสารและเทคโนโลยีก้าวหน้า รวมถึงคนรุ่นใหม่ ๆ ได้รับการศึกษาสูง ประกอบอาชีพรับ
ราชการ เริ่มมีการแต่งงานกับคนภายนอกกลุ่ม มีการเลือกคู่ครองด้วยตัวเอง เช่น คนไทย คนจีน
จึงรับวัฒนธรรมประเพณีมาผสมผสานมากขึ้น

2.3 ประเพณีการบวช

การบวชถือว่าเป็นพิธีเกี่ยวกับชีวิตที่สำคัญและถือว่าเป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่ พิธีบวช
ของชาวลาวครั้ง เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ด้วยการบวชทดแทนพระคุณบิดา
มารดาและสืบทอดทางพุทธศาสนา ผู้บวชจะนำพานดอกไม้ รูปเทียนไปถวายสักการะเจ้าอาวาส และ
กราบลาผู้สูงอายุในหมู่บ้านเพื่อขอลาบวช พิธีบวชของชาวลาวครั้งตำบลห้วยด้วน ใช้เวลา 3 วัน วัน
แรกนั้นลาวครั้งเรียกว่า “วันสุกดิบ” เป็นการเตรียมงานต่าง ๆ วันที่สองจะเป็น “วันตักบาตรนาค”
และวันที่สามเรียกว่า “วันแห่นาค” เริ่มจากพ่อแม่จะดูแลผู้บวชเพื่อหาวันบวช เพื่อจัดเตรียมเครื่อง
อัฐบริวารทั้ง 8 อย่าง คือ บาตร จีวร สบง สังฆาฏิ รัตตะประคดเอว เครื่องกรองน้ำ ล่องเข็มและมิดโกน
พร้อมด้วยเครื่องไทยธรรมสำหรับถวายพระอุปัชฌาย์ พระอันดับและพระบวชใหม่ ต่อจากนั้นผู้

บวชกราบลาคนแก่คนเฒ่าในหมู่บ้านแล้วจึงส่งผู้บวชไปอยู่วัดประมาณ 3-5 วัน เพื่อเรียนรู้ ท่องบทสวดมนต์ และคำขานนาค

วันพิธีปลงศพนาค และอาบน้ำนาค ลาวครั้งเรียกว่า “วันสุกดิบ” เป็นการจัดเตรียมด้านอาหารเลี้ยงแขก นิยมประกอบอาหารประเภทแกงโบราณ เช่น แกงนางหวาน แกงผำ ขนมหั้วต้มมัด สำหรับขนมข้าวต้มมัดเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในพิธีชาวบ้านจะมาช่วยห่อข้าวต้มมัดเข้าครัว ขนมหั้วต้มนี้เจ้าของงานจะใส่ถุงแจกผู้มาร่วมงานทุกคนเพื่อเป็นการขอบคุณพิธีเริ่มจากช่วงเช้าตรู่เสียงวงหมอลำแคน กลองยาว เริ่มบรรเลงชาวบ้านในหมู่บ้านสัญญาณส่งข่าวให้ชาวบ้านในชุมชนรับทราบและเริ่มทยอยมาสู่บ้านเจ้านาคเพื่อทำพิธีปลงศพนาค พ่อแม่ขลิบผมให้นาคเป็นคนแรก ต่อจากนั้นจึงให้ญาติผู้ใหญ่โดยมีผู้ชำนาญในการ โกงผมมาช่วย โกงศีรษะให้ขมื่นดำละเอียดยาบริเวณศีรษะนาคให้เหลือง เชื่อว่าขมื่นจะช่วยรักษาบาดแผลเล็ก ๆ น้อยที่อาจเกิดจากคมมีดได้ ถือว่าเป็นวันเตรียมงานมีการจัดทำอาหารเพื่อให้ญาติได้ตักบาตรในตอนเช้าและเลี้ยงผู้มาร่วมพิธี รวมถึงเป็นวันที่ญาติผู้ใหญ่จัดเตรียมเครื่องอัฐบริขาร พานบายศรี ชุดเสื่อนาคและเครื่องไทยธรรมต่าง ๆ

วันที่สอง เรียกว่า “ตักบาตรนาค” ญาตินำของคาวหวานไปที่วัดเพื่อให้ญาติได้ตักบาตร หลังจากนั้นจึงเป็นพิธีปลงศพนาคที่บ้าน โดยพ่อแม่ขลิบผมให้กับนาคเป็นคนแรกต่อจากนั้นจึงเป็นญาติ ๆ พระสงฆ์จะช่วยปลงผมหรือ โกงศีรษะจนเรียบร้อยนำไปแต่งตัวเพื่อรอทำพิธีสู่ขวัญนาค ญาติและผู้อาวุโสพร้อมด้วยกวน นำนาคถือพานดอกไม้ธูปเทียนไปสักการะกราบลาศาลเจ้าที่ภายในวัด กราบลาเจ้าอาวาส เพื่อขอลาอุปสมบท โดยมีผู้รู้คอยบอกกล่าวแนะนำคำพูดให้กับนาคต่อจากนั้นจึงนำเจ้านาคขึ้นคอ สมัยก่อนลาวครั้งจะใช้ม้าसान คือ การใช้ม้าसानทำโครงให้เหมือนตัวม้า หลังม้า นำมาผูกมัดยึดติดบนคานหาม ทำด้วยไม้ไผ่สองลำ สำหรับให้คนสี่คนแบกหาม ประดับประดาด้วยกระดาษสีหลากหลายสีสันอย่างสวยงาม ที่ตำบลห้วยด้วนการใช้ม้าसानหายไปประมาณ 20 ปีที่แล้ว ปัจจุบันไม่ปรากฏการใช้ม้าसानดังกล่าวแต่จะใช้ม้าจริงหรือคนแทนวงหมอลำแคนนำขบวนเจ้านาคแห่ไปรอบหมู่บ้านและกราบลาศาลเจ้านายโดยมีกวนจ้ำคอยชี้แนะให้บอกกล่าวกับผีเจ้านาย เพื่อขอลาบวชพร้อมกับขอให้ผีเจ้านายช่วยคุ้มครองปกป้องรักษาเมื่อเสร็จสิ้นพิธีลาบวชต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผีที่ตนนับถือแล้ว “ขบวนรำนาค” พร้อมด้วยวงหมอลำแคน กลองยาว แตรวงมารอรับเจ้านาคให้เอาฤกษ์เอาชัย 3 ครั้ง แห่นาคไปรอบหมู่บ้านจนถึงบ้านเจ้านาคแล้วจึงทำพิธีขอขมาเริ่มจากนาคทำการขอขมาลาโทษพ่อแม่ ปู่ย่าตายายและญาติผู้ใหญ่ที่นั้งเรียงแถวตามลำดับ ด้วยการล้างเท้าและยกธูปเทียนแพโดยมีกวนเป็นผู้บอกนำกล่าวคำขอขมาที่ตนได้กระทำความล่วงเกินทั้งกายกรรมวจีกรรมและมโนกรรมต่อผู้มีพระคุณ (โรย ปิรมณี, สัมภาษณ์, 25 สิงหาคม 2545) เมื่อนาคได้ล้างเท้าขอขมาครบถ้วนแล้วจึงเริ่มอาบน้ำนาคเพื่อชำระล้างมลทิน ทาขมิ้นให้

เหลือแล้วนำขึ้นคอตแต่งตัวตามแบบธรรมเนียมปฏิบัติโบราณของลาวครั้ง คือ นุ่งผ้าผืนสามเส้น ครุยสีขาวขลิบลายสีทองห่มผ้าขาวพาดเฉียงบ่า สวมทับด้วยเครื่องประดับเช่น แหวนสร้อยคอ ทองคำกลางคั่นได้เวลาสู่ขวัญนาคหมอสู่เริ่มจุดธูปเทียนกล่าวอัญเชิญขุมนมเทวดาและเริ่มสู่ขวัญ ด้วยการพรรณนาประวัติ นาคและพระคุณของพ่อแม่ จนกระทั่งการกล่าวเชิญขวัญของนาคให้ กลับมาสู่ตัวนาคพร้อมคำสอนหลักปฏิบัติในการบวช

จากการเข้าร่วมพิธีกรรมมีข้อสังเกตว่าขณะมีพิธีสู่ขวัญนาคมีวงหมอแคนบรรเลงเป็น ระยะสอดคล้องกับคำสู่ขวัญและมีการละเล่นกันอย่างสนุกสนานจนกระทั่งสิ้นสุดพิธี รุ่งเช้าของวันที่ 3 วันแห่ นาคเข้าโบสถ์ เจ้า นาคแต่งตัวครบชุดคลุมด้วยสียะด้วยผ้าสีเหลือง (สมัยก่อนจะใช้ผ้าทอมือ บ้านไหนมีลูกหลานผู้ชายพ่อแม่ก็จะ ทอเก็บไว้ล่วงหน้า) ผู้ที่มีร่างกายแข็งแรงเร่ร่อนนำ นาคขึ้นคอตพร้อม ด้วยขบวน เหล่านางรำ แห่แหนจากบ้านไปยังวัดโห้ร้อง ร่ายรำไปด้วยเสียงพึม และเสียงแคน รอบโบสถ์ 3 รอบอย่างสนุกสนาน ก่อนที่จะช่วยกันส่ง นาคเข้าโบสถ์นั้น พ่อแม่ญาติพี่น้องของ นาค จะช่วยกันอุ้มนาคให้สูงขึ้นเพื่อให้มี นาคแตะขอบประตูโบสถ์ แล้ววางนาคให้ก้าวข้ามธรณีประตู เข้าอุโบสถเพื่อทำพิธีสังฆกรรมของสงฆ์ต่อไป เมื่อเสร็จพิธีกรรมในโบสถ์ พระบวชใหม่อุปสมบท แล้วอาจทำพิธีฉลองพระบวชใหม่ที่วัดหรือนำกลับไปที่ทำพิธีฉลองพระใหม่ที่บ้านก็ได้เพื่อให้พ่อแม่ พี่น้องได้มีโอกาสได้พบเจอพระบวชใหม่ (โรย ปีมณี, สัมภาษณ์, 25 สิงหาคม 2545) เมื่อถึงกำหนด ลาศิกขาทนนิมดูฤกษ์ยามหรือวันจุม วันฟูเพื่อหาวันลา สำหรับการลาสิกขาบทนั้นลาวครั้งให้ ความสำคัญมากเพราะเชื่อว่าหากลาสิกขาผิดวันอาจทำให้เกิดอันตราย เจ็บไข้ได้ป่วยหรือถึงชีวิตได้ (บุตร พุ่มพยอม, สัมภาษณ์, 25 สิงหาคม 2554)

ตำบลห้วยด้วนและพื้นที่ใกล้เคียงจากการสัมภาษณ์กับเจ้าพิธีและเจ้าของงานพบว่า พิธีสู่ขวัญนาคกำลังจะเลือนหายไป ทั้งนี้เพราะหมอสู่ขวัญนาคหายาก ทางหมออายุมากไม่สามารถ ประกอบพิธีได้ อีกทั้งหาผู้สืบทอดเป็นหมอสู่ขวัญยากเนื่องจากบทท่องคำสู่ขวัญนั้นใช้คำภาษาลาว ครั้งต้องใช้เวลาฝึกฝนนานและยาก ชาวบ้านจึงหันมาใช้พระสงฆ์นำเทศนาสั่งสอนทำพิธีแทน ซึ่งเป็นพิธีที่ไม่ยุ่งยากและใช้งบประมาณน้อย ด้วยเหตุดังกล่าวพิธีสู่ขวัญนาคจึงค่อย ๆ เลือนหายไป จากชุมชน

2.4 ประเพณีงานศพ

ลาวครั้งตำบลห้วยด้วนและพื้นที่ใกล้เคียงจะให้ความสำคัญเกี่ยวกับการทำศพมาก เพราะมีความเชื่อว่าวิญญาณของบรรพบุรุษหรือผู้ตายไปแล้วยังคงวนเวียนอยู่และคอยให้ ความคุ้มครองภัยต่าง ๆ ให้กับลูกหลานและวิญญาณผู้ตายเหล่านั้นยังคงคอยรับส่วนบุญส่วนกุศลที่ ลูกหลานกระทำส่งไปให้ เมื่อมีผู้ป่วยหนักและให้การรักษาส่ง ไม่สามารถบอกได้ว่าจะกลับคืนมา เหมือนเดิมหรือไม่ คนเฒ่าคนแก่มักกล่าวคำว่า “คงไปทางเขา ไม่มาทางเรา” จากการวิจัยพบว่า

พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำศพของชาวลาวครั้งบางชั้นตอนยังคงมีรักษารูปแบบดั้งเดิม บางพิธีเปลี่ยนแปลงไปบ้าง ชั้นตอนของพิธีกรรมที่เกิดขึ้นหลังจากการเสียชีวิต ของลาวครั้งตำบลห้วยค่วนมีดังต่อไปนี้

การบอกทางแก่ผู้ป่ายหนัก

เมื่อมีคนป่ายหนักใกล้จะสิ้นใจบรรดาลูกหลานหรือญาติจะช่วยกันพุดจาซึ้นนะให้ผู้ป่ายได้ระลึกถึงพระพุทธพระธรรมและสงฆ์พร้อม เมื่อใกล้สิ้นใจซึ่งเห็นว่าไม่สามารถเอื้อมหาให้พ้นได้แล้วลูกหลานก็จะนำดอกไม้ ธูปเทียน ใส่มือของผู้ป่ายแล้วกระซิบบอกที่ข้างหูให้ท่องพุทโธหรือสัมมา อะระหัง ฯ จนกว่าผู้ป่ายจะสิ้นลมจึงหยุดกระซิบบอก ชั้นตอนนี้พบว่าเหมือนกับท้องถิ่นอื่นทั่วไปในชนบทไทย

การนอนเฝ้าผี

ตั้งแต่อดีตมาจนปัจจุบันเมื่อบรรพบุรุษหรือสมาชิกในบ้านเสียชีวิตลง ลูกหลานและญาติพี่น้องจะต้องนอนเฝ้าศพหรือที่เรียกว่า “การเฝ้าซากผี” บริเวณหน้าโรงศพ โดยจุดตะเกียงไว้ปลายเท้าของศพตลอดทั้งวันทั้งคืน ในอดีตหากยังไม่ใส่โรงศพผู้นอนเฝ้าจะต้องคอยระวังไม่ให้แมวกระโดดข้ามศพเพราะเชื่อว่าจะทำให้ผีเฮี้ยน ปัจจุบันแม้จะนำศพลงโลงแล้วกลางคืนก็ยังคงมีญาติพี่น้องนอนเฝ้าหน้าหีบศพเพื่อคอยระวังไม่ให้เทียนหรือตะเกียงหน้าศพดับเชื่อว่าเป็นการแสดงความรักใคร่ ไม่รังเกียจคนตายแม้จะอยู่ในอีกสภาพหนึ่งลูกหลานเพื่อนบ้านยังอยู่ใกล้ชิดเป็นครั้งสุดท้าย (ผิง ศรีสุข, สัมภาษณ์, 17 พฤษภาคม 2554)

การแต่งตัวให้ศพ

การอาบน้ำให้ศพนิยมใช้ใบส้มป่อยหรือใบมะขามต้มนำมาเช็ดตามร่างกายผู้ตายเพื่อเป็นการชำระล้างสิ่งสกปรกจากนั้นใช้น้ำมะกรูดลูบไล่ทั่วตามร่างกายเพื่อเป็นการดับกลิ่นเหม็นแล้วจึงแต่งตัวให้ศพ ด้วยการห่มผ้าให้ผู้ตายไปข้างหน้า 1 ครั้ง หวีไปข้างหลัง 1 ครั้ง เพื่อเป็นการแก้เคล็ดให้กับคนที่ยังมีชีวิตอยู่และคนที่ตายไปแล้ว ส่วนหวีที่ใช้แล้วจะหักเป็น 3 ท่อน จากนั้นจึงสวมเสื้อผ้าให้กับผู้ตายโดยใส่เสื้อและสวมผ้านุ่งกลับด้านกับการสวมใส่ปกติโดยให้ชายพอกอยู่ด้านหลัง แต่ในปัจจุบันขั้นตอนการแต่งตัวให้ศพจะมีเจ้าพิธีซึ่งมีความชำนาญในหมู่บ้านหรือผู้ที่อยู่ประจำร้านขายโรงศพเป็นผู้ดำเนินการเอง พิธีกรรมที่เป็นของลาวครั้งจริง ๆ จึงถูกปรับเปลี่ยนไปบ้าง เช่น เสื้อผ้าเจ้าพิธีก็จะบอกกล่าวกับลูกหลานว่าให้นำชุดที่ผู้ตายชอบมากที่สุดมาใส่ให้แทน จากนั้นจึงมีการปิดหน้าศพ ปิดตาศพ และปิดหู ส่วนในปากก็จะนำเงินเหรียญบาท พร้อมหมากพลู 1 ชิ้น เพื่อป้องกันไม่ให้มีกลิ่น การนำเงินใส่ปากผู้ตายนั่นก็เหมือนกับพิธีศพของคนไทยโดยทั่วไป และมีความเชื่อเดียวกันคือเพื่อให้ผู้ตายได้มีเงินเป็นค่าเดินทางและมีเงินใช้สอยในโลกหน้า ต่อจากนั้นผู้รู้ในพิธีก็จะนำดอกไม้ ธูปเทียน จัดเป็นขัน 5 ใส่ในมือศพที่อยู่ในลักษณะนอนหงาย

ประนมมือเชื่อว่าผู้ตายจะได้นำไปไหว้เคารพสิ่งที่อยู่เบื้องสูงบนสรวงสวรรค์ (ดิน กำมา, สัมภาษณ์, 11 กันยายน 2554)

การบรรจุศพใส่โลง

จากการสัมภาษณ์และสังเกตพบว่าการบรรจุศพใส่ในโลงนั้นเป็นหน้าที่ของเจ้าพิธีที่มาพร้อมกับโลงศพที่สั่งซื้อมา การกระทำดังกล่าวจึงค่อนข้างเป็นไปตามความต้องการและความชำนาญของเจ้าพิธีนั้น การเบิกโลงก่อนที่จะนำศพลงไประวมถึงขั้นตอนการมัดตราสังศพช่วงการเบิกโลงศพจะเป็นพิธีที่คล้ายคลึงกันนั่นก็คือเจ้าพิธีเริ่มด้วยการจุดเทียนไว้ที่ปลายเท้าและบริเวณคาง ทำนํามนต์เพื่อปาราวิญญูณกันรังควาญ แล้วนํานํมนต์ตะบนสิริษะตนเองจากนั้นจึงประพรมที่โลงศพแล้วจึงนำเทียนที่จุดไว้ปากโลงมาจุดด้วยสายสิญจน์ให้ขาดเป็นท่อน ๆ พร้อมกับนํามีดกดด้วยสายสิญจน์ที่บริเวณส่วนบนโลง ต่อจากนั้นจึงใช้มีดสับปากโลง 3 ครั้ง คือบริเวณหัวโลงกลางโลงและท้ายโลงแล้วจึงช่วยกันนำศพบรรจุลงโลงศพตั้งให้ตรงช้อนบ้าน การตั้งศพนั้นจะต้องตั้งให้ตรงช้อนบ้านให้หัวศพหันไปทางทิศตะวันตกเสมอพร้อมกับนำเครื่องประดับ ดอกไม้ พวงหรีด ตะเกียง กระถางธูป มาตั้งไว้หน้าโลงศพ ส่วนบนโลงศพจะวางเครื่องเช่นไห้วอาหาร ให้กับผู้ตาย (ดิน กำมา, สัมภาษณ์, 11 กันยายน 2553)

การสวดพระอภิธรรมศพ ลาวครั้งนิยมทำศพที่บ้านของผู้ตายการสวดพระอภิธรรมศพนั้นก็ปฏิบัติเหมือนกับพิธีศพของคนไทยโดยทั่วไป ส่วนการกำหนดวันสวดอาจเป็น 3 คืน 5 คืน แล้วแต่เจ้าภาพจะกำหนด เมื่อพระสงฆ์สวดเสร็จแล้วจะมีการถวายเครื่องไทยธรรม เลี้ยงอาหารแขกที่มาร่วมฟังพระสงฆ์จนกว่าจะสิ้นสุดวันสวดและเข้าสู่งการเผาศพปฏิบัติลักษณะเดียวกับคนไทย

การเผาศพ

ตามความเชื่อของชาวลาวครั้งนั้นเป็นสิ่งที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาเพื่อความเป็นสิริมงคลกับผู้มีชีวิตและผู้ตายไปแล้ว การกำหนดวันเผาศพและวันห้ามเผาศพ จะให้ความสำคัญมาก ตามคำกล่าวที่ว่า “สุกรห้ามเผา เสาร์ห้ามจี้และห้ามเผาศพในวันพระ (ไสว ศรีศษ, สัมภาษณ์, 23 กันยายน 2554) ก่อนการเคลื่อนศพไปเผา ญาติผู้ใหญ่ของผู้ตายจะเตรียมโองขนาคปานกลางใส่นํ้าจนเต็มเมื่อเริ่มเคลื่อนศพจึงใช้ไม้ตีโองนํ้าจนแตก และชักประตูป่าที่นำกิ่งไม้มาทำเป็นลักษณะคล้ายประตูออกไปเผาทิ้งพร้อมกับศพเพราะเชื่อว่าชีวิตที่สมบูรณ์ของผู้ตายนั้นได้แตกดับสลายไปแล้วและเป็นการลงไม้ให้วิญญาณผู้ตายกลับบ้านมาได้ ตลอดระยะการเคลื่อนย้ายศพไปยังวัดมีการหว่านข้าวตอกเชื่อว่าผู้ตายไปแล้วไม่อาจฟื้นคืนมาได้เปรียบเสมือนกับข้าวตอกที่ไม่สามารถงอกเป็นต้นข้าวได้ใช้ไม้ขีดทางลงบนดินเสมือนเป็นการตัดขาด อยู่กันคนละพื้นดิน จะได้ไม่ตามมารังควาญ (ไสว ศรีศษ, สัมภาษณ์, 23 กันยายน 2554)

ในวันเผาหลูกหลานของผู้ตายจะบวชหน้าไฟให้กับผู้ตายเชื่อว่าจะช่วยนำพาให้ผู้ตายไปสู่สรวงสวรรค์ได้ ในอดีตจะนำศพไปเผาที่ป่าแหว่ (ป่าช้า) ปัจจุบันนิยมนำศพไปเผาที่วัดประจำหมู่บ้านเมื่อเผาศพแล้วช่วงเช้าหลูกหลานจึงเก็บกระดูก นำกระดูกมารวมตั้งโต๊ะพร้อมรูปถ่ายเพื่อหลูกหลานจะได้ประพรมน้ำอบน้ำหอมและจัดอาหารใส่บาตรเชื่อว่าให้ผิวกิน นิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์ภาวนาถึงกระดูกให้กับผู้ตายอีกครั้งในช่วงเย็นถือว่าเป็นการทำบุญตั้งเครื่องเช่นไหว้ให้ผู้ตายอีกครั้ง ต่อจากนั้นเมื่อครบ 7 วัน หลูกหลานญาติพี่น้องก็จะนำข้าวปลาอาหารไปทำบุญที่วัดอีกครั้งเรียกว่า “ทำบุญหาผู้ตาย” หรือบุญ 7 วัน บางบ้านนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์เย็นและดั้นที่เข้าที่บ้าน ลาวครั้งไ้มนิยมนำกระดูกผู้ตายไว้ที่บ้านเพราะกลัวว่าวิญญาณจะมารบกวนหลูกหลานแต่นำกระดูกไปบรรจุไว้ที่เจดีย์หรือที่วัดจัดไว้และเมื่อถึงเทศกาลตรุษสงกรานต์หลูกหลานก็จะทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายโดยจัดเครื่องเช่นไหว้ ประกอบด้วย พาค้า รูป เทียนและพาค้าว นิมนต์พระสงฆ์ไปอังสุกลให้ผู้ตายที่เจดีย์บรรจุกระดูก

การทำบุญกระดูก (บุญร วมญาติ)

การทำบุญดังกล่าวจะทำหลังจากเผาศพแล้วหรือฝังศพแล้วเป็นแรมปี (ปัจจุบันบางบ้านนิยมทำบุญในวันรุ่งขึ้นหลังจากเผาศพแล้ว ด้วยเหตุผลที่กล่าวว่าหลูกหลานจะได้ไม่ต้องเสียเวลาหลายครั้งสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายและเวลาทำงานอีกทั้งหลูกหลานก็ยังคงอยู่ครบ ขณะเดียวกันบางบ้านผู้เสียชีวิตได้สั่งเสียไว้ว่าหากยังไม่ข้ามปีห้ามทำบุญกระดูกจะต้องให้ผ่านไปอย่างน้อย 1 ปี นำกระดูกผู้ตายที่ใส่โกศไว้ในเจดีย์ออกมาทำความสะอาด ให้หลูกหลานได้ประพรมน้ำอบ น้ำหอม นิยมทำในช่วงเดือน 4 หรือเดือน 5 บรรดาหลูกหลานและญาติ ๆ จะนิมนต์พระสงฆ์มาบังสุกุลอุทิศให้กับผู้ตาย อาจจะทำทุกปี หรือบางครั้งครบก็จัดงานทำบุญกระดูกอย่างใหญ่โตช่วงกลางวัน ทำบุญเลี้ยงพระส่วนกลางคืนนิยมจุดพลุตะไลพะเนียง เชื่อว่าเป็นการส่งดวงวิญญาณผู้ตายให้ไปสู่สรวงสวรรค์การทำบุญในลักษณะนี้นิยมทำ 2-3 ปีต่อหนึ่งครั้ง มีการแสดงเลิกละคนตรี หมอลำซิ่ง แสง สีเสียง อย่างสนุกสนาน เป็นต้น

จึงกล่าวได้ว่าประเพณีเกี่ยวกับชีวิตและประเพณีในรอบปีของชาวลาวครั้งตำบลห้วยคั่นเป็นพิธีที่ถือปฏิบัติตามความเชื่อที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ พิธีกรรมและขั้นตอนการปฏิบัติสะท้อนให้เห็นวิถีของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งทางพุทธศาสนาและทางความเชื่อที่ติดตัวมาพร้อมกับการเคลื่อนย้ายอพยพเป็นการสืบทอดความเป็นเอกลักษณ์ทางสังคมและการดำรงอยู่ร่วมเผ่าพันธุ์ของสมาชิกในสังคม ส่วนประเพณีเกี่ยวกับชีวิตส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับเรื่องประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับชีวิตตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย โดยเฉพาะพิธีที่เกี่ยวกับการตายลาวครั้งจะให้ความสำคัญเป็นพิเศษเนื่องจากเชื่อว่าการปฏิบัติดีต่อวิญญาณผู้ตายย่อมส่งผลให้หลูกหลานที่มีชีวิต

อยู่เย็นเป็นสุขมีชีวิตที่รุ่งเรืองท่ามกลางกลิ่นชื่น ทุกวันพระถือว่าเป็นหน้าที่ของลูกหลานในชุมชนที่จะต้องนำข้าวปลาอาหารไปทำบุญที่วัดเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว เพื่อระลึกถึงและขอบคุณที่ได้สร้างและทิ้งทรัพย์สมบัติ ที่อยู่อาศัย ไว้ให้ลูกหลานได้มีที่ทำกิน ในอดีตลูกหลานลาวครั้งทุกคนต้องหยุดโรงเรียนเพื่อไปทำบุญที่วัด ดังนั้นระบบการศึกษาเมื่อประมาณ 40 ปีมาแล้ว ตำบลห้วยด้วน บ้านกงลาดและบ้านทุ่งผักกูดจะปิดการเรียนการสอนในวันพระเพื่อให้เด็ก ๆ ได้ไปทำบุญที่วัด และมาเรียนในวันเสาร์-อาทิตย์ ผู้สูงอายุท่านหนึ่งเล่าให้ฟังว่า พ่อแม่ของนางเล่าให้ฟังว่าในช่วงประมาณสี่สิบสองของคืนวันพระเขาจะปล่อยวิญญาณต่าง ๆ เพื่อให้มารอรับอาหารเครื่องเซ่นไหว้ส่วนบุญส่วนกุศลที่ลูกหลานนำมาถวายพระและอุทิศให้ เมื่อได้รับส่วนบุญนั้นแล้ววิญญาณบรรพบุรุษจะให้ศีลให้พร ช่วยปกป้องคุ้มครองภัยให้อยู่เย็นเป็นสุข มีกินมีใช้ ขณะเดียวกันหากลูกหลานไม่นำข้าวปลาอาหาร ไม่มีการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้บรรพบุรุษที่มารอรับส่วนบุญส่วนกุศลก็จะสาปแช่งลูกหลานต่าง ๆ นานา ๆ (เบน กัมมา, สัมภาษณ์, 8 มีนาคม, 2554) ปัจจุบันในด้านการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับงานศพมีการปรับเปลี่ยนรูปไปจากอดีตบ้าง ทั้งนี้เนื่องจากความจำเป็นที่เกิดขึ้นในสังคมสมัยใหม่ แต่สำหรับพิธีกรรมสำคัญ ๆ ที่เกิดขึ้นหลังจากการเผาศพแล้วยังคงมีการปฏิบัติเช่นเดิม

ประเพณีที่สูญหายไปจากชุมชนลาวครั้ง ตำบลห้วยด้วน

1. ประเพณีลากกระดาน

ประเพณีลากกระดาน ตำบลห้วยด้วน ที่บ้านกงลาด จากการบันทึกของปราชญ์ชุมชนได้กล่าวไว้ว่าการเก็บข้าวสู่ลานบ้าน มีการตากหญ้าปรับพื้นที่สำหรับนวดข้าว โดยเอาข้าววัชพืชที่แฉะเปียก ๆ อยู่ใต้กระถางอาฟางรองแล้วเอาน้ำใส่ใช้เท้าเหยียบ เมื่อน้ำข้าววัชพืชไหลออกมาใช้ไม้กวาดไปให้ทั่วลานนวดข้าวแล้วตากไว้จนแห้งแล้วจึงเอาข้าวสู่ลาน การกองข้าวให้เป็นกองโดยการหันหัวเข้าชนกันเอาปลายที่เป็นเมล็ดข้าวออกข้างนอกเรียงจนเป็นกองใหญ่และสูงขึ้นไป เมื่อฝนหมดชานจะทำการนวดข้าว (ลงแขก) โดยใช้วัวหรือควายผูกเป็นวงกลมขึ้นนวดบนกองข้าว พอเมล็ดข้าวด้านบนสุดจากฟางข้าว จะฟูขึ้น ต้องพานออก ต้องเอาคันฉาด มาเขี่ยฟางที่ลอยตัวออกนอกลานนวดข้าว การพานฟาง คือการเอาฟางลอยตัวจากการพาดข้าวออกเป็นฟางที่ไม่มีเมล็ดข้าวออกจากลานข้าว ม้วนเป็นก้อนใหญ่จึงต้องใช้กำลังคนหลายคนช่วยดันคันฉาดนวดฟางพร้อม ๆ กัน การลงแขกนวดข้าวแสดงให้เห็นความรัก ความสามัคคี เอื้ออาทรต่อกัน หมุนเวียนกันไปช่วยนวดข้าวทั้งหมู่บ้าน การพานฟางนี้หากพาดแล้วเมล็ดข้าวไม่ยอมหลุดก็จะมีกระดูกฟาง(คือการเอาคันฉาดด้านที่มีข้อมากระดูกฟางข้าว ขึ้นตอนที่เรียกว่า “ลากกระดาน” คือ เมื่อนวดข้าวเสร็จ ต้อง

เก็บข้าวที่กระจายอยู่ลานนวดรวมให้เป็นกองเล็ก ๆ จะวิ่งเล่นบนกองฟางที่มีตะเกียงเจ้าพายุ (สมัยนั้นไม่มีไฟฟ้า) เจ้าของบ้านจะเตรียมขนมไว้เลี้ยงเด็ก ๆ ที่จะมาลากกระดาน วิธีลากกระดาน คือ ใช้แผ่นกระดานกว้าง 6-8 นิ้ว ยาวประมาณ 2 เมตร ใช้เชือกเส้นผ่าศูนย์กลางขนาดเท่าหัวแม่โป้งยาวประมาณ 6-8 นิ้ว 2 เส้น ผูกหัวท้ายไม้กระดาน ให้เด็กจับปลายเชือก ผู้ใหญ่ 2 คน คุมหัวไม้ผูกเชือกเด็ก ๆ หลายคนก็ลากตั้งไม้กระดาน ไม้กระดานจะกวาดข้าวที่กระจายอยู่ในลานนวดรวมกันเป็นกองใหญ่ การลากกระดานต้องมีจังหวะลากให้พร้อมเพรียงกัน โดยใช้เสียง เช่น เอ้า เฮ จึงเป็นการสนุกมากกว่าการเหนื่อยล้า (บุญเรือง ปาแสงกุล, สัมภาษณ์, 23 สิงหาคม 2545)

2. ประเพณีการขว้างข้าวเม่า

ข้าวเม่า คือ ข้าวเหนียวที่ยังไม่แก่เต็มที่ การดำข้าวจะดำประมาณเดือน พฤศจิกายน ช่วงฤดูหนาว การขว้างข้าวเม่า คือ การที่หนุ่ม ๆ เอามะพร้าว 2-5 ลูก ผูกติดกับผ้าขาวม้า แอบบมาหน้าบ้านแล้วขว้างมะพร้าวไปที่สาว ๆ สาว ๆ จึงเก็บเอาผ้าขาวม้าไว้ ตกกลางคืนสาว ๆ เอาข้าวเม่าห่อผ้าขาวม้ามาผูกไว้ให้คนขว้างที่เสปประตูล้า โดยสาว ๆ ที่ผูกผ้าขาวม้าไว้จะแอบข่มอยู่ 2-3 คน เมื่อหนุ่ม ๆ มาเอาผ้าขาวม้าก็จะถูกสาว ๆ จับกุมไว้ เป็นเชลย มีการกลั่นแกล้งหยอกล้อตามควร หลังจากนั้นก็จะมารวมกินข้าวเม่าผสมมะพร้าวกับน้ำตาลเมื่อหนุ่มสาวรวมกินข้าวเม่า พุดคุยหยอกล้อพอสมควร สาว ๆ ก็ใช้ผ้าขาวม้าห่อข้าวเม่าให้ฝ่ายชายนำกลับบ้านด้วย ถือว่าเป็นการละเล่นชนิดหนึ่งของหนุ่มสาวในคืนดำข้าวเม่า เป็นการพบปะของหนุ่มสาวในอดีต (บุญเรือง ปาแสงกุล, สัมภาษณ์, 23 สิงหาคม 2545)

พิธีรับมานข้าว ถูขวัญข้าวและช้อนขวัญข้าวจึงเป็นพิธีมงคลซึ่งกำลังจะเลื่อนหายไปจากชุมชนบ้านทุ่งผักกูด บ้านกงลาดและหมู่บ้านใกล้เคียง ปัจจุบันมีเหลือเพียงไม่กี่ครัวเรือนเท่านั้นที่ยังคงประกอบพิธีนี้ ปัจจัยหลัก ๆ ที่ทำให้เลื่อนหายไปประการแรกก็คือ ความทันสมัยทางด้านเทคโนโลยีสิ่งอำนวยความสะดวกและเครื่องทุ่นแรงในอาชีพทำนา ประการที่สองคือการขาดผู้นำ และไม่มีผู้สืบทอดเรียนรู้เรื่องราว ขั้นตอน บทสวดขวัญต่าง ๆ จากการพูดคุยกับผู้สูงอายุคาดว่าน่าจะหายไปเป็นที่สุดจากปัจจัยดังที่กล่าวมา

การละเล่นของลาวครั้ง

มนุษย์มีความเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้มีผีสิงสถิตอยู่ทั้งนั้น (โดยเฉพาะชาวอีสาน) แม้แต่ในเครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบการทำมาหากินก็มีผี ผีเหล่านี้เป็นผีที่ไม่ใช่ผีร้าย ทั้งยังเป็นผู้ที่มีความรู้ความลับทั้งหลายในโลก รวมทั้งความเร้นลับของธรรมชาติด้วย ดังนั้นจึงก่อให้เกิดพิธีกรรมหลายอย่าง เช่น นางด้ง เชียงซ้อง นางกวัก นางกะลา นางช้าง และนางควาย ฯลฯ

พิธีเหล่านี้จะมีลักษณะคล้ายคลึงกันคือจะเชิญเจ้ามาตั้งผู้คนที่เป็นร่างทรงแล้วก็จะถามในสิ่งที่ต้องการจะทราบ เช่น ความอุดมสมบูรณ์และความมั่นคงปลอดภัยของชุมชนบ้านเมือง (ปราณี วงษ์เทศ, 2528, หน้า 294)

การเล่นขลุ่ยสี่หรือวิญญาณมาร่วมสนุกสนานในเทศกาลสงกรานต์เป็นการละเล่นที่ได้รับความนิยมกันอย่างแพร่หลายตามหมู่บ้านต่างๆ การละเล่นในเทศกาลสงกรานต์เป็นเทศกาลที่ทุกคนมีโอกาสสนุกสนาน ร่วมทำบุญ เล่นสาดน้ำ ผีต่าง ๆ จะได้รับการปลดปล่อยให้เป็นอิสระ เพื่อจะได้ไปร่วมทำบุญสร้างกุศลและมีโอกาสได้ร่วมสนุกสนานกับคนด้วย ส่วนเพลงประกอบการละเล่นจะมีลักษณะเป็นเพลงสั้น ๆ มีคำคล้องจองกันไม่เน้นความหมายเด่นชัดแต่มีลักษณะกลอนพาไป เพื่อนำมาใช้ร้องให้คนทรงฟัง เนื้อเพลงอาจแตกต่างกันบ้างเล็กน้อยในกลุ่มผู้เล่น เพราะเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะถ่ายทอดด้วยการบอกเล่าสืบต่อกันมาเรื่อย ๆ (ภูมิจิต เรื่องเดช, 2542, หน้า 1138) สำหรับลาวครั้งดำบลห้วยด้วน ที่บ้านทุ่งผกุกุด ยังคงสืบทอดการละเล่นในเทศกาลสงกรานต์ ดังนี้

1. การเล่นผีลอบ

การเล่นผีลอบเป็นการเล่นตามความเชื่อเรื่องผีและเพื่อสร้างความสนุกสนานของคนในชุมชน โดยเฉพาะเวลากลางคืนเดือนหงาย ในอดีตเป็นการละเล่นที่บรรดาหนุ่มสาวได้มีโอกาสพบกันปัจจุบันเล่นเป็นการเล่นเพื่อสนุกสนาน มีความเชื่อว่ในเทศกาลนี้วิญญาณภูตผี ปีศาจ จะออกมาร่วมสนุกด้วย ผู้จับลอบเป็นผู้หญิงจำนวน 2 ท่าน นิยมเล่นในหมู่ลาวครั้งดำบลห้วยด้วน บ้านทุ่งผกุกุด ยังคงสืบทอดการละเล่นประจำท้องถิ่นในเทศกาลสงกรานต์ ซึ่งมีอุปกรณ์การเล่นดังนี้

อุปกรณ์ประกอบการเล่น

1. ลอบ 1 อัน
2. ไม้คานหาบ (ต้องเป็นของพ่อหม้ายเท่านั้น)
3. ดอกไม้
4. กรวยดอกไม้ 1 คู่ รูปเทียน
5. แคน และกลอง

ผู้เล่นประกอบด้วย

1. คนจับ ผู้หญิง 2 คน
2. พี่เลี้ยง ผู้ชาย 1 คน
3. หมอแคน มือกลอง
4. ชาวบ้าน

การเล่นผีลอบ นิยมเล่นในช่วงกลางคืนประมาณ 2 ทุ่ม ผู้จับประกอบด้วย หญิงสูงอายุ 2 ท่านสำหรับเป็นคนจับลอบ และชาย หญิง ที่เป็นพี่เลี้ยง 1 คน สำหรับทำพิธีเชิญผีและเป็นคนพูดคุยกับผีลอบ ผู้เล่นและชาวบ้านเชื่อว่าผีที่เชิญลงมาชื่อพญากิเพก เป็นผีที่เชิญจากดวงดาวและเป็นดาวหมอดู พญากิเพกจึงเป็นผีที่อยู่บนดวงดาวที่ถูกเชิญลงมาเล่นทุกปีเพราะชาวบ้านจะได้ซักถาม เสี่ยงทายหรือให้ดูหมอลในเรื่องต่าง ๆ (จัน พิมพา, สัมภาษณ์, 16 เมษายน 2554) ที่หมู่บ้านทุ่งผักกูดปัจจุบันมีเพียง 2 ท่านเท่านั้นคือ นางเงิน สนมเก อายุ 69 ปี นางเฉย พิมพา อายุ 63 ปี เท่านั้น ชาวบ้านต่างเชื่อว่าเป็นผู้ที่ผีเลือกไว้แล้ว หากไม่ใช่สองท่านนี้เป็นคนจับลอบจะไม่ขยับนั้นก็คือผีไม่ชอบ ไม่พึงพอใจ ไม่ลงมาเล่นด้วย ในแต่ละปีเมื่อเชิญผีลงมาเล่นแล้วพี่เลี้ยงจะบอกกล่าวผีลอบเพื่อให้เลือกคนใหม่เพิ่มเนื่องจากคนจับปัจจุบันอายุมากแล้วแต่ที่ผ่านมาผีลอบไม่ยอมเลือกใครขึ้นมาทดแทนตามคำร้องขอของชาวบ้าน การที่จะแสดงให้เห็นว่าผีลอบเลือกพี่เลี้ยงคนใหม่ไว้นั้นสังเกตได้จากเมื่อพี่เลี้ยงเรียกให้หญิงในหมู่บ้านเข้าไปจับลอบเพื่อให้ผีเลือก ผีจะเล่นด้วยคือลอบที่จับไว้จะเคลื่อนไหวไปตามคำสั่งของพี่เลี้ยง

วิธีการเล่นผีลอบ

พี่เลี้ยงนำลอบ ไม้คานหาบ วางบนเสื่อที่ปูไว้ตบแต่งไม้คานหาบด้วยการนำดอกไม้ธูปและเทียนอย่างละ 1 ดอกมาผูกติดไว้ที่ปลายไม้คานหาบ ใส่ลงไปในลอบโดยตั้งลอบลักษณะยืนก่อนพี่เลี้ยงจะทำพิธีร้องเชิญผี บอกกล่าวให้ชาวบ้านที่มาร่วมในพิธี “เปิดทางให้พญากิเพก” เดินทางเข้าลอบ จึงทำพิธีเรียกด้วยการจุดธูป 3 ดอก พนมมือไหว้หันหน้าไปทางทิศตะวันตก แหงนมองบนท้องฟ้า เพื่อบอกกล่าวและเชิญให้พญากิเพก ลงมาเล่นมาพบปะลูกหลาน ขณะที่กล่าวเชิญหากลอบที่ตั้งอยู่ลึ้มฟ้าลงบนพื้นแสดงว่าผีลงหรือได้เข้ามาเข้าสิงแล้ว เมื่อลอบลึ้มลงหญิงสูงอายุ 2 ท่านจึงเข้าไปนั่งกลางวงล้อม หันหน้าเข้าหากัน พนมมือไหว้จับลอบคนละข้าง พี่เลี้ยงจะสอบถามเรื่องราวต่าง ๆ ที่ชาวบ้านต้องการถาม

คำเชิญผีลอบ มีดังนี้

“มือนี่ แม้นมือตุ้มมือสงกรานต์ ลูกหลานขอเซ่นดาวพิเภกลงมาสติอยู่ในลอบ ฮือลูกฮือหลานได้พบเจอ ลงมาอยู่ในลอบด้วยเด้อ มาเป็นหมอดู มาเบิ่งลูกหลาน ลงมาเด้อ...”

พี่เลี้ยงร้องเรียกเชิญจนกว่าลอบที่ตั้งตรงลึ้มลงบนพื้น ชาวบ้านจึงร่วมโห่ร้องรำทำเพลง แสดงความดีใจอย่างสนุกสนาน เชื่อว่าผีลอบเป็นผีที่สนุกสนานไม่ชอบความเงียบ ดังนั้นตลอดเวลาที่มีการเล่น ลอบจะสั่นและกระโดดขึ้นลงเหวี่ยงซ้ายขวา เมื่อมีการซักถามก็จะหยุดเคลื่อนไหว เสียงเพลงดนตรีจะหยุดด้วย เมื่อถามเสร็จดนตรีก็จะเริ่มเล่นสลับกันไป การเสี่ยงทาย ทำนายเหตุการณ์หรือเรื่องราวต่าง ๆ ตามที่ผู้เล่นต้องการเป็นไปในลักษณะดังกล่าว ตลอดเวลาจนกว่าจะเลิก หากลอบเอน หรือชี้ไปตามทิศทางใดถือว่าเป็นคำตอบ การเลิกเล่นผีลอบ

ที่เลี้ยงจะยกมือไหว้แล้วแหงนมองบนท้องฟ้าเพื่อบอกกล่าวเชิญออกเช่นเดียวกับตอนเชิญลง หาก
 ลอบยังเคลื่อนไหวแสดงว่าผียังไม่ออกหากลอบหยุดการเคลื่อนไหวตามที่เลี้ยงบอกกล่าวแสดงว่าผี
 ออกแล้ว ผู้จับลอบทั้งสองคนจึงยกมือไหว้แล้ววางลอบลง

คำร้องเชิญผีลอบ

ปลากระดี สักสัด ฝนก็ตกอยู่โคม ๆ โคมได้โคมดี นารีทันเกิด เกิดอยู่ไม่ไผ่ ไม่ไผ่ทำรัก
 จะมาทำงาใส่ เอ้อละเหยล่อยแล้วแม่แก้วสียะเชิญเอ๋ยเชิญลงเชิญพระองค์เขาเจ็วเชิญช่างงาเดียว
 เสด็จลงมา เจ้าพระยาหงส์เอย (เฉวย พิมพา, มาลา เทียมหิรัญโส. สัมภาษณ์. 16 เมษายน 2554)

ข้อห้ามขณะเล่นผีลอบ

1. ห้ามเอนิ้วสอดเข้าไปในช่องห่างของลอบ เพราะเชื่อว่าบริเวณนั้นเป็นตาของลอบ หากเอนิ้วสอดเข้าไปผีลอบจะออกทันที
2. ขณะผีลอบกำลังเล่น ผู้จับสองท่านจะไม่มีการพูดจา นั่งจับให้ลอบเคลื่อนไหวเท่านั้น
3. ห้ามถามเรื่องหวยหรือขอเลขต่าง ๆ เชื่อว่าคนสมัยโบราณไม่รู้จัก (บุตร พุ่มพยอม. สัมภาษณ์. 16 เมษายน 2554)

สำหรับเรื่องข้อห้ามไม่ให้เอนิ้วสอดเข้าไปในช่องของลอบนั้น จากการเข้าร่วมพิธีผู้
 ศึกษาคาดว่าจะเป็นเรื่องของความเชื่อ ความศรัทธา ของผู้ชมหรือผู้เข้าร่วมที่มองว่าเป็นเรื่องม
 งาย ไม่จริง ที่ลอบกระโดดเหวี่ยงเคลื่อนไหวได้นั้น เพราะผู้จับใช้นิ้วสอดเข้าไปในช่องเพื่อยึดจับไว้
 จึงแสดงให้เห็นว่าผู้จับสองท่านนี้ไม่ได้ใช้นิ้วสอดเข้าไปเพื่อจับให้ลอบเคลื่อนไหว จาก
 การสังเกตขณะเข้าร่วมพิธีพบว่า การเล่นผีลอบนั้นชาวลาวครั้งจะมีความเชื่อตามคำทำนาย เสี่ยง
 ทายเหล่านั้น อีกทั้งยังเป็นการสร้างความสนุกสนานให้กับเด็กรุ่นใหม่ที่ได้รู้ได้เห็น ซึ่งจะทำให้มี
 การสืบทอดการละเล่นให้คงอยู่คู่ชุมชนต่อไป

2. การเล่นผีนางกวัก

การเชิญผีนางกวักนั้นเป็นอีกการละเล่นหนึ่งที่นิยมเล่นในช่วงเทศกาลสงกรานต์ตาม
 ความเชื่อเรื่องผีเป็นการละเล่นที่ค่อนข้างเรียบง่าย พุดจาสุภาพ ไม่ชอบอะอะเสียงดัง เพราะเป็น
 หญิงสาว นิยมเล่นในช่วงกลางคืน การเล่นผีลอบมีการจัดเตรียมอุปกรณ์เครื่องใช้สำหรับประกอบ
 พิธีบวงสรวงเช่นไหว้ ดังนี้

อุปกรณ์การเล่น

1. กวักที่ใช้ปั่นฝ้าย
2. สากมือสำหรับตำข้าว 2 อัน (ต้องใช้วิธีขโมยของพ่อหม้าย)
3. ถ้วยทองเหลือง
4. เงิน 6 สลึง

เครื่องเล่นสำหรับพาคู เชิญผีนางกวัก ประกอบด้วย

1. เทียน 4 คู่ รูป 1 ดอก
2. หมากพลู อย่างละ 4 คู่
3. แป้ง
4. น้ำมันใส่ผม
5. เหล้า 1 ขวด
6. กระชก
7. เสื้อผ้า

ผู้เล่น ประกอบด้วย

1. พี่เลี้ยง เป็นผู้หญิง 2 คน (นางสาวเฉลี่ยว อินทนะทิศชัย นางสาวราญ สระทองแดง)

ผู้ที่ผีนางกวักจับหรือลงมาเล่นด้วยนั้นที่บ้านทุ่งผักกูดมีเพียง 2 ท่าน เรียกว่า “พี่เลี้ยง” เชื่อว่าเป็นผู้ที่มีจิตใจดี งดงามอยู่ในศีลไม่กินเนื้อว่าร้ายใคร ผีนางกวักรักและชอบที่จะมาเล่นด้วย เป็นการสืบทอดจากพ่อแม่ในตระกูลเดียวกัน ผีนางกวักตามความเชื่อของลาวครั้งนั้นกล่าวว่า เป็นผีที่ชอบผู้หญิง ไม่ชอบผู้ชาย เป็นหญิงสาวชอบแต่งตัว อายุประมาณ 20 ปี แต่แต่ละปีผีนางกวักที่เชิญลงมาจะมีอายุไม่เท่ากัน (สำราญ สระทองแดง, สัมภาษณ์, 16 เมษายน 2554)

2. ชาวบ้านผู้เข้าร่วมเล่นผีนางกวัก

วิธีการเล่น

ขั้นตอนแรก พี่เลี้ยงนำกวักมาแต่งให้เป็นหุ่นคนมีหัวมีแขน 2 ข้าง โดยใช้ไม้สอดเข้าไป

ในตัวกวักเหลือส่วนปลายทั้งสองข้างไว้เป็นที่สำหรับสวมเสื้อ นำชันทองเหลืองใส่เหรียญ

ตั้งตรงส่วนบนของกวักใช้ผ้าเช็ดหน้าคลุมทับปากชั้นผูกมัดด้วยด้ายสายสิญจน์ ต่อจากนั้นใช้ด้าย

สายสิญจน์ผูกมัดที่บริเวณส่วนบนเหมือนส่วนศีรษะ นำดอกไม้ เทียนเสียบบริเวณส่วนศีรษะข้างละ

1 ดอก ผูกส่วนลำตัว เมื่อแต่งตัวให้นางกวักเรียบร้อยแล้วพี่เลี้ยงจึงนำพาคู พาเสื้อผ้า สำหรับเชิญ

นางกวักไปยังที่มีด เปรี้ยว เฌิบสังัด ไม่มีผู้คนพลุกพล่าน ไม่มีแสงไฟ พี่เลี้ยงจึงวางพาเชิญผีนาง

บน จูดยูป เทียน เทเหล้าขาวใส่แก้ว ใช้มือแต่น้ำเหล้าขาวนำไปทาบริเวณปากส่วนของนางกวัก

พนมมือไหว้พร้อมบอกกล่าวคำเชิญเพื่อให้ผีนางกวักลงมาเยี่ยมเยือน พบปะ เล่นสนุกสนานวันตรุษ

สงกรานต์ก็ถูกหลาน พร้อมกันนี้พี่เลี้ยงทั้งสองก็จะบอกกล่าว ผีที่จะมานั้นขอให้ผีนางกวัก

เท่านั้นผีย่างอื่นไม่ต้องมา พี่เลี้ยงก็จะเฝ้าถาม หากผีเข้าแล้วพี่เลี้ยงทั้งสองจะไปจับกวักก็ขอให้

เคลื่อนไหวเดินให้ดูเพื่อจะได้รู้ว่าเข้าแล้ว พี่เลี้ยงจับหากกวักเดินขึ้น ๆ ลงเคลื่อนไหวไปมาแสดงว่า

ผีนางกวักเข้าแล้วเมื่อผีนางกวักเข้าแล้วพี่เลี้ยงทั้งสองท่านก็จะบอกกล่าวให้ผีนางกวักตรวจดูของ

ที่ลูกหลานจัดมาให้ว่าครบหรือไม่ ถ้าครบให้เดินเคลื่อนไหวก่อนไปมาต่อจากนั้นพี่เลี้ยงจึงเทเหล้าขาวใส่แก้วใช้น้ำตะแค้นนำไปทาที่ปากกัวอีกครึ่งหนึ่ง พร้อมกับกล่าวชมว่าวันนี้นางกัวก็ แต่งตัวสวย พร้อมกับใช้มือจัดแต่งส่วนต่าง ๆ ของเสื้อผ้า ต่อจากนั้นจึงย้ายเครื่องเช่นไห้ว พาคู พาเสื้อผ้ายังบริเวณลานกว้าง ๆ ที่มีดินหรือทราย เหตุที่ต้องเลือกสถานที่ที่เป็นดินหรือทรายก็เพราะนางกัวจะใช้ส่วนแขนเขียนลงบนพื้นเป็นการแสดงออกอีกวิธีหนึ่งประกอบแสดงอาการกระโดดขึ้นลง ตะแคงไปมาพบกับพี่เลี้ยงทั้งสอง การตะแคงไปหาพาเสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย แสดงว่าพึงพอใจ เหยียดกัวลงบนพื้นแสดงว่าโมโห โกรธไม่พอใจในบางคำถามที่ไม่ชอบหรือเครื่องเช่นไห้วที่นำมาไม่ถูกใจ หรืออาจอยู่เฉย ๆ ไม่เดิน ไม่เคลื่อนไหวกใด ๆ (สำราญ สระทองแดง, สัมภาษณ์).

16 เมษายน 2554)

ขั้นตอนที่สอง นำกัวและเครื่องเช่นไห้วมายังบริเวณลานกว้างปูเสื่อ จัดวางสากตำข้าวทั้งสองอันลงให้มีระยะห่างพอประมาณสำหรับให้พี่เลี้ยงสองคนเข้าไปนั่งด้านในระหว่างสากสองอัน ทิศเหนือตั้งเครื่องเช่นไห้ว พาเสื้อผ้า เหล้าขาว ต่อจากนั้นจึงเริ่มการเล่นด้วยการซักถามความเป็นอยู่ ฝึกตั้งมาวันนี้เป็นหญิงสาวอายุเท่าไร? ขอให้กัวตีลงบนพื้นเท่ากับจำนวนของอายุ ต่อจากนั้นจึงถามถึงเครื่องเช่นไห้วที่นำมาให้นางกัวพึงพอใจหรือไม่ หากพอใจก็ให้ปฏิบัติตามพี่เลี้ยงถาม

ขั้นตอนที่สาม เป็นการเสี่ยงทาย การซักถาม เรื่องราวต่าง ๆ แล้วแต่ผู้ใดจะถามเรื่องอะไรก็ได้ ส่วนใหญ่ชาวบ้านนิยมถามเรื่องเกี่ยวกับสุขภาพ ของหาย ดินฟ้าอากาศ เนื้อคู่ เป็นต้น ทั้งนี้ต้องถามด้วยเสียงสุภาพ นุ่มนวล ขณะเล่นพี่เลี้ยงทั้งสองจะไม่พูดจาใด ๆ มีเพียงผู้เข้าร่วมพิธีเท่านั้นที่จะพูดคุยซักถาม นิยมใช้คำถามว่า “ใช่มี๊ หรือใช่หรือไม๊”

การเชิญผีออก ก่อนเชิญผีนางกัวออก พี่เลี้ยงจะต้องจัดเครื่องแต่งกายให้นางกัวสวยงามเหมือนตอนที่เชิญลงมา ต่อจากนั้นพี่เลี้ยงบอกกล่าวขอบคุณที่ผีนางกัวลงมาเล่นกับลูกหลาน สงกรานต์ปีหน้าจะเชิญมาใหม่ เมื่อบอกกล่าวเรียบร้อยแล้วพี่เลี้ยงจึงเทเหล้าใส่แก้ว ใช้มือตะแคงทาที่ปากของกัว พร้อมกับถามว่าจะออกแล้วหรือยัง ถ้ายังไม่ออกก็ขอให้เดิน หากไม่เดินแสดงว่าคำกล่าวเชิญนั้นสำเร็จผีนางกัวออกแล้ว พี่เลี้ยงจึงลุกขึ้น ดึงสากตำข้าวทั้งสองอันออกจากข้างตัว ยกมือไห้ว เป็นการสิ้นสุดการเล่น

เมื่อพิจารณาในรายละเอียดแล้วสรุปได้ว่า การละเล่นต่าง ๆ ของกลุ่มลาวครั้งมักมีคติความเชื่อแฝงอยู่ด้วยเช่นเดียวกับกลุ่มไท-ลาว เชื่อว่าช่วงเทศกาลสงกรานต์บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วจะได้ลงมาพบปะสนุกสนานลูกหลานปีละหนึ่งครั้ง และนิยมมีการละเล่นพื้นบ้านท้องถิ่นโบราณมาเล่นในช่วงประเพณีสงกรานต์เนื่องจากประชาชนว่างเว้นจากการทำงานญาติพี่น้อง ลูกหลานอยู่ครบอีกทั้งยังเป็นการสร้างความสนุกสนานให้กับผู้คนในชุมชนด้วย ประเพณีมี

ความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตตามแบบอย่างหรือแนวปฏิบัติที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ มีความแตกต่างไปตามวิถีของแต่ละชุมชน ประเพณีช่วยให้สังคมมีความสุข มีความเอื้ออาทรต่อกัน สร้างความเข้มแข็งความเป็นปึกแผ่นให้ชุมชนรวมถึงประเทศชาติแม้ว่าประเพณีบางอย่างจะมีการผสมผสานปรับเปลี่ยนไปบ้างตามสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมแต่ทั้งนี้ก็เพื่อให้เกิดความสมดุล เหมาะสมตามยุคสมัยนั้น ๆ เรื่อยมาก็ตาม แต่การปฏิบัติตามแบบอย่างประเพณีดั้งเดิมก็ยังคงคุณค่าต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของสังคมลาวครั้งตำบลห้วยด้วนและพื้นที่ใกล้เคียงตลอดมา

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University